

**Злочини
польських шовіністів
на Волині**

Олександр Денищук

Злочини польських шовіністів на Волині

*Книга перша
Рівненська область*

Рівне-2003

УДК 94 (477)
ББК 63.3 (4 Укр-4 Рів)
Д - 333

Олександр Денишук.
Злочини польських шовіністів на Волині.
Книга перша. Рівненська область.
— Рівне: ППДМ, 2003. — 352 с.

Редактор
Петро Домашук

Рецензенти:

Борис Степанишин, кандидат педагогічних наук, лауреат Державної премії України, професор Рівненського державного гуманітарного університету;

Гурій Бухало, кандидат історичних наук, професор Рівненського інституту слов'янознавства;

Йосип Пацула, кандидат педагогічних наук, доцент Рівненського державного гуманітарного університету.

Редакційна група:

Марчук Ігор Володимирович, аспірант Львівського національного державного університету ім. Івана Франка, історик;

Червоній Василь Михайлович, голова Рівненської обласної організації Української народної партії, народний депутат України;

Олексіюк Сергій Сергійович, шеф-редактор часопису “Волинь”, народний депутат України;

Ширко Юрій Володимирович, народний депутат України;

Кричильський Сергій Андрійович, редактор часопису “Волинь”;

Боровик Олександр Михайлович, голова всеукраїнської організації “Конгрес українців Холмщини і Підляшшя”;

Кузьмюк Іван Степанович, Голова Рівненського обласного об'єднання ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка;

Кур'янік Іван Миколайович, Голова Рівненської обласної громади Конгресу української інтелігенції.

ISBN - 966-96174-4-8

ЩИРУ ПОДЯКУ

складаю голові Рівненської обласної організації
Української народної партії, народному депутату України
Василію Червонію
за сприяння та спонсорську допомогу у виданні цієї книги.

СЛОВО ДО ЧИТАЧА

Шановний читачу! Ви взяли в руки незвичайну книгу: адже вона — книга-пам'ятник. Пам'ятник насамперед українцям — нашим землякам, які у страшні і трагічні роки Другої світової війни 1939-1945 років стали жертвами польських окупантів.

В історії людства за 20 століть після Різдва Христового війни стали, на жаль, звичним способом загарбання чужих територій та поневолення народів більш агресивними сусідами. Протягом останніх 2000 років людство стало свідком тисяч війн, які не могли обійтися без величезних людських жертв, у т.ч. й серед мирного населення.

Як правило, загарбники заявляли, що приходили визволяти народи від чужої неволі. При цьому найкращих представників поневолених народів називали неодмінно бандитами, злочинцями, хамами.

Але жоден завойовник, жоден уряд колишніх агресивних імперіалістичних держав не додумався до такого цинізму, як польський уряд — вимагати від колись окупованого Польщею українського народу визнати військові формування, які стали збройно проти фізичного знищення українців німецькими, московськими і польськими окупантами-колонізаторами, злочинними, бандитськими, терористичними, а справедливую національно-визвольну боротьбу з польсько-німецькими, польськими і польсько-радянськими окупаційними збройними формуваннями — актами геноциду, злочинів і бандитизму. Навіть найбільші агресори XX століття — Берлін і Москва — до такого не додумалися.

Профінансувавши видання Єви і Владіслава Семашків “Геноцид польського населення Волині, здійснений українськими націоналістами”, польські урядові чинники підводять “наукову” базу під майбутні правові, майнові, а потім і територіальні претензії до України, оскільки у цій книзі називають цифри польських жертв на Волині, які перевищують кількість польських колоністів взагалі. А тому виникла необхідність поррахувати кількість українських жертв від рук поляків у складі німецьких, більшовицьких і польських озброєних бандформувань.

Підрахунок жертв польського терору, наведений у нашій книзі, є, звичайно, не повним, дослідники взялися за підрахунки цих жертв лише тоді, коли польська влада чотири місяці тому стала офіційно вимагати від України увіковічнення могил “жертв злочинів ОУН-УПА” без згадки про більш чисельні українські жертви від рук польських окупантів. Встановлено лише понад 700 злочинів і 10 тисяч жертв.

Книга ця при допомозі документів, які десятиліттями зберігалися у так званих спецфондах державних архівів України, Польщі, Росії і до яких не було доступу українським дослідникам, численних спогадів тих людей, хто чудом пережив роки страшної війни, переконливо показує, що ці колонізатори прийшли на священну українську землю, щоб заволодіти нею, ввести тут свій порядок, який передбачає масове знищення українського народу, у першу чергу, трудолюбивих робітників, селян, інтелігенції.

Увічнює ця книга відвагу, стійкість, героїзм десятків тисяч наших земляків, які зі зброєю в руках, здобутою як трофеї у ворогів, виступили на захист своєї рідної землі, де народилися, зросли, де з молоком матері всотали щирю синівську любов до рідної Батьківщини-України.

Патріоти, які боролися проти ворогів — німецьких, московських, польських загарбників в Українській Повстанчій Армії, у збройних формуваннях Організації Українських Націоналістів, у підпільних українських націоналістичних організаціях, прекрасно розуміли, що вступили в дуже нерівну боротьбу; адже їм довелося одночасно вести боротьбу з

озброєними фашистськими загарбниками, які підкорили Європу, з багатотисячними спецзагонами НКВД, що маскувалися під ширмою червоних партизанських загонів, на підступи третьої сили - польських пролондонських, пронимецьких і просоветських збройних формувань.

Матеріали, які публікуються у книзі-меморіалі, ще раз нагадують, що саме Рівненщина, як складова Волині, була тією українською землею, де ще влітку 1941 року народилася Українська Повстанча Армія, яку сформував уродженець цього краю Тарас Бульба (Тарас Боровець), а з 1943 р. очолив Клим Савур (Дмитро Клячківський).

Книга увічноє світлу пам'ять тисяч і тисяч патріотів, які, не вагаючись, у нерівних боях за Україну віддали молоде життя за її честь, свободу й незалежність, а також безневинних цивільних українських жертв.

Разом з тим книга розповідає і про підступи ворогів України, насамперед польських шовіністичних елементів, які, активно співпрацюючи з німецькими й більшовицькими агресорами, повели себе на етнічних українських землях як загарбники і колаборанти, що (як свідчать матеріали цієї книги) навіть ціною життів тисяч своїх співвітчизників прагнули зберегти своє панування в Західній Україні. Польські загарбники ще до початку Другої світової війни почали вбивати українських патріотів без суду та слідства.

Шановний читачу!

Прочитай цю скорботну книгу, дай її прочитати рідним, близьким, знайомим. Ви дізнаєтеся з цієї трагічної книги про буремні роки Другої світової війни, яка грізним катком пройшла українськими землями, розчавлюючи життя мільйонів наших співвітчизників, руйнуючи наші села, міста й містечка.

Нехай ця книга розповість і увічніть славні подвиги тих героїв і безневинних жертв, які ціною найдорогоціннішого, що мали — ціною свого життя, наблизили мрію українських патріотів — здобуття Україною Незалежності.

Вічна слава героям України!

Слава Україні!

Народний депутат України Василь ЧЕРВОНІЙ

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ

1943 року на окупованій німцями Волині, у час апогею найжорстокішої в історії людства Другої світової війни, коли під загрозу знищення було поставлено життя і майбутнє цілих народів, і найперше, українського, територію якого ворогуючі сторони, і Польща зокрема, розглядали як основний привід збройного конфлікту і його головний трофей, — стала чергова в історії україно-польських відносин людська трагедія: в рамках взаємного братовбивчого нищення на Волині загинули десятки тисяч українців і поляків. У війні саме настав перелом: вона впевнено хилилась до поразки Берліна. Окрилений успіхами антигітлерівської коаліції польський емігрантський уряд Сікорського, що не визнав нових кордонів за Пактом Молотова-Ріббентропа, керував діями Армії Крайової відповідно до цієї політичної настанови. Не бажаючи визнавати нічиєї, крім власної, юрисдикції на Західно-українські землі, він доручив АК розчистити політичне поле, усунувши з нього український етнічний та військово-політичний фактор, що, враховуючи бездержавний статус України, видавалось цілком посильним завданням. Використовуючи природний антагонізм між будь-якими окупантами та корінним населенням, поляки порозумілись на Волині з німцями, прагнучи з їхньою допомогою, а при зміні окупанта, - з допомогою “совєтов” спробувати провести чергову “пацифікацію”, — безкарну різанину українців. При цьому емігрантський польський уряд небезпідставно розраховував на підтримку Західними союзниками (як і після Першої світової) своїх державно-територіальних зазіхань. Сумніватись в намірах поляків не доводилось: про це свідчила як загальна україноненависницька політика міжвоєнної Польщі та нещадна передвоєнна різанина українців на Холмщині і Підляшші, так і їх ворожа до українців поведінка під час війни. Саме

поляки виконували на той час роль німецьких поліцаїв на Волині, проводячи каральні операції окупаційної влади проти українців, ловили і вивозили в Німеччину українську молодь, очищаючи Волинь від боєздатного українського населення. Становлячи 80% складу чиновників в окупаційному генерал-комісаріаті та 60% — в гебітс-комісаріаті, поляки скеровували гнів окупантів проти місцевого українського населення, німецькими армійськими та поліційними силами винищуючи цілі села і селища . (А в червні 1943 р. вони нацькували німецьке командування на чоту УПА, яка всупереч польським планам привласнення врожаю українських селян, зайняла Загорівський монастир. У спровокованому ними жорстокому бою полягло біля 400 німців та 33 вояків УПА). Першими почали поляки і різанину, вирізавши на католицьке Різдво 25.12.42 року населення села Пересоповичи, колядуючи потім над трупами загиблих. Протягом усієї війни відділи АК на Волині, спираючись на польських колоністів, існували виключно за рахунок пограбувань і розправ над українським місцевим населенням. Усе це разом і переповнило чашу терпіння і гніву наймиролюбнішого в Європі українського населення. Почалася взаємна різанина і спинити цей гнів вже ніхто і ніщо не могло. Щоб уникнути фізичного взаємознищення, УПА заздалегідь видало розпорядження до АК та польських військових колоністів-осадників залишити українські землі, давши для цього двомісячний термін, а після невиконання його видало наказ-ультиматум залишити українські етнічні території протягом 48 годин. Армія Крайова віддала контрнаказ: не залишати територію, інакше Польща втратить Волинь. Митрополит УГКЦ Андрей Шептицький, щоб зупинити трагедію, звернувся до римо-католицького єпископа Твардовського з пропозицією видати спільне звернення ієрархів до вірних обох Церков з вимогою припинити кровопролиття. Та вірний державний польській політиці Твардовський відмовився, пославшись на невтручання Церкви до політичних справ. Шептицький односторонньо видав листівку до вірних УГКЦ "Не убий!", яка безсумнівно зменшила масштаби трагедії. І після цього у

польських шовіністичних кіл повертається язик вимагати вибачення з боку українців?! Хіба лиш за те, що не дали польським шовіністам (в котрий раз) безкарно себе різати?! Та ж навіть кримінальний кодекс дає людям право вживати заходів до організації самозахисту! Думаємо, саме нинішній польський уряд, як правонаступник уряду Сікорського, мав би публічно вибачитись і перед поляками і перед українцями за злочинну антиукраїнську державну політику своїх попередників, в жертву якій були принесені не лише мешканці Волині - і українці, і поляки, але також українці Холмщини і Підляшшя - жертви звірячих державних пацифікацій 1938 р. та жертви такої злочинної державної операції, як "Вісла" 1947 року. За цим сценарієм в 1944 р. задля тих же зазіхань на українські - "креси східні", були марно принесені в жертву в рамках операції "Сандерсторм" незліченні сотні тисяч польських патріотів - героїчних оборонців Варшави, винищених Берліном за мовчазною згодою Москви. Щось ми не чули, щоб Варшава домагалася вибачення за них від Берліна чи Москви ! Може нам і за них вибачатися перед Польщею? Адже й ці жертви були принесені в ім'я тої ж мети - збереження в складі Польщі українських етнічних земель!

Волинська трагедія, як покута, заслуговує не політичних спекуляцій, а серйозного до себе ставлення, щонайретельнішого вивчення і наукової оцінки з боку істориків і політологів, а пам'ять жертв її з обох сторін, нарівні з пам'яттю жертв довоєнних і післявоєнних державницьких "пацифікацій" і депортацій українського населення Польщі - має бути належним чином пошанованою..

Ми підозрюємо, що цілком певні антипольські та антиукраїнські сили, які хотіли б запобігти українсько-польському зближенню і порозумінню та перетворенню українсько-польського тандему на серйозний геополітичний фактор в Європі, користуючись цією нагодою та граючи на національних почуттях польської спільноти, в котрий раз прагнуть роз'єднати наші народи. Прагнуть затягти нас у вир нерозв'язних взаємних претензій і звинувачень, в безперспективне протистояння, зловісними примарами якого стали Ольстер, Кіпр,

Карабах, Палестина і Кашмір. Що з того, що рахунок історичних претензій України до Польщі значно довший і незрівнянно обґрунтованіший, ніж у поляків до України. Що це дало нашим народам в минулому і що дає в історичній перспективі? Лише місце на маргінесі як європейського, так і євразійського геополітичного простору? Ми застерігаємо від спрощених оцінок волинської трагедії, від намагань виставити бездержавне українське населення винуватцями, а вселених на українську Волинь і захищених державною аннексіоністською політикою польських колоністів-колаборантів, що в час німецької окупації стали до протиукраїнської співпраці з німецькою окупаційною владою - однозначними жертвами. Щоб волиняни взялися за зброю в обороні життя власних родин, потрібні були надзвичайні військово-політичні обставини та реальна загроза їх чергового винищення.

Ми переконані: довільно вирвана з історичного контексту україно-польських відносин пам'ять про трагічні події на Волині 1943 року не повинна сьогодні затьмарювати економічного, військово-політичного та культурного співробітництва наших народів. Ми закликаємо громадськість Польщі зрозуміти: для українців є неприйнятними намагання окремих польських політичних сил назвати події 1943 року "волинською різаниною", а винуватцями в ній єдиного захисника українського населення — загони самооборони УПА, іменуючи їх "злочинними бандами", як і прагнення перетворити центральні пам'ятні акції 12 липня у Варшаві на виразну антиукраїнську маніфестацію.

Для нас є самоочевидною відповідальність за Волинську трагедію (як і за інші людські трагедії в Польщі) польської державної етнонаціональної політики. Саме вона є єдиним винуватцем усіх тих трагедій. Як самоочевидним є намагання тих польських політичних сил, які несуть моральну відповідальність за формування такої політики перекласти провину з себе на жертви своїх злочинних домагань. Загальновідомо, що як німецькі окупанти, так і "радянські партизани" у власних антипольських та антиукраїнських розрахунках свідомо провокували поляків і українців на взаємне

винищення. За свідченнями очевидців часто “німці самі вдягали шинелі з тризубом і йшли на польське село, спалюючи його. Так сталося в Гуті Степанській. Німців було чоловік 250. Дітей кидали у вогонь живими”. Навіть Микита Хрущов, аналізуючи польсько-українські взаємини на Волині, писав: “Я думаю, це все - справа рук німців”. НКВД, щоб ізолювати УПА від підтримки населення, робило потім те саме. У розвиток цих провокацій Москва передала залежній від неї повоєнній Польщі українські (Лемківщина, Холмщина та Підляшшя) і німецькі етнічні території, переслідуючи мету прив’язати цим Польщу навечно до кремлівської імперської колісниці, вбити клин між нею і її сусідами та унеможливити порозуміння між нашими народами.

Діюча в Україні влада, вибачень якої домагається польська сторона, так само далека від представництва українських національних інтересів, як свого часу польська, “радянська” чи німецька окупаційні адміністрації. Невипадково українська державна влада, як і польська, досі не визнала УПА воюючою стороною. Але, можливо, сама вимога Президентом Квасневським такого вибачення від Української Держави за дії волинян та ОУН-УПА допоможе, нарешті, як польській, так і українській владі подолати суперечність своєї хибної позиції, в якій поєднується невизнання УПА воюючою стороною з одночасною вимогою до Української влади визнати себе її правонаступницею, що несе за її дії моральну та юридичну відповідальність.

Ми закликаємо польську сторону відмовитись від вимог односторонніх вибачень з боку України. Такі “вибачення” аж ніяк не сприятимуть примиренню і порозумінню. Для порозуміння вкрай необхідним є кардинальний перегляд Польщею своїх антиукраїнських упереджень і рішуча відмова від своєї традиційно хибної української політики, яка понад 400 років доводить свою неспроможність.

У переддень трагічної річниці ми схилиємо голови в скорботі за жертвами з обох сторін конфлікту і закликаємо до спільної молитви в їхню пам’ять, до взаємного прощення кривд, заподіяних сторонами одна одній. Ми переконані —

парламенти, громадські інституції, інтелектуали обох народів зобов'язані зробити все необхідне, щоб не дати знову, як це вже було в минулому, затягти наші народи в безодню взаємних претензій і звинувачень, щоб пам'ять про Волинську трагедію не заважала Україні і Польщі впевнено дивитися у спільне європейське майбутнє.

Олесь Сергієнко, історик-політолог, член Ради Старійшин УРП “Собор”, колишній багатолітній політв'язень радянських тюрем і таборів, м.Київ.

Юрій Гнаткевич, народний депутат України 1 скликання, Голова Київської міської організації УРП “Собор”, член Проводу, м.Київ.

Левко Лук'яненко, народний депутат України, правозахисник, Голова Ради Старійшин УРП “Собор”, колишній багатолітній політв'язень радянських тюрем і таборів, м. Київ.

Григорій Омельченко, народний депутат України, Голова об'єднання “Антимафія”, Заступник Голови УРП “Собор”, Голова СОУ, м. Київ.

Віктор Шишкін, народний депутат України 1-3 скликань, экс-Генеральний прокурор України та член Вищої ради Юстиції України, член Проводу УРП “Собор”, м.Одеса - м.Київ.

Василь Червоній, народний депутат України, голова Рівненської обласної організації Української Народної Партії.

Сергій Олексіюк, народний депутат України, шеф-редактор часопису “Волинь”.

Юрій Ширко, народний депутат України, заступник голови Рівненської обласної організації Української Народної Партії.

***Лист відкрито
для підписання усіма громадянами України.***

ЗВЕРНЕННЯ

**учасників “Круглого столу” на тему:
“Причини і наслідки польсько-українського протистояння під час Другої світової війни”, що відбувся 15
лютого 2003р. в м. Рівне.**

**Президентові України п. Л.Кучмі
Голові Верховної Ради України п. В.Литвину
Прем'єр-міністрові України п. В.Януковичу**

У цьому році виповнюється 60 років польсько-українського збройного протистояння на Волині. Як Вам відомо, у ході цього міжнаціонального конфлікту і українська, і польська сторони понесли численні людські жертви. Кількість польських жертв за радянськими даними сягає до 20 тис.чоловік, за польськими підрахунками - до 100 тисяч. З нашого боку число загиблих українців досі не встановлювалось, але воно, без сумніву, є не меншим.

Інтелігенція та просвітяни Рівненщини, як і більшість українського населення області, з боєм у серці сприймають драматизм волинських подій. Ми свідомі того, що витoki цього конфлікту пов'язані з окупацією західноукраїнських земель тоталітарними режимами Польщі, III Рейху та СРСР, які впродовж 1937-1940-х років тероризували й нищили український народ.

60-річчя волинських подій, що стали вже історією, сьогодні ми розглядаємо як можливість у відповідності з християнською мораллю подати польській стороні руку і спільно просити Всевишнього відпустити полякам та українцям гріх тодішнього братовбивства.

Разом з тим, історична пам'ять спонукає нас не забувати минулого. Це конче потрібно сьогодні нашій молодій генерації, яка в силу відомих складнощів соціально-політичної ситуації останніх літ стає все більш аполітичною та байдужою до долі своєї держави й народу. Загальновідомо: той, хто не знає чи не пам'ятає минулого, не гідний свого майбутнього.

Не в меншій мірі турбує нас і той хід підготовки до відзначення волинських роковин, який ми спостерігаємо на захід від Бугу та Сяну, де вимагають вибачення від окупованого тоді народу - українського, а не від Німеччини чи Росії.

Якщо на державному рівні контроль за підготовкою акцій взяв на себе Президент Республіки Польща і вони, хочеться вірити, не носитимуть антиукраїнського характеру, то з боку т.зв. Громадського комітету з підготовки роковин, що теж діє під патронатом влади і взявся говорити від імені всього польського народу, таких гарантій немає. До цього комітету, як нам відомо, увійшли найбільш радикальні, сповнені шовінізму кресові та комбатантські об'єднання, що сповідують яскраво виражений антиукраїнізм. Представники цих об'єднань у своїй риториці та публікаціях широко використовують такі словосполучення, як «українські фашисти», «різунки», «волинська різанина», «геноцид польського народу», та послуговуються численними яскраво вираженими антиукраїнськими висловлюваннями. У широко розрекламованій у Польщі книзі сумнозвісних Семашків «Геноцид польського населення Волині, здійснений українськими націоналістами», яка видана за фінансової підтримки Президента Польщі, зовсім не подаються українські втрати, проте стверджується, що «українські злочини важчі від німецьких», що мордування невинних людей було продовженням Хмельниччини і Коліївщини та здійсненням заповітів Тараса Шевченка.

Таким чином, нагнітається антиукраїнська істерія, на яку українські державні чинники досі не зреагували.

Влітку нинішнього року на прохання Варшави до нас хочуть приїхати поляки з наміром відвідати свої родинні місця і по-християнськи вшанувати пам'ять загиблих тут їхніх рідних та близьких. Це - природне бажання людей, яке ми розуміємо. Але разом з ними будуть й польські шовіністи з відомими гаслами. Звертаємось до Вас із закликом подбати на державному рівні про вшанування світлої пам'яті багатьох тисяч українців, які були замордовані злочинними польськими угрупованнями в ті сумні часи як на Волині, так і в сусідніх нам Холмщині, Підляшші, Надсянні, Лемківщині.

Сьогодні в області проживають десятки тисяч колишніх холмшаків, котрі в 1944-46р.р. насильно і брутально були виселені зі своїх корінних земель. Це виселення, як відомо, супроводжувалося злочинним убивством поляками тисяч і тисяч невинних українських селян, ремісників, інтелігенції.

Відвідини цими людьми Холмщини з метою вшанування пам'яті загиблих земляків теж пов'язане із вагомими правовими, матеріальними та моральними ускладненнями, які прийшов час вирішити на рівні держави. Ми звертаємося до Вас із закликом допомогти їм у цьому.

Нам відомо, що в червні-липні ц.р. на Волині планується зустріч президентів України і Польщі, в часі якої вони мають намір покласти край минулій ворожнечі та лихій пам'яті. Закликаємо Вас, Українського Президента, під час згаданої акції зберегти національну гідність і авторитет нашої великої європейської нації, а Парламент і Уряд сприяти цьому.

Водночас плекаємо надію, що Ви, як гарант нашої Конституції і глава Держави, пане Президенте; пане Голово Верховної Ради України та пане Прем'єр-міністре, знайдете в собі силу волі, світлість розуму і патріотичне натхнення на решті визнати борцями за волю і незалежність України вояків УПА, які все своє свідоме життя героїчно боролися з різними окупантами виключно на споконвічних українських землях і вибороли нам національну незалежність України.

Слава Україні!

15 лютого 2003 року

м. Рівне

За дорученням учасників

«Круглого столу»:

Голова правління Рівненського обласного об'єднання ВУТ «Просвіта»

ім. Тараса Шевченка **І. КУЗЬМЮК**

Голова ради Рівненської громади КУІн **І. КУР'ЯНІК**

Голова Конгресу українців Холмщини і Підляшшя **О. БОРОВИК**

ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ П. Л.КУЧМІ

Пане Президенте! Учасникам «Круглого столу» в Рівному, які обговорили причини й наслідки польсько-українських конфліктів під час Другої світової війни, вдалося ознайомитися з Вашим Дорученням від 2 грудня 2002 року №1-1/1532, яке стосується відзначення 60-річчя українсько-польського конфлікту на Волині в роки Другої світової війни, до якої входять Рівненщина та Кременеччина.

Пане Президенте! Трагічні події у відносинах між українцями та поляками у цей час відбувалися і в інших українських етнічних землях, які тоді називалися Закерзонням - Холмщині, Посянні, Лемківщині, Підляшші. Як свідчать документи Центрального Державного Архіву Вищих органів влади України, лише у період 1943-1944 років польські шовіністи замордували там тисячі українських селян, десятки війтів, солтисів, священиків, вчителів, лікарів, юристів. Звірства щодо українців особливого розмаху набули навесні 1944 року. Так, 13-14 березня цього року було спалено 14 українських сіл, замордовано півтори тисячі українців, серед яких сімдесят відсотків становили жінки і діти. У селі Сагринь спалено майже 260 господарств і вбито понад 700 українців, у Турковичах — 150 господарств і 80 українців. Подібне відбулося у Модрині, М'ягкому, Ласкові, Шиховичах, Березівному та інших селах. Були стерті з лиця землі села Маличів, Стрижинець, Терebinь.

У зв'язку з цим, пане Президенте, незрозумілою для нас є позиція автора статті В.Литвина в «Голосі України» від 12 листопада 2002 року, який у перших рядках називає трагедію на Волині «волинською різнею», а щодо подій на інших українських землях, де загинули наші з Вами співвітчизники, мовчить. Хіба ці безвинні жертви не потребують спокою душі і нашої пам'яті? Мабуть, автор названої статті не знає, що у Волинській землі лежать і тисячі людей, замордованих польськими поліцаями, які служили фашистам, загинули від рук польської Армії Крайової та польсько-радянських партизанських формувань. Ви, як Президент України,

повинні, здавалося б, потурбуватись насамперед про гідне вшанування світлої пам'яті своїх співвітчизників-українців. Проте цього не видно з Вашого доручення. Ми не можемо погодитись з пропозицією про спорудження монумента українсько-польського примирення на зразок Іспанської Долини Померлих. Зрозуміло, що дане порівняння неприйнятне, адже мова тут іде про громадян однієї національності й держави - Іспанії, а пункт, внесений у Ваше доручення, передбачає спорудження спільного меморіалу громадянам різних держав. Пане Президенте! Проблема польсько-українського протистояння не є новою. Вона впливає з окупації українських земель поляками і справедливою боротьбою українців за свою національну незалежність. П'ять років провідні українські і польські історики напружено обговорювали її на десяти засіданнях у Луцьку і Варшаві. Зроблено величезний прорив у дослідженні польсько-українських відносин під час Другої світової війни. Матеріали семінарів опубліковані в десяти томах під назвою «Україна - Польща: важкі питання» і вийшли українською та польською мовами. Ці томи стенограм семінарів знайшли схвалення в Україні, Польщі, Німеччині, Чехії, США, Канаді та інших державах.

Видавництво «Карта» у Варшаві розпочало створювати комп'ютерну базу даних жертв взаємного конфлікту. Вже сьогодні відновлені імена більше 30 тисяч поляків і українців, що загинули. В Україні такий проект, на жаль, не здійснюється через брак коштів.

Стенограми семінарів свідчать, що навіть вченим двох держав не завжди вдавалося прийти до єдиної думки з тієї чи іншої проблеми нашого спільного минулого. Це зафіксовано як розбіжність у поглядах. Після закінчення семінарів у листопаді 2001 року їх учасники, розуміючи необхідність продовження діалогу, звернулися до Вас, пане Президенте, і до Президента Республіки Польща з пропозицією продовжити роботу семінару українських і польських істориків. Просимо Вас також передбачити кошти і на проведення досліджень в архівах України та Польщі, у населених пунктах Західної України та в етнічних українських землях, що зараз

входять до складу Республіки Польща, з метою виявлення жертв громадян обох національностей, які загинули під час польсько-українського протистояння. Пане Президенте! Нам дуже дивно, що до складу робочої групи експертів для проведення додаткових досліджень українсько-польських відносин у роки Другої світової війни не увійшли такі відомі в Україні історики, незмінні учасники згаданого вже українсько-польського семінару, як доктори історичних наук, професори В.Сергійчук, М.Швагуляк, С.Макарчук, Ю.Макар. Чи не політичні інтереси стоять за цим? Пане Президенте! Ми добре розуміємо, як багато Ви робите особисто для зміцнення українсько-польських відносин, розвитку дружби, співробітництва між нашими народами. Сподіваємося, що наші і Ваші думки знайдуть спільний знаменник і будуть реалізовані в конкретних справах на благо українського народу та зміцнення українсько-польських взаємин.

За дорученням учасників
«Круглого столу»:
Голова правління
Рівненського обласного
об'єднання ВУТ «Просвіта»
ім. Тараса Шевченка
І. Кузьмюк

Голова ради Рівненської
громади КУІн
І. Кур'янік

Голова Конгресу українців
Холмщини і Підляшшя
О. Боровик

УКРАЇНА І ПОЛЬЩА

Польсько-українські взаємини майже такі старі, як українська і польська історія. Від найдавніших часів до останніх днів вони були надзвичайно складні, а попри те повні безлічі трагічних елементів. Ці взаємини ніколи не могли [уложитись] “ідеально” уже з тої причини, що в давнину це були два відрубні *сусідські* державні організми, а в нових часах *сусідські* народи.

Сусідські спори двох держав чи пізніше двох народів були все живими й актуальними на всій земній кулі. Причини до спорів були не всюди однакові, але існували вони безстанно й безпереривно. Коли натякнемо тільки на німецько-французькі граничні чи радше сусідські спори, чи французько-англійські, чи еспансько-англійські, то зрозуміємо, що віковічні польсько-українські чи то територіяльні, чи релігійні, чи політичні спори не були і не є в історії ніяким екзотичним проявом. Ці спори були, є і далі будуть. І ніякий договір, ніяка сусідська мирна умова їх одним махом ані [не] ліквідує, ані не вирівняє.

Та все ж ці спори залежно від обставин і доброї волі обох сусідів могли б на деякий час притихати, перериватись чи хоча б послаблюватись. Щоб доводити до такого стану самі спори і весь спірний матеріал — на те треба великої культури, політичного розуму і взаємопошани обох сусід. На жаль, на українсько-польсько сусідському відтинку цих об'єктивних даних ні в давній, ні в новій історії якось не помічалось багато. А вже найменше взагалі проявлялись і майже не унагляднювались вони по польському боці.

Щоб не заглиблюватись надто в надри історії, вистарчить для прикладу спинитись тільки на кількох датах давньої історії. Переломовий в історії західньо-українських земель 1349 р. започаткував польську політику в Галичині так класично, що пізніше вона цілими вже віками принципово не змінювалась по польському боці. Король Казимир, підбивши галицьку землю, насамперед взявся за нищення провідної

української верстви, цебто боярства. І скоро винищив його не тільки вогнем і мечем, але й політикою позбавлювання всяких прав і привілеїв. Повноправною могла бути тільки католицька польська шляхта, для якої були доступні уряди, привілеї, багатства, відібрані від православних бояр і т. п. Фізично не винищена відразу частина українського боярства, щоб врятувати свою екзистенцію, переходила на католицтво, польщилась і за таку ціну ренегатства пробивала собі шлях до урядів, впливів, почестей та вигідного життя на прадідівських землях. Але чи від того Галичина стала польською? — Ні! Зате залишились актуальними методи тодішньої політичної “асиміляції” з XIV ст. і в XX-тому столітті. Пригадаймо методи примусового перетягання численних, залежних від польської державної машини в своїй екзистенції українців спершу на римо-католицьку віру, а потім на польську національну сторону за часів Австрії, а зокрема за часів відновленої польської держави від 1920-1939 р.! На диво, і від тих найсвіжіших засобів польської державно-асиміляційної і денаціоналізаційної політики український характер Галичини, а тим більше Волині не змінився. Отже, при таких польських методах XIV і XX віку такі ж самі результати в загальному характері землі, але зате не такі самі в витворюванні пересиченої взаємним недовір'ям, упередженням і ворожнечею сусідської українсько-польської атмосфери.

Перейдімо до другої історичної дати, а саме: до 1569-ого року. Він приніс славетну Люблинську унію. В чому вона полягала? З польського боку ніби на засаді об'єднання “рівних з рівними”. А на ділі це було погребання всякої рівності щодо українців, бо всі українські землі приєднано безпосередньо до польської корони. Багато українських князівств ліквідовано, на місце князів насаджено воеводів, а князівські й боярські землі роздавано польській ненаситній шляхті. Литва нібито дістала автономію разом із деякою частиною білоруських земель, що ввійшли до Литви, але теж не надовго. Наслідок цієї “унії” був такий, що Польща не могла дати собі ради з повстаннями литовських і українських князів та внутрішньо чимраз то більше розхитувалась, зокрема ж від

часу, коли прийшли: елекційність королів, а з нею по кожній черговій елекції нездорове поширювання і закріплювання магнатських і шляхетських привілеїв, вимушуване перед виборами кожного королівського кандидата.

Польща хотіла рятувати себе ще одною “унією” в 1596 р., тим разом церковною у Бересті. Ця “унія” принесла ще більше внутрішнє розстроєння і вкінці повну декомпозицію польської державности та дала українцям таку силу, як козаччина.

Всі договори, які Польща заключала і підписувала з козаками, були постійно зривані. Зривала їх Польща насамперед тому, що серед польської шляхти та магнатства панував погляд і переконання про морально оправдане ламання договорів з козаками, бо вони, мовляв, були не гідним партнером, вони були чимсь нижчим і гіршим від польської шляхти. А договори можна заключати і треба дотримувати їх тільки тоді, коли партнер був у всіх відношеннях рівний польській шляхті. Отже, шляхта могла заключати договори зі своїми власними королями (пакта конвента), з чужими володарями, але не з “хлопством”, за яке вважали козаків. В історії козацько-польських взаємин доходило до такого страшного напруження та трагічного шалу ненависти, що магнат Чарнецький не завагався знищити гріб Богдана Хмельницького та геть зліквідувати його тлінні останки. Знову ж автор Гадяцького договору з Польщею, гетьман Іван Виговський, що зірвав із Москвою та розбив московську армію під Конотопом, діждався від поляків за це такої відплати, що його польська салдатеска замучила насмерть. Чому ж це сталося? То просто тому, що серед тодішнього польського магнатства, шляхти, кожний український впливовий український політичний діяч, зокрема такий, що з ним поляки мусіли пактувати, вважався за звичайного “бунтівника”, якого терпіли тільки доти, доки він був сильний, доки його боялись.

Любленської унії поляки не дотримували, зокрема на українському відтинку, не зважаючи на те, що в її основу лягло гасло “рівні з рівними”, це значить магнати з магнатами. Але для них українські магнати і князі були теж меншо-

вартісним елементом, бо вони були православні. Одним словом, завжди знаходилися “моральні” улагіднюючі мотиви для виправдування шляхетського віроломства і недотримання слова щодо українців. Таким чином, віками наростала велетенська ненависть між обома народами з причини польської неслownости. Крім того, ця ненависть розросталась до розмірів якоїсь апокаліптичної потвори ще й з приводу уніятської акції, яку поляки від Берестейської унії огнем і мечем проводили серед українського населення.

Але не зважаючи на це, по українському боці все були люди, які йшли на співпрацю з поляками в політичному розумінні, бо вважали її необхідною з уваги на московську загрозу для українства. Усі вони, ці ризиканти-українці, ні разу в історії не найши по польському боці певного і лояльного контрагента. Всі вони переживали гіркі досвіди польської неслownости, польського крутіїства, польської жорстокости і, зрештою розчарувань у своїх починах.

*
* *

В критичні хвилини польської історії, коли ціла польська державна будова хиталась, поляки були дуже “свободолюбні” для українців, бо намагалися їх приєднати гаслами “рівні з рівними” і за “нашу і вашу волю” до спільної боротьби за спасення Польщі. Коли ж Польщі як держави не стало, тоді намагались тягнути такими самими гаслами до повстань, революцій і т. д.

З ментом, як ситуація укладалась корисно для їх справи, — нещадно гнобили українців, не керуючись ніякими моральними стимулами, якоїнебудь зобов’язаности по відношенню до них. Для них тільки такі українці були певні та добрі, які перекабачувались на поляків. Була ж у них певна порода громадян, що звали себе “генте рутені, націоне польоні”, які були великими польськими патріотами, а своє українське походження виводили на світ тоді, коли треба було перед світом заманіфестувати, що мовляв українці є за поляків та їх домагання.

Вже по цілковитому розпаді Польщі, коли в муках родилася конституція в Австрії, на слов'янському конгресі у Празі подавали себе за “русинів” такі славетні ренегати, як граф Дідушицький, князь Сапіга та інші. Вони робили це для того, щоб цілковито сторпедувати впливи і значення тодішньої справжньої делегації українців на конгресі.

Усі спроби наладнання польсько-українських взаємин у Галичині за часів уже конституційної Австрії ніколи ні до чого не довели, знову ж таки через нелояльність і крутіства польського контрагента. Ні проби Лаврівського, ні Сембратовича, ні Романчука з т. зв. новою ерою на польсько-українському політичному горизонті не довели ні до чого позитивного. Навіть витривала і вперта акція Олександра Барвінського в тому напрямі, щоб сяк-так наладжувати українсько-польський “модус вівенді” за австрійських часів, закінчилась таким великим крахом, що Ол. Барвінський став на склоні літ своїх найбільш невмолимим противником якихнебудь переговорів із поляками на загальнополітичні теми. Де ж причина цього явища? Там же, де була за часів Любленської і Берестейської унії, де була за часів Зборова, Білої Церкви, Гадяча і т. д. В Австрії поляки були сильніші впливами і тому намагались використовувати українців для своїх цілей хвиливими пактами, а не договорювались з ними тривало, бо до того, на польську думку, так як перед сотнями літ, українці не були гідн[і]. Словом, польська політична мегаломанія, польська шляхетська традиція віроломства, польська старовинна засада “не гонорово, але здорово”, єзуїтська “архикатолицька” політична і релігійна доктрина “ціль освячує засоби” — довели до того, що нова польська політична еліта, цебто новочасна польська демократія, не тільки не позбулась тих політичних помилок, а навпаки удосконалила їх, пристосувавши до нових часів і нового духу віку.

Польща 1919-1939 рр. “договорювалась” з українцями так само, як колись шляхетська і за австрійських часів польсько-австрійська політична верхівка. Найпомітнішою спробою наладжування польсько-українських взаємин у новій Польщі була т. зв. нормалізація польсько-українських відно-

син, започаткована на весну 1935 р. Над усіма основними тезами нормалізаційної політики, Польща до двох років так ґрунтовно перейшла до порядку денного, що з них нічого не лишилось. Нормалізац[і]ю переводили українці з варшавським урядом. Вже першого року її почала торпедувати польська суспільність у СХ. Галичині, зокрема у Львові, а третього року dokonувала її “рештки” розполітикована польська армія в особі різних всевладних генералів і полковників, що фактично репрезентували цю армію.

Коли пригадаєте собі бодай найважливіші моменти з історії польської політики по відношенню до українців у т. зв. відродженій Польщі за 20 років, то зробите такий самий висновок про істоту польської політики, як його робили перед новою Польщею українські історики і письменники, як, наприклад великий Шевченко чи Гоголь (“Гайдамаки” і “ Тарас Бульба”). Але там автори робили висновки з історії старої Польщі, шляхетської Польщі. Нам треба шукати джерел для політичних висновків таки в новій Польщі.

Польща стала такою великою, як була, завдяки винятковій політичній кон'юктурі у Версалі і завдяки большевицькому, тоді ще слабому правлінню в б. Росії. На сході вона мала велетенського своїми потенціальними можливостями і тому грізного сусіда в виді Союзу Советських Республік, на заході — роззброєну, правда, але теж страшну для Польщі своїми спроможностями Німеччину. Який же політичний висновок зробила вона з цього свого положення? Ніякого! Під проводом вихованої на польському езуєтизмі польської ендеції “т. зв. національної демократії, по суті польської шляхетсько-шовіністичної і імперіялістичної партії, що проповідувала винищення українського народу”, вона орієнтувалася на перепоену перемогою і через те, здеморалізовану тоді Франц[і]ю, а крім того жила фантомами старої своєї орієнтації на Росію, цебто тепер таки на большевицьку Росію. Внутрі вона повела політику винародовлювання непольських народів великими засобами, а в цьому числі також колонізацією, експропріацією, терором і насильною асиміляцією. Переворот Пілсудського з 1926 р. на перший погляд

ніби перервав цей процес ендецької закордонної і внутрішньої політики. Але це тривало коротко. У закордонній політиці польські рейки почали переставляти нібито на іншу сторону, за те у внутрішній політиці, змінились тільки люди на відповідальних становищах, але політичний дух по відношенню до неполяків, зокрема до українців, лишився той самий. Сталось навіть ще щось гірше, бо до українців почали прикладати дві мірки: іншу до галичан, а іншу до волиняків. За те зовсім перекреслили право на існування українців на Холмщині, Поліссі і Підляшші. Волниї стала експериментальним криликом. Її відмежовано кордоном від Галичини.

Так як ендеко-хієно п'ястівська (під "п'ястом" треба розуміти польську дрібноміщанську партію, що шукала опертя в польських селянських масах. Коли йде про її ставлення до других народів, це також шовіністична й імперіялістична партія) кліка не думала виконувати своїх міжнародних зобов'язань супроти Східн. Галичини — так сама робила нова пілсудськівська державно-політична верхівка ("пілсудськівцями" називала себе польська правляча верхівка в роках 1926-1939. Частиною цієї групи були давні співробітники Пілсудського. Загал творили перебіжчики з різних політичних таборів і весь аполітичний елемент, ідейно не окреслений, а то й безхребетний, що в кожній державі орієнтується на тих, хто має в даний момент владу). Так як ендеко-п'ястівці не поважали навіть своїх власних законів про воєвідську автономію для трьох галицької воєвідств і про заснування українського університету, так сами було і за Пілсудського, з тим, що тут знов прийшло одне погіршення, а саме: одностороннє вимовлення Польщею в Союзі народів [Ліга Націй] договору про охорону прав національних меншостей.

Доба Пілсудського в Польщі дала нам славентю пацифікацію, цебто карні відділи польських окупантів в 1930 р., що вславилися голосним терором та мосовим нищенням українських народніх мас і української культури, дала нам замикавання і висаджування в повітря православних храмів на Холмщині, і навіть на Волині, принесла нам війну з українськими метрикальними урядами, систематичну колонізацію в

розмірах небезпечніших, ніж за ендеко-п'ястівського панування, війну з українськими культурними й кооперативними установами, політику Корпусу Охорони Пограниччя (прикордонної сторожі Польщі) з перетяганням цілих сіл із православ'я на католицизм на Волині і взагалі подвійну експропріаційну політику на всіх українських етнографічних територіях, а саме: політику цивільної адміністрації і дику, погромницьку політику не покликаних до неї чинників військової влади. Одним словом, у Польщі Пілсудського, й особливо пілсудськівців по його смерті, віджили й унаочнилися усі методи польської політики сперед століть, веденої польською шляхтою, магнатством та єзуїтами. Ясно, що така внутрішня політика не могла внутрішньо консолідувати Польщі. Навпаки, вона мусіла її тільки розкладати, розхилювати і скорим темпом доводити до стану повної внутрішньої декомпозиції. Війна 1939 р. перервала цей процес з існуванням Польщі. Польща між такими двома сусідами як Німеччина і СССР, в таких границях і при таких внутрішніх відносинах утриматись на довшу мету не могла.

*

* *

Двадцятирічне існування відновленої Польщі наочно показало, що для польської політики досвід історії не мав ніякої вартости, але зате дуже високо цінувалась там традиція правління давньої шляхетської Польщі. Тепер, коли Польща лежить, знов знаходяться між поляками цілі групи, які намагаються підходити до українців з усякими гаслами і т. зв. ягайлонськими ідеями про спільні завдання та цілі в справі спільного "визволення". "Рівні з рівними", за "нашу і вашу свободу" — це гасла старі, як Польща, і скомпрометовані поляками від віків, а все одно вони ними користуються шукаючи допомоги для рятування себе. Нема сумніву, що Польща сама ніколи не буде такою сильною, щоб витримати напір зі сходу і заходу, особливо ж неможе бути такою сильною стиснена в свої етнографічні межі. Але, власне, в тому річ, що вона ніколи не думає про етнографічні межі на випа-

док відбудови. Їй усе усміхаються її історичні межі з часів ягайлонської доби. Отже, приманюючи українців до помочі в відбудові втраченої держави, поляки приманюють їх фактично до нового польського ярма. Інакше уявлялась би справа, коли б поляки бажали спільними силами відбудувати Польщу й Україну як окремі держави на їхніх етнографічних територіях! Тоді можна б з ними поважно на цю тему говорити. Але річ в тому, що таких поляків нема. Так само не признають права на самостійне життя а ні білорусам, а ні литовцям. Ягайлонська комбінація “Польща, Литва і Русь” як “триєдина трійця” — ось ідеал кожного поляка. Мегаломанія в житті і політиці — ось страшний хробак, який точик польську психіку і душу!

З чисто людських гуманних мотивів хотілося б співчувати страдальному тепер польському народові, але коли вичитаєш в якихось “Кресах всходніх” (польська підпільна газета) таке орієнтаційне політичне гасло для поляків, як псевдоукраїнську приповідку на Волині, що мовляв, коли було “да! да!” — була біда! — коли прийшло “гут! гут!” — всіх сильно б’ють, — а буде добре, аж прийде “дзень добри!” — тоді не можеш надивуватися політичній наївності не тільки статті революційного автора, але й обмеженості цілого польського середовища, яке він репрезентує. Як же таким співчувати, коли вони не поправні навіть тоді, як доля б’є їх пекельне дошкульно. Звідки ж береться таке наївне інтерпретування і не тільки це, але й подавання до вірування іншим цього примітивного “афоризму”, придуманого, безперечно, якимсь поляком та підсуненого іншим за нефальшований оригінал! “Бажання є батьком думки”. Ось у чому треба дошкукуватись генези цього плиткого і наївного опису настроїв серед українського населення Волині. Поляки хотіли б, щоб так було, тим часом сучасна дійсність Волині вказує, що там не зважаючи на страшну дійсність, ненависть до поляків своїми полум’яними языками сягає до неба. Причини кольпортування такої приповідки серед поляків треба шукати знову ж таки в їх одній тезі, що випливає з мегаломанії, яку вони застосували в своїй політиці супроти україн-

ців в усіх історичних добах. Ця теза полягає на такому розумуванні: український нарід (людек) є в основі добрий, покірний, лояльний і навіть потрібний, оскільки його ніхто не бунтує. А бунтували його колись православні українські шляхтичі, пізніше козацькі діячі, а тепер українська інтелігенція. Отже, ця приповідка, хоч яка дурна, має величезне значення при оцінюванні політичної ментальності і психіки сучасного поляка. Він схильний в найліпшій мірі думати, що так думає і на прихід того “бажаного” “дзень добри” на Волині чекає кожний селянин, але він зовсім не вірить в те, щоб там так думав український інтелігент. Бо той інтелігент усе і вседи стояв і стоїть сучасному полякові на заваді. З ним бажав би говорити на політичні теми, перетягати на свою сторону, для своїх ідей, розкривати йому перспективу ідилії майбутнього гармонійного польсько-українського мирного і навіть “братнього” співжиття, але обов’язково і виключно тільки у Польщі, то значить у Польщі з Волинню, Галичиною і, може, навіть з Правобережжям України.

*
* *

Вдумуючися глибше в історію польсько-українських відносин, аналізуючи минулу й сучасну польську політичну ментальність, приходиш до глибокого пересвідчення, що ніколи з поляками ні до чого путнього і певного не договоришся, коли обстоюєш політичну незалежницьку і державницьку українську національну ідеологію. Об’єктивні умови національно-державної української рації наказували б жити в приязних взаєминах із Польщею з уваги на великого спільного ворога Москву. Знов же об’єктивні умови національно-державної польської рації наказували б жити в приязних відносинах до державної України. Щей з уваги на польського західного сусіда Німеччину. Одначе ці дві тези себе виключають тому, що поляки в своїй мегаломанії усе будуть собі легковажити як не одну то другу небезпеку. А будуть це робити з тієї причини, що віритимуть у свою “силу”, але досягнену коштом поневолення і українців, і білорусів, і литовців.

На беззастережне признание української державности в українських етнографічних межах вони не годяться навіть тоді, коли політично лежать напів притомні, розторощені колесами історії.

Який же вихід із того положення, де вічним сусідом є Польща? Вихід простий! Пактувати з поляками про мирне співжиття тільки тоді, коли в наших руках є щонайменше така сила, як у них. Тільки тоді вони будуть поважати наше право на життя, і тільки тоді бодай на деякий час вони будуть респектувати підписувані ними з нами договори. Хви́леве наше ослаблення вони завжди використають для себе, на що ніколи в історії не йшли *ми*. Поляків до лояльності партнера можна наломити тільки силою і то силою наглядною. Сьогодні український нарід, який від останніх визвольних змагань в 1917-20 роках ні на мент не перервав своєї боротьби за власну державу, розпоряджається певною організованою політичною силою, яка й є основою української визвольної політики. Ця сила є також чинником, який дозволяє нам одверто говорити про конечність розв'язки питання нашої боротьби на польському відтинку. Ми свідому того, що перед лицем небезпек, які грозять усім поневоленим народам Сходу від німецького і московського імперіялізмів, тільки спільний фронт поневолених проти імперіялістів і ліквідація внутрішніх спорів є одинокою правильною відповіддю поневолених воюючим імперіялізмам. Це треба також прикладати до взаємовідносин двох народів — українського і польського. І тому ми сьогодні проти боротьби на цьому відтинку, тому ми також за знайдення мирних шляхів розв'язки існуючих питань між обома народами. Якщо ж боротьбу цю польська верхівка хоче нам накинути, то це буде завзята боротьба всього українського народу проти ворожих імперіялістичних зазіхань. Але одночасно ми свідомі труднощів, які стоять на шляху до порозуміння. Ми свідомі зокрема того, що вся психіка польської верхівки, спосіб її думання, її сталі шовіністичне наставлення, її імперіялістичні мрії стоять поважною перешкодою на дорозі до порозуміння. Усе минуле наших взаємовідносин, увесь зібраний в історії досвід учити

нас, що польська верхівка, навіть в хвилинах найбільших трагедій і терпінь власного народу, не хоче відректися від планів поневолювання других народів, зокрема України, Білорусії і Литви. І тому, бажаючи знайти мирну розв'язку справи, ми організуємо власні сили, бо це самото може переконати польських імперіялістів у безвиглядності їхніх загарбницьких планів та кінечності порозуміння з українським народом, який від польського народу нічого не хоче, на польські землі не зазіхає, але має достатньо багато сили, щоб кожнотасно відстояти свої права на власну державу.

І це мусить стати аксіомою нашої політики по відношенню до поляків. В протівному випадку нема рації “годитись” і договорюватись з ними, бо з цього нічого не вийде. Так каже історія цілих віків. А з неї треба дечого вчитись.

(Літопис Української повстанської армії. — Торонто — Львів, Т. 24. — С. 190—196).

ДО УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВЗАЄМИН

На сторінках нашого органу вже декілька разів була заторкнена справа українсько-польських взаємин. Наше ставлення до польського народу з'ясовано в постановах II і III конференції нашої Організації, а зокрема проаналізовано цю проблему в статті "Україна і Польща", що появилася в "Ідеї і Чин", ч. 4.

Сьогодні вертаємося ще раз до цієї самої проблеми, бо вважаємо, що вона є надто важлива в сучасному положенні обох народів, українського і польського, а від її такої чи іншої розв'язки залежатиме, чи в майбутньому укладі сил в Середній та Східній Європі Україна і Польща знайдуть належне їм місце.

Рівночасно, заакцентовуючи важливість проаналізування та розв'язки українсько-польського питання, здаємо собі докладно справу з усіх труднощів, які стоять на перешкоді до його позитивного вирішення. Тут маємо вже діло з цілим рядом найрізномірніших комплексів, витворених сторіччями ворожнечі і взаємної боротьби обох народів та політикою тих зовнішніх сил, що були і є заінтересовані в поневоленні обох народів. Розв'язати ці комплекси це важке завдання, бо наприклад загально закорінений в обох суспільностях є погляд, що українсько-польську проблему можна вирішувати єдино мечем.

А проте, ми й надалі не вагаємось розглядати цю справу, свідомі того, що на те є труднощі, щоб їх побороти, і тільки люди слабі і боязкі лякаються великих та складних проблем. Бо саме в цьому виявляється державна зрілість якогось народу: бачити проблему і спокійно по мужеські, розглядати її та шукати доріг до її розв'язки, а не з легковаженням, обуренням, а то й просто негуючи її, перед нею втекти. Вважаємо також, що краще, щоб два народи, між якими існують хоч би як прикрі та болючі спори, заглянули

сміло правді в вічі і самі між собою вирішували свій спір, ніж мав би це робити хтось третій. Інакше, ці народи будуть нагадувати тих двох сусідів, що в суперечці за межу посварилися та вхопились за чуби, аж вкінці справа опинилась перед судом, який їх так довго судив, аж обидва сусіди страшили не тільки клаптик землі за який сперичалися, але ціле своє поле та весь свій дорібок. Пізніше зорієнтувались, що вони не є вже самостійними господарями, але призначена для них доля наймитів.

Протягом довгих віків, від зарання історії обох народів, відносини між ними не були приязно-сусідськими. Обидва народи, український і польський находилися ввесь час в стані ворожнечі і боротьби, незалежно від цього, які форми ця ворожнеча і боротьба прибирала. При цьому Польща була завжди тією агресивною стороною, що старалася поширити свою територію на Сході коштом українських етнографічних земель. Це робил Польща в тому часі, коли під натиском германського світу втратила свої західні етнографічні землі в користь німців. Україна вела боротьбу зі східною навалю, а Польща використовувала ситуацію і прилучувалась до одного зі спільних ворогів, щоб коштом українських земель дещо тереново скористати, що в дальшому допроряджувало до її упадку. Україна на своєму історичному шляху займала постійно дефензивне становище супроти Польщі, боронячи свої землі перед її посяганням. У загальному слід відмітити, що Польща, після упадку Київської та Галицько-волинської Держави, потрактувала всі українські землі як терен своєї політично-територіяльної та економічної експанзії на Сході.

Вправді Польща видвигнула прегарний і великий клич “за вашу і нашу свободу” як ідейно-політичну програму співжиття двох рівнорядних народів, українського і польського, і їх спільної боротьби за майбутнє обох народів. Але на ділі вона, використовуючи цей клич як засіб для накиннення українському народові своєї опіки і волі, завела на українських землях форми повного національно-політичного соціально-

го, культурного і релігійног гніту. Таким чином Польща в певних періодах історії ставила український нарід зі свого партнера-союзника в позицію раба.

Від того часу Польща завжди виявляла тенденції розглядати український нарід і його державницько-визвольні змагання як свою внутрішню справу навіть тоді, коли наслідком такої політики “за вашу і нашу свободу”, на півночі виріс *третій*, який погодив спір за межу в той спосіб, що й Україна й Польща втратили свою державну незалежність.

Цей підхід до українського питання, розглядати його як внутрішню польську справу, так глибоко вкорінився в психіку польської суспільноти, що і сьогодні загаль польського громадянства ніяк не може погодитися з українськими визвольними змаганнями за державність, а до можливості відродження української держави ставиться наскрізь негативно, не допускаючи окремо навіть думки, що існування української держави може бути корисним також і для Польщі.

На основі до теперішнього історичного досвіду приходить ствердити, що вікова ворожнеча та боротьба між українським та польським народами мала для обох народів катастрофічні наслідки. Вони довели до внутрішнього послаблення України і Польщі, а вкінці до їх упадку, що його вже безпосередньо спричинили зовнішні ворожі сили, які скапіталізували боротьбу обох народів для себе.

Боротьба між українським та польським народом уможливила ріст північного, колись незамітного московського князівства, а на Заході дала нагоду зрости в силу та сконсолідуватися прусько-німецькій державі. І Московщина і Прусія, чи радше германський світ, стали поважною загрозою для обох народів та вкінці здійснили свої плани, загарбуючи українські та польські землі і поневолюючи обидва народи.

Ось це конкретний вислід польсько-української ворожнечі і боротьби, викликаной посяганням Польщі на українські землі.

Звичайно, історичні помилки повинні бути наукою та дороговказом, щоб на будуче їх не повторяти. На жаль, історія не навчила нічого. Коли світова війна закінчилась євро

пейською революцією і всі народи взяли за будову своїх національних держав на принципі самовизначення народів, то війна між Польщею і Україною наново розгорілася. Коли Україна боронила свої права на самовизначення, то Польща видвигала історичні аргументи, намагаючись оправдати свої претенсії до частини українських земель. Давні концепції знову взяли верх над здоровим розсудком.

Українська Держава, яка вела одночасно війну проти московських більшовиків, впала. Польща — здавалося б — виграла, бо одержала Західньо-українські землі. Та не слід забувати, що вже тільки в двадцять літ пізніше впала також Польща, а її упадок був також логічною консеквенцією ліквідації Української державности, що наступила у висліді поділу українських земель між Москвою та Польщею.

Такий зовнішньо-політичний уклад сил — на Заході Німеччина зі своєю політикою експанзії на Схід, а на Сході Москва зі своєю політикою експанзії на цілу Європу — поставив Польщу, обтяжену наслідками своєї політики в відношенні до українського народу і його змагань, в кліщі, яких вона розбити не могла.

В обличчі тієї загрози кидається вона то в одну, то в другу сторону, щоби врешті впасти жертвою підбою своїх хижатських сусідів. Пішовши на політику підбою і поневолення в відношенні до України, Польща не могла в таких умовах вести незалежної зовнішньої політики взагалі, а найти позитивну розв'язку українсько-польської проблеми зокрема. Польща завжди розглядала українську національно-визвольну боротьбу як основну загрозу для своєї державности і за тією загрозою не хотіла бачити загрози з боку Москви і Німеччини. Українське питання, наслідком польської політики негачії, Польщу внутрішньо послаблювало, а ворогів Польщі і України зовнішньо зміцнювало.

Хто знає, як виглядав би сьогодні уклад політичних сил в Середній та Східній Європі, коли б відносини між Українською і Польською Державами в 1918 р. були інакше уложились, коли б у тому часі була оминута взаємна боротьба і коли б вкінці, навіть після зайняття більшості українських

земель большевицькою Москвою, політика польських державних чинників по відношенню до українського народу, не була політикою неґації.

На цьому місці можна було б основніше аналізувати цю політику за останні роки, вказувати на її помилки та ставити питання: “хто винен?” Та ці речі є загальновідомі; докладно розтрусати питання вини не маємо наміру, свідомі того, що взаємними обвинуваченнями українсько-польських відносин не оздоровимо.

Конста[]туємо їхню аномальність, а довести до злагіднення українсько-польських взаємин та вслід за тим до розв’язки всіх спірних питань між обома народами може тільки щире обостороннє бажання, тверда воля та здоровий політично-державницький розум. Коли розглядати українсько-польську проблему з історичної перспективи, то можна набрати переконання, що якась мирна її розв’язка згори засуджена на невдачу. І тому поставимо питання: Чи є можливим перш за все злагіднення, а в дальшому й остаточне поладнання відносин на українсько-польському відтинку?

Треба сказати, що деякі елементи (релігійні, соціальні), які могли б поглиблювати так, як колись в минулому, ненависть між двома народами, саме життя вже викреслило.

Найбільшою перешкодою для нормалізації взаємовідносин між українським і польським народами залишаються й надалі слідуєчі елементи, глибоко закорінені в психіці польського громадянства та його керівних кругів:

1. Вперте заперечування права українського народу на власну державу.

2. Намагання трактувати український нарід нездібним до власного державного життя, якому вслід за тим Польща повинна дати опіку чи його визволити.

3. Трактування українських земель як теренів своєї територіяльної і політичної експанзії.

4. Трактування української проблеми як своєї чисто внутрішньої справи.

По суті це все означає, що Польща і далі провадить політику боротьби зі змаганнями українського народу за

власну державу. Український нарід, навпаки, не бореться з Польщею і її визвольними змаганнями. Український нарід бореться за свою державу, за володіння на своїх землях, не посягаючи на чужі, тим самим і польські, землі, за свою державно-політичну самостійність і суверенність.

Зрезигнувати з тих своїх прав і з боротьби за них український нарід, як зрештою кожний нарід, не може і не сміє. І тому тільки в залежності від ставлення польської сторони до українського народу та його змагань можуть укладатися відносини між обома народами. Злагіднення польсько-українських відносин сьогодні і мирна розв'язка українсько-польського питання взагалі можливі тільки на платформі визнання польською стороною української державності на українських землях та при умові, що Польща ні тепер, ні на будуче не буде посягати по українські землі.

Та, абстрагуючи від питання можливості злагіднення і розв'язки українсько-польських відносин, треба поставити ще одно найважливіше питання, наскільки злагіднення та розв'язка українсько-польських відносин так у сучасний момент, як і в момент найближчого майбутнього є доцільним та виправданими інтересами обох народів, зглядно держав.

Відповідь на це питання дає вже сам перегляд незапечених історичних фактів, які наочно доказують, що ворожнеча та боротьба між обома народами не лежать в їх інтересі. Навпаки, ця ворожнеча й боротьба доводила до упадку і поневолення одного і другого народу Німеччиною і Московою. Клясичний приклад цієї правди відчувають обидва народи на своїй шкірі.

Отже, в ім'я інтересів обох народів, треба шукати іншого поладнання, то значить: залишити взаємне винищування, ворожнечу і ненависть, бо це тільки може допровадити до відпруження в українсько-польських взаєминах, приспішити розв'язку цього питання взагалі та скріпити сили обох народів.

Сьогодні ще виразніше, як колинебудь у давнині, український і польський народи знайшлися перед цією самою спільною загрозою. Обидва народи мають тих самих воро-

гів: Німеччину і Москву. Один з них в передсмертних судорогах старається ще вдержати українські і польські землі, другий, наче дикий звір, смертельно ранений, витягає вже по ці землі свої хижатські криваві лапи. Вибору тут для обох народів немає, а орієнтуватися на котрогонебудь із ворогів було б політичним божевільям, бо виграш одної чи другої сторони є одночасно зв'язаний з загибеллю обох народів.

Коли б у висліді нинішньої світової хуртовини прийшло до відбудови Української Держави без одночасної відбудови державної незалежності Польщі, або до відбудови Польської Держави без одночасної відбудови державності України, то в одному і другому випадках треба тоді рахуватися з неминучістю короткотривалого існування відновлених державних організмів.

Так само спроби творення нових форм тіснішого і тривалішого співжиття і співпраці народів і держав Середньої і Південно-східньої Європи бездержавної незалежності України чи Польщі — це ще одна ілюзія і втеча від дійсності.

І тут виринає дилема: Чи йти втертими шляхами наших прадідів, чи шукати нових шляхів, по яких обидва народи не дійшли б до цих катастроф, що їх переживали в минулому.

З української сторони перешкод до злагіднення українсько-польських взаємин не має. Український нарід не має жодних імперіялістичних замірів у своїй політичній концепції і не посягає по жодні польські землі.

Український нарід бореться за Українську Самостійну Соборну Державу.

Український нарід бореться за право саомивизначення на всіх етнографічних землях.

Український нарід заступає концепцію перебудови європейського Сходу на засадах створення національних держав.

Український нарід змагає до тісної співпраці між усіма поневоленими Москвою і Німеччиною народами.

Український нарід бореться за справедливий, політичний і соціальний лад. Поневолювати і визискувати він нікого не хоче.

Український нарід бореться за рівність усіх громадян України, незалежно від їх національності, в державних і громадських правах та обов'язках за рівне право на працю, заробіток і відпочинок.

На цій площині український нарід готов співпрацювати з усіма європейськими народами. На цій площині є також можлива співпраця між обома народами, українським і польським.

Наше ставлення до польського народу узалежене виключно від цього, чи польський нарід у сучасну грізну хвилину, що може заважити на майбутній долі обох народів, спроможеться на те, щоб визнати нашу ідейно-політичну програму за правильну. Сьогодні, коли обидва народи кривавляться в жорстокій боротьбі зі спільними ворогами, наспів для цього пригожий момент.

Мусимо однак ствердити, що такого розуміння історичних проблем, що стоять сьогодні перед обома народами, по польській стороні ще немає, натомість голосними є кличі “ні п'яді землі з українських територій, що входили в склад Польської Держави до 1939 р., в українські руки”.

Мало того, можна почути навіть голоси, що Польща не може обмежуватися до своїх східних кордонів з-перед 1 вересня 1939 р., а повинна сягнути ще далі на схід і включити в склад польської держави інші українські землі як “історично польські” терени. Досі ще немає доказів на те, щоб польській політиці дотично позитивної розв'язки українсько-польських взаємин просвічували навіть ту думку, що їх все ж таки деякі, дуже нечисленні, польські діячі в часі двадцятилітнього існування Польщі проповідували і трагічні дні, що їх переживають поляки і українці, передбачували. Навпаки, діють ще сьогодні деякі польські круги, що приготавляють польську суспільність до кривавої розправи з українцями, яким погрожується новими репресіями, та новим національно-політичним гнітом. Роздмухується до небувалих розмірів пристрасті національної ворожнечі та впоюється в душі польського громадянства, що найбільшим ворогом польської державности є українці та Українська Держава, супроти чого

бліднуть та сходять на другий план дійсні вороги, Німеччина і Москва. На Західньо-українських землях деякі польські групи творять свої бойові відділи з вістрям, спрямованим виключно проти українців. Ця ворожнеча і безглузда боротьба прибрали в останньому часі жахливі форми фізичного винищення і можуть незабаром перетворитися в різню обох народів, що відбуватиметься при акомпаніменті реготу їх ворогів.

В формі такої боротьби ми вважаємо за недопустимі і, коли б це мало діятись з української сторони, то вважали б ми це за вияв невідповідальних елементів і такі явища рішече осудили б. Та останнє слово тут за польськими керівними кругами. Від їх ставлення до українських державно-визвольних змагань і від того, чи потрапляють вони вгасити роздмухані пристрасті національної ворожнечі в польській суспільності, буде залежати дальший розвиток українсько-польських відносин.

Треба б сьогодні відкинути пристрасті й почуття ворожнечі, що на них зложилось наше дотеперішнє історичне буття, а підняти та перевезти державно-творчу працю в будові двох держав між двома спільними ворожими імперіялізмами Москви і Німеччини.

Час до цього чи не останній.

(Літопис Української повстанської армії. — Торонто — Львів, Т. 24. — С. 271—276).

*
* *

КУДИ ПРЯМУЮТЬ ПОЛЯКИ?

(Стаття одного з чільних публіцистів того часу, написана наприкінці 1943 року, відтворює атмосферу 1943 року)

Є правди, існування яких, здавалося б, ні в кого не може викликати сумніву. Вони ясні й очевидні для кожної здібної думати людини і для цілого народу. Сюди, наприклад, належить правда про те, що воюючі зараз імперіялізми: російський більшовизм і німецький націонал-соціалізм — змагаються до поневолення усіх народів Європи, а далі й цілого світу, та що кожний з поневолених народів не може шукати шляхів свого визволення у якій-небудь співпраці з названими імперіялізмами, а навпаки, у нещадній боротьбі з ними.

Логічним висновком з цього й рівночасно другою безсумнівною правдою є вимога спільного фронту всіх поневолених народів проти більшовизму й гітлеризму. Під спільним фронтом треба розуміти спільну боротьбу поневолених народів під гаслом побудови вільних національних держав кожного народу на його етнографічній (національній) території. Єдино на такій ідейно-політичній платформі можлива співпраця й успішна боротьба проти спільних ворогів, а також забезпечення тривалого миру в майбутньому. Основа, на якій обидва імперіялізми планували і планують побудувати світ, цебто їхні плани поневолення народів не витримали проби життя. Проти ненаситних імперіялізмів піднялися всі поневолені народи, борючись за власні національні держави. Цілком зрозуміло, що коли якийсь поневолений народ, що бореться за свою державу, сам схотів би поневолювати інших, себто підігрівати в себе імперіялістичні інстинкти, то він мусив би відразу ж виключати себе зі спільного фронту поневолених народів та включитися мимовільно у фронт імперіялістів, ставши при цьому союзником Гітлера або Сталіна.

Це ясно, і здавалося б, що зайвим є про це говорити. Але насправді є люди, які того не розуміють. Найкращим

прикладом цього є польська верхівка, що, горляючи на весь світ про свою боротьбу проти гітлерівського окупанта, стала прямим наслідником і союзником сталінсько-гітлерівських імперіялістів і має не гірші від них загарбницько-імперіалістичні плани у відношенні до своїх сусідів, а зокрема, відносно українського народу. Для нас ясно, що таким чином польські імперіялісти ведуть свій народ до катастрофи. Зрештою, не вперше в історії.

Цією проблемою займалися ми вже не раз. Зараз хочемо пригадати ще раз основні справи.

У першу чергу - наше ставлення до поляків. Український народ, що зараз бореться за власну державу проти російсько-большевицьких і німецько-гітлерівських загарбників, веде свою боротьбу під гаслом свободи народам і людині та визнає право кожного народу на власну державу. Український народ не робив винятку також і у відношенні до поляків. Ми визнаємо право польського народу на власну державу. Цю свою позицію ми висловили в наших офіційних виданнях, а на другій Конференції ОУН у квітні 1943 р. ми виразно заявили стремління мирної ліквідації другорядних фронтів, до яких зачисляємо всі фронти, за винятком большевицького та гітлерівського. У своїй політиці порозуміння із сусідніми народами ОУН, як самостійницько-революційний чинник й організатор української визвольної боротьби, була послідовна і, треба сказати сьогодні одверто, добилася виразних успіхів. Тільки на польському відтинку цих успіхів ми не добилися. Так є, хоч ми не обмежилися декларацією, але робили конкретні спроби порозуміння в ім'я спільного фронту проти Гітлера. Усі інші намагання у тому напрямку аж надто добре відомі польським офіційним чинникам, вони, зрештою, стверджені обосторонніми документами. Де треба шукати причини того, що досі розбивалися усі спроби українсько-польського порозуміння?

Відповідь на це питання ясна: головною перепорою у налагодженні українсько-польських взаємин є польська імперіялістична верхівка й імперіялістично-загарбницькі апетити деяких польських політичних кіл.

Бо яке відношення польських імперіялістів до українського народу?

Воно заключається у двох моментах.

Польські імперіялісти:

1. Не визнають прав українського народу на власну державу й український народ розглядають як народ, призначений бути поневоленим Польщею і московським імперіялізмом.

2. Заперечують право українського народу на західноукраїнські землі та вважають їх стало своєю територією.

Ставлення польських шовіністичних імперіялістів по відношенню до українського народу визначається цими двома моментами.

Це від них, зі сторінок їхніх органів сипляться на український народ найбільш ганебні лайки, де вони безнастанно цькують своїх земляків до боротьби з українцями, це вони проповідують гасла взаємної різни. Розбещена польська імперіалістична шляхетчина не може ніяк погодитися з думкою існування українського народу, вона сьогодні готова йти на співпрацю зі своїми найбільшими ворогами, з Москвою і Берліном, в ім'я отієї цілі, - знищення українського народу.

Не можна при тому сказати, що таке становище займали тільки деякі польські імперіалістичні шовіністичні кола. Також офіційні емігрантські польські урядові чинники не багато від них різняться. Правда, вони у своїх деклараціях говорять про право українського народу на власну державу, рівночасно, однак українців зі ЗУЗ називають своїми громадянами і погрожують їм своїми судами за їхню самостійницько-визвольну діяльність.

Отже, польські імперіялісти отруюють атмосферу, підбурюють своїх земляків та унеможливають яке-небудь порозуміння. Зрештою, така атмосфера витворюється не від сьогодні. Її творили ославлені пацифікації, руйнування церков на Холмщині (у мирний час, і то державною польською поліцією) та інше.

Нічого дивного, що така атмосфера мусила зродити наслідки у практиці. Практику польських імперіялістів і

підбуреної ними польської вулиці по відношенню до українців можна звести до двох головних “появів”:

1. Безприкладне вислугування польських імперіялістів гітлерівським і сталінським загарбникам та безпосередня їхня участь у ліквідації українців.

Тут треба зазначити, що польські імперіялістичні кола завжди послуговувалися апаратом на те, щоб поборювати українців. Таку політику вели вони в чужій, австрійській державі, це саме робили у своїй власній, польській, державі, це роблять і зараз. З другого боку, німецькі окупанти дуже радо приймають агентурницькі послуги польських імперіялістів, щоб при їх допомозі винищувати український народ на українських етнографічних землях. Подібну політику вели німці на ОСУЗ, де до свого поліційно-адміністративного апарату запрягали білогвардійців, енкаведистів й інших, що допомагали їм тероризувати українське населення.

2. Безпосередній польський терор по відношенню до українців, у першу чергу, масові вбивства українських громадян, а то й винищування цілих сіл з жінками, старими й дітьми включно.

Що торкається першого, то самі поляки не заперечують того, що жоден народ у Європі не дав німцям стільки фольксдойчів та донощиків гестапо, як поляки. У польських підпільних організаціях провокація є масовим явищем. Однак, те, що на польських землях окреслюється як національну зраду, на українських землях поляки прикривають ореолом героїства. Польська верхівка запрягає на ЗУЗ своїх агентів до служби в гестапо на те, щоб вони допомагали ліквідувати український самостійницький рух. Тисячі доказів і документів стверджують цей факт. Польських агентів гестапо й кріпо, польських службовців бавдінстів, лігеншафтів, польських коханок німецьких крайсгавптманів і ляндрвіртів, польських фольксдойчів, польські карні експедиції на українські села, польські зондердінсти і багато інших німецько-польських грабіжників пізнали досхочу українські села й міста протягом трьох років німецької окупації.

Коли з початком 1943 р. українське населення північних ЗУЗ, зокрема Волині, доведене до краю німецькою окупаційною політикою і терором большевицьких партизан, перейшло до збройних форм самооборони, польська імперіялістична верхівка Волині, польські ксьондзи й колоністи відразу підбурили все польське населення до боротьби проти українців. Так, отже, в час, коли український народ став до збройної охорони свого життя і майна перед сталінсько-гітлерівськими імперіалістами і коли кривавився у боротьбі за вільне життя, польські колоністи, що налізли на українські землі й жили там як меншина, не то що не дали допомоги українському населенню, ані зберегли нейтралітету, а, навпаки, взяли активну участь у боротьбі - на стороні сталінсько-гітлерівських бандитів. Разом з німцями польські шуцмани пускали з димом цілі українські села, відзначаючись особливою жорстокістю у вбивстві українських безборонних жінок і дітей. Рівночасно польські колонії на Волині стали головним осідком і прибіжищем для большевицьких парашутистів й агентів, так що в такій обстановці український народ, який виповів нещадну боротьбу Сталіну й Гітлеру, мусив боронитися також і перед їхніми польськими вислужниками та агентами.

Друга форма польської боротьби проти українського народу, поруч вислугування імперіялістам, - це безпосередній терор польських боївків супроти українського населення, здійснюваний на українських землях, цебто на землях з переважною українською більшістю. Польським шовіністам неважно, що, наприклад, у Галичині живе три і півмільйона українців, а поляків близько 900 тисяч. Вони до тошноти співають свою пісню про "креси східне" і скріплюють свій терор над українським населенням, при цьому треба ствердити, що вся так звана ославлена боротьба польських організацій проти німців ведеться на ЗУЗ на практиці єдино і тільки проти українців. Ми маємо документальні дані - інструкції і вказівки польських підпільних організацій, які безсумнівно стверджують цей факт.

Що торкається терору польських боївків на українських землях, то треба зараз зазначити, що в сучасній війні він є дуже застарілої дати. Це треба підкреслити в ім'я історичної правди та з огляду на польські намагання перекинути відповідальність за польський терор на українців. Отже, масові вбивства провідних українців почали поляки на Холмщині вже у квітні 1942 р., цебто дослівно тоді, коли з українського боку на II Конференції ОУН було стверджено право польського народу на власну державу та було стремління до порозуміння з поляками. У списку помордованих поляками на Холмщині передовиків нашого організованого життя начислено за 1942-43 рр. 394 особи. При тому треба зазначити, що сюди входять тільки визначні постаті нашого громадського життя, цебто провідники народу, проти якого планово був направлений терор польських імперіялістів. Минулі місяці 1944 р. вказують на нечуваний ріст помордованих поляками жертв, яких число досягло вже кілька тисяч. Зараз польські боївкарі проводять планове винищування цілих сіл на Холмщині й Грубешівщині, палячи хутори та вирізуючи впень усе населення разом з жінками й дітьми.

Рівночасно польський терор відбувається на решті ЗУЗ, зокрема в Галичині. Протягом усього 1944 року польські бандити застосовували стріляння українських поліцистів у Львові та в інших містах Галичини. Рівночасно польські організації наказували українським провідним одиницям залишати українські землі, посиляли їм присуди смерті й часто ці присуди виконували. Зокрема, вони застосовували оці методи до українських діячів науки (проф. Ластовецький). Усі існуючі на ЗУЗ польські організації розбудували плани масової ліквідації українців та з цією ціллю почали творити боївки. Сьогодні всі ЗУЗ вкриті озброєними польськими бандитами, що проводять свою розбійницьку роботу по українських селах і містах. З усього краю доходять до нас нові вістки про підпали, грабунки та вбивства українців. Терор польських шовіністів супроти українського народу на його рідній землі з кожним днем зростає.

Наведемо деякі дані про “діяльність” польських організацій.

Поляки на службі німців і їх ганебні доноси на українців Бережанщина:

1) Домбрувка [В]інценти, працює в кріпо та є членом польської організації. Він подав список 21 українців, яких розстріляно в Бережанах.

2) Петрикув Рудольф, працює в кріпо, є шефом сітки конфідентів. Розстрілював сам укр. політ. в'язнів. Вбив українця *Заяця* зі Свистільник.

3) Клезор Станіслав, донощик кріпо. Видав німцям Теренчука Василя зі села Підвисоке.

Рогатинщина:

1) Гольштайн Ян, видав НКВД Ониська Миколу, Штуцького Миколу з Зелібор і Трохима Афтанаса з Кунова, тепер є донощиком гестапо.

На донос поляків німці арештували в с. Людвиківка Фігурку Василя і по дорозі до Рогатина розстріляли.

Підгаєччина:

1) Біла Євгенія, поляка з Новосілок, доносиця жандармерії. Видала Кардаша Василя

2) Мушинський Теофіл, агент кріпо і рівночасно провідник польської місцевої організації. Виготовив “чорний список” українців і дав на гестапо.

3) Рац Густав, агент кріпо та член польської організації. Видав Крив'яка Дмитра зі с. Шумлян.

4) Цівінський Адам і Новак Стефан з с. Боків, донощики кріпо та члени польської організації. На їх донос арештовано 2 українців в с. Бокові. Під час арештів поляки Крупа Казімеж і Цесля Ян водили німців по хатах. Таких фактів можна навести сотні.

А тепер про терор польських боївок:

Дня 21. X. 43 польська боївка в числі 5 осіб вбила в с. Стриївці (Збараж) двох свідомих українців: Крука і Щербатюка.

Дня 6. I. 43 польська боївка вбила в с. Чагарі (Збараж) двох українців: Литвинчука і Бригідера та спалила господарство Даниловича.

Дня 7. II. 43 польська боївка вбила в с. Чернихові священика о. Василькова, а його жінку важко ранила.

25. X. 43 в с. Деренівка (Теребовля) поляки вбили Кляпішуру Теодора і Сердечного Олексу.

19. XII. 43 польська боївка вбила бвох синів солтиса Луцького зі с. Хатки (Теребовля).

19. XII. 43 польська банда в Переголовичах (Грубешівщина) вбила 18 осіб, в тому числі 2 жінки. Також на Грубешівщині поляки вбили в Старому Селі цілу родину Константина Мілевича — 56 р., Адама Мисика — 33 р., Евдокію Мисик — 30 р., Софію Мисик — 2 р., Володимира Мисик[а] — 6 р. і Ніну Фукель.

Тут треба зазначити, що одна з польських банд, що у весняні місяці ц.р. виїхала з Варшави на Грубешівщину в числі 350 осіб, знищила понад 500 українців. Пересилка банд з Польщі на Західноукраїнські землі стала в останньому часі системою польських організацій.

Для прикладу наведемо: на основі зізнань одного з польських бандитів, затриманого органами ОУН, стверджено, що на Зборівщину в березні ц.р. приїхало з Варшави 600 бойовиків, з Волині - 400. До них приділено ще 500 місцевих бандитів. Завданням цієї групи було, в першу чергу, ліквідувати українців у повіті.

Ми навели дані тільки з попередніх місяців. В останньому часі польський терор кількакратно зріс. Документи про терор поляків супроти українців будемо публікувати.

Таким способом хочуть польські імперіалістичні підбурювачі винищувати український народ та будувати Польщу на українських землях. Служба в гестапо та безпосередній терор боївок стали найкращою польською зброєю проти боротьби українського народу з німецьким окупантським режимом.

В останньому часі польські імперіялісти використовують ще один відтинок для боротьби з українцями. Відтинок бо-

льшевицький. В засаді поляки давно вислугувались большевикам, це вони ж разом з Москвою ділили 1921 р. Україну, вони в 1943 р. давали всяку можливу піддержку большевицьким партизанам на Волині. Зараз таке вислугування большевикам і допомога їм у винищуванні українського народу дістали з польського боку офіційне підтвердження.

За повідомленням польського радіо з Лондону 5 квітня 1944 р., польський еміграційний уряд Міколайчика оголосив заяву співпраці між т. зв. польськими збройними силами в краю та червоною армією. Польський уряд підтвердив, що в багатьох випадках польські збройні сили співпрацюють з наступаючими большевиками, зокрема на Волині.

Слідуючого дня, 6 квітня, польський командир в Лондоні Соснковський назвав у комунікаті місцевості цієї співпраці, вичисляючи райони Ковля і Володимира Волинського.

Що означає оці офіційна декларація і ці факти? Вони кажуть, що польські імперіялісти, в ім'я своїх претензій до ЗУЗ (бо ця співпраця з большевиками має місце власне на ЗУЗ), йдуть в одному фронті з найбільшими ворогами всіх поневолених народів — большевиками. Нам не цікаво, як на цій “співпраці” з большевиками вийдуть поляки. Ми певні, що Сталін зуміє їх в свій час притиснути та знайде для них доволі місця в своїх концтаборах. Ми тільки ствердили факт, що польські імперіялісти йдуть в цей спосіб на ганебний злочин, що зовсім компрометує їх в очах всіх поневолених народів, що зараз загрожені гітлерівсько-сталінським імперіялізмом. Своею ганебною співпрацею стають польські імперіялісти союзниками Сталіна та ворогами всіх поневолених большевизмом народів. Як видно зрада і агентурне вислугування чужим імперіялістичним силам стали невід'ємною прикметою польських імперіялістів.

Вислугуючись Гітлеру, не відмовляють вони також своїх послуг Сталіну, щоб тільки заспокоїти свою сліпу ненависть до українського й інших народів, що входили в склад Польщі.

Тому не дивно, що большевики теж розхвалюють поляків за їхню співпрацю з ними. Починаючи від Хрущова, Гре-

чухи, Корнійця, Корнійчука (мужа Ванди Васілевської) — так званого уряду Української Советської Соціалістичної Республіки і кінчаючи всякими редакціями большевицьких газет на Україні (зокрема на Волині) і редакціями червонопартизанських газет, всі вони з базарною лайкою накинулись на визвольні рухи поневолених народів ССРСР, зокрема на український визвольно-революційний рух, і виступають “оборонцями”, бо є ще далеко від Варшави, польських імперіялістів, колоністів, і всякої експлуаторської агентурної польської верхівки на Україні, що сотнями років гнобила і визискувала трудящих — робітників і селян українського народу.

В своїх відозвах, летючках і статтях всі вони промовчують агентурно-вислужницьку діяльність польських імперіялістів Гітлеру по відношенню до українського народу за те, що поляки пішли на таку ж чорну і низьку агентурно-вислужницьку службу до большевиків і допомагають останнім сьогодні гнобити, поневолювати і мордувати український нарід.

Та цілий світ знає, що польська верхівка, а не хто інший розпочала польсько-український конфлікт.

Своїми відозвами і зверненнями урядові большевицькі чинники піддержують польських імперіялістів-осадників і експлуаторів на Україні, виступаючи проти трудового українського народу, зриваючи тим самим з себе маску і показуючи цілому світу, що їхній галас про “соціальну справедливість”, “боротьбу з експлуаторами, поневолювачами-імперіялістами” є тільки облудна брехня, якою вони прикривають свою власну імперіялістичну політику, що вона нічим не різниться від гітлерівської або польсько-шовіністичної — по відношенню до українців, білорусів, литовців (яких довгий час поневолювала шляхетсько-панська Польща і землі яких польські імперіялісти уявляють собі складовими частинами Великої Польщі (від моря до моря) і інших народів. Та хай польські імперіялісти знають, що, допомагаючи большевикам і виступаючи проти визвольно-революційної боротьби українського народу, що бореться в єдиному революційному фронті поневолених народів ССРСР, постава яких засвідчена I-ою конференцією поневолених народів Сходу Європи

і Азії в дні 20-22 листопада 1943 року, — вони тим самим виступають проти визвольної-революційної боротьби, бо послаблюють спільний революційний фронт білорусів, татар, грузинів, азербайджанів, вірменів, узбеків і десятків інших поневолених більшовиками народів, і що тим самим стягають ненависть до польського народу всіх цих поневолених народів.

Для українського народу співпраця польських імперіялістів зі Сталіном має ще одну сторінку. Маємо на увазі практику цієї співпраці, про це говорять звіти з теренів ЗУЗ, окупованих більшовиками, і тайні інструкції польських боївків.

Отже:

1) у фронтовій полосі польські боївки під маскою т. зв. диверсійних акцій проти німців проводять масові акти терору на українських селах;

2) в містах і селах, захоплених більшовиками, польські боївкарі у співпраці з НКВД-істами винищують всіма способами український самостійницький елемент, що остався на місцях для боротьби з НКВД.

Такі є факти. Про що вони говорять?

Український нарід знаходиться в сучасний момент в одному з найважчих періодів своєї визвольної боротьби. Боротьби, що веде він за своє право на життя, за власну Самостійну Державу. Він веде її проти своїх жорстоких ворогів і ворогів всіх поневолених народів — російського більшовизму і німецького гітлеризму. В цій ситуації дістав український нарід удар ззаду: від польських імперіялістичних верховодів та сталінсько-гітлерівських агентів, що засіли на наших землях і є тут абсолютною меншиною. Зі становища українських інтересів на українській землі — це зрада Україні. Український нарід далекий від того, щоб цілу польську меншину, що живе на ЗУЗ, обвинувачувати в зраді. Всім національним меншинам, отже і польській, гарантує український нарід повні права в Українській Державі, і там, де сьогодні зустрічаємося з лояльним ставленням польської меншини до нас, відповідаємо їм тим самим. Але перед імперіялістичними верховодами та сталінсько-гітлерівськими агентами мусимо бо-

ронитися. Хто включається в союз і в порозуміння з окупантами, не може жадати від нас іншої відповіді, як ту, яку даємо окупантам. Український нарід не дозволив себе безкарно поневолювати ні Гітлеру, ні Сталіну і мав відвагу підняти н[ер]івну, але успішну боротьбу проти двох найбільших мілітарних потуг світу. Є ясным, що в такій ситуації український народ не дозволить також безкарно знущатися над собою польським верховодам, що стали прямими агентами Сталіна або Гітлера.

Зі сталінсько-гітлерівськими агентами на наших землях будемо боротися як боролися і боремося з їхніми хлібодавцями.

*
* *

Український Нарід ніколи не погодиться з окупантським поневоленням і буде продовжувати свою революційно-визвольну боротьбу аж до відбудови Української Самостійної Соборної Держави.

Підпільний журнал "Ідея і чин", видання Проводу ОУН, р.3, но. 7, 1944 р., 29х23 см., С. 8—13. Оригінал: Архів ЗП УГВР, Г 2-5.

(Літопис Української повстанської армії. — Торонто — Львів, Т. 24. — С. 298—305).

ПОЛЬСЬКІ ГРОМАДЯНИ!

На вашій і на нашій землі шаленіє німецький імперіалізм. У часи своєї історії німці гвалтували вас, нищили і нищать. Для вас і для всіх переможених народів вони готують фізичне знищення. Скільки ваших сіл, ваших маєтків над Бугом пішло димом? Скільки найкращих синів вашого народу положили свої буйні голови? Скільки сиріт і вдів поневіряються внаслідок німецького терору на вашій землі?

За що? Бо так хочеться грабіжнику? За те, що так за-хотілося йому загарбати вашу батьківщину, забрати ваші маєтки, ваші багатства?

Сьогодні ви стоїте над труною, яку самі собі збили. Сьогодні ваші найкращі сини, найкращі офіцери й молодші офіцери загинули від німецьких рук, але, вочевидь, вам цього замало. Аби стати до боротьби з ворогом, як інші народи, ви йдете до нього на службу. До кого? Для чого? Сьогодні на цій службі ви всіма засобами намагаєтеся нас знищити, скерувавши всю свою ненависть і гнів на український народ. Ви стаєте головними виконавцями спалення наших сіл і вбивства нашого народу. Сьогодні наша адміністрація повернула собі втрачені позиції для того, аби німці не були господарями в наших селах, щоб не могли й далі нас так нищити. А ви перші охоче йдете на службу німцям і допомагаєте їм у бан-дитській роботі. Ви сьогодні є сліпим знаряддям у німецьких руках супроти нас. Але пам'ятайте, якщо польська грома-дянська спільнота не вплине на тих, хто пішов до адміністрації фолксдойчами, поліціантами та іншими, і не вплине на те, щоб вони покинули цю службу, то гнів українського народу виллється на тих поляків, що живуть на українських землях. Кожне спалене наше село, кожна наша оселя через вас відіб'ється на вас.

До цього часу ми вас не турбували навпаки - при кожній нагоді хотіли й хочемо співпрацювати, як з іншими понево-

леними народами, але останні ваші напади проти нас не вказують на співпрацю. На кожний ваш крок будемо відповідати тим же. Думаємо, що краще буде вам співпрацювати з нами, ніж йти проти нас. Не хочемо вашого поневолення. Навпаки - хочемо, аби і ви, як інші зранені народи, творили власне життя на своїй етнічній території. Ми допоможемо вам. Разом спільними зусиллями станемо до боротьби з нашим і вашим ворогом. На наших землях у майбутньому будете мати такі ж права, як і наші громадяни, але це все залежатиме від вашої позиції стосовно нашої боротьби за незалежність.

Поляки! Опам'ятайтеся! Повертайтеся додому. Ті, хто зараз служить і допомагає німцям, ще можуть зупинитися, потім уже буде запізно. Хто далі буде служити й допомагати гестапо, того не мине справедлива кара.

Останній раз закликаємо: не наводьте на себе праведного гніву!

НЕХАЙ ЖИВЕ ДРУЖБА ПОНЕВОЛЕНИХ НАРОДІВ!

НЕХАЙ ЖИВЕ НАРОДНА РЕВОЛЮЦІЯ!

НЕХАЙ ЖИВУТЬ УСІ НАРОДИ, ЯКІ БОРЮТЬСЯ ЗА СВОЮ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ НА СВОЇХ ЗЕМЛЯХ!

НЕХАЙ ЖИВЕ УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕВОЛЮЦІЯ, ЯКА ЄДНАЄ ВСІ ПОНЕВОЛЕНІ НАРОДИ В БОРЬОТБІ ПРОТИ МОСКОВСЬКО-НІМЕЦЬКОГО ІМПЕРІАЛІЗМУ!

ВОЛЯ НАРОДАМ, ВОЛЯ ЛЮДИНІ!

СМЕРТЬ УСЬОМУ ІМПЕРІАЛІЗМОВІ!

18/5. 1943 р.

Окружне керівництво ОУН.

“ВОЛИНЬ НЕ ЄСТ НАША ЗЕМЯ...”

Польський і український народи— споконвічні сусіди у східній частині Європи. Характер відносин між ними суттєво впливав і впливає на суспільно-політичну, економічну і культурну ситуацію не тільки на їх етнічних територіях, але й за їх межами. З 1991 року, на мапі світу з'явилася незалежна держава—Україна, перспективи якої величезні. Недалекий той час, коли життєвий рівень українського народу підніметься до рівня високорозвинутих держав світу, для цього є всі можливості. Український народ розправить свої плечі і вдихне на повні груди: адже ним завойоване головне— Свобода. Свобода така багатостраждальна, довгоочікувана, за яку віками боролись і віддали своє життя мільйони українців. Однією з перших держав, які визнали незалежність України, була Польща, це робить велику честь полякам, адже вони цим підтвердили, що бажають щастя, добра і процвітання українському народу, що визнають право українців на державну окремишність. Це добрий вчинок цивілізованої європейської нації.

Ми, українці, про це знаємо, цінуємо і вітаємо. Ми вдячні своїм сусідам за цей доброзичливий жест. Кожна нація, народ, держава не може мати майбутнього, якщо вона не буде знати своєї історії, історії визвольних змагань, імен національних героїв, не буде знати і ворогів, які були на їхньому тернистому шляху. Історія національно-визвольних змагань України величезна і має славні сторінки, які переплетені блискучими перемогами і гіркими поразками. Багатою і драматичною є й історія вікових взаємин між двома великими народами— українським і польським, між двома великими націями— українською і польською. Для подальшого цивілізованого і гармонійного розвитку стосунків між нашими державами і народами необхідно досконало вивчити ті віхи минулого, які ділять нас, які є джерелом недовір'я, неприязні, джерелом звинувачень один одного. Науковцям, історикам і дослідникам сучасної доби випала велика честь

внести свій вагомий вклад у вивчення, відкриття “білих плям” історії, в той же час і накладає на них величезну відповідальність перед майбутніми поколіннями за правдивість, достовірність даних і виваженість своїх висновків. Не проста ця справа, адже кожний період чи епоха в історії польсько-українських взаємин мають свої труднощі, вони неоднозначно оцінюються й сприймаються не тільки науковцями, а й політиками, державними діячами і пересічними громадянами як в Україні, так і Польщі. Не є винятком і період 1918-1945 рр., до якого тепер так прикута увага спільноти у наших державах і поза їх межами. І тому не дивно, що вже протягом майже 10-и років історики, дослідники Польщі й України приступили до глибокого й детального вивчення історії відносин між нашими народами у цей складний період, особливо у період Другої світової війни. Проведено декілька міжнародних семінарів істориків, присвячених цим відносинам, приземлені до Галичини й Волині. У них беруть участь відомі вчені-історики й дослідники з української сторони: професори Ярослав Ісаєвич (Львів), Володимир Сергійчук (Київ), Костянтин Кондратюк (Львів), Михайло Швагуляк (Львів), Володимир Трофимович (Остріг), Гурій Бухало (Рівне), Богдан Заброварний (Луцьк), Іван Кічій (Луцьк), доценти Ігор Ільюшин (Київ), Микола Кучерепа (Луцьк) та інші; професори Анджей Айненкель, Владислав Філяр, Чеслав Гжеляк, Анджей Пачковський, Анджей Скшипек, Томаш Стшембош, Рішард Тожетський— усі з Варшави, професор Антоні Гіза (Щецін), mgr. Марек Ясяк (Варшава), доцент Гжегош Мазур (Краків) та інші— із польської сторони. Окрім них, тею українсько-польських відносин періоду 1918-1945 рр. займається багато місцевих краєзнавців-дослідників, серед яких варто назвати Ярослава Царука з м. Володимир-Волинська Волинської області. Мені як досліднику національно-визвольних змагань на Волині періоду 1918-1945 рр., як авторові багатотомного видання “Книги Пам’яті і Слави Волині” також довелося вивчати цю тему. Історії наших відносин на Волині присвячено чимало видань як у Польщі, так і в Україні. Серед них треба назвати книги Володимира Сер-

гійчука "Трагедія Волині" (Київ, 2003), яка містить багато фактичного матеріалу, «Трагедія українців Польщі» (Тернопіль, 1997) "Правда про "золотий вересень" 1939-го"(Київ, 1999), "Десять буремних літ" (Київ, 1998); В. Процюка "Книга Пам'яті" (Львів, 1996), яка присвячена трагічним подіям на Холмщині, Підляшші, Любачівщині, Ярославщині та Лемківщині; "Політичний терор і тероризм в Україні" (Київ, 2002); Анатолія Русначенка "Народ збурений" (Київ, 2002); Mikolai Siwicki "Dzieje konfliktow polsko-ukrainskich" t. 1-3 (Warszawa, 1994); Wincenty Romanowski "ZWZ-AK na Wolyni 1939-1944" (Lublin, 1993); Ryszard Torzecki "Polacy i ukraincy sprawa ukrainska w czasie II wojny swiatowej na terenie II Rzeczypospolitej" (Warszawa, 1993); Semaszko W. Semaszko E. Ludobojstwo dokonane przez nacionalistow ukrainskich na ludnosci polskiej Wolynia 1939-1945. Warszawa 2000 T. I. s. 1 — 1000, T. II. s. 1001 — 1440 та інші видання.

Великий інтерес викликають надруковані у 9-и томах матеріали міжнародного семінару, як українською так і польською мовами " Україна — Польща: важкі питання". Чимало цій темі приділяють уваги і періодичні видання, зокрема, часопис "Волинь" (Рівне). Останнім часом у засобах масової інформації і періодичних виданнях, як у польських, так і, на жаль, в українських, щодо українсько-польських взаємин 1942-1945 рр. часто лунають гасла: "етноцид", "геноцид", "екстермінація", "волинська різня" і таке інше. І тому є необхідність зупинитись на деяких історичних моментах, подіях, що відбувалися в Україні і в тому числі на Волині, не тільки у вказаний період, а й раніше. Український народ, предки якого, жили обабіч Дніпра і над Чорним морем, створив Київську державу і став надійним щитом для європейських народів, у тому числі для польського, від численних нападів кочовиків. Це продовжувалося протягом багатьох віків, що ніяк не сприяло зміцненню Київської держави. Польща ж використала послаблення Києва і загарбала українські землі, запровадивши жорстокий колонізаційний режим, вела на Волині й у Галичині асиміляційну політику, примусову католизацію віруючих, тримала українське населення на найнижчому полі-

тичному й культурному рівнях — від короля Казимира (1349 р.), коли була загарбана Галичина, аж до 1939 р. В 16-ому ст. польський наїзник до того дошкулив українцям, що терпіти довше не було сил. В час диких грабунків і мордувань українського населення польською шляхтою народжуються українські збройні сили — козацтво. Жорстокість польських магнатів змусила підняти козацькі шаблі проти Польщі. В розпалі цієї священної боротьби постала Українська Козацька Держава на чолі з гетьманом Б. Хмельницьким, який уже в ті часи казав: "...виб'ю з ляхської неволі весь український народ...". З відновленням української державності в 1917 році позиція уряду Української Народної Республіки (УНР) була сформульована у Декларації від 12 квітня 1919 року. Головним завданням є боротьба за самостійне і незалежне життя українського народу з усіма ворогами, в тому числі проти польського панства, "Котре не хоче помиритися з тим, що український люд — селяне і робітники Галичини, Холмщини і Волині не бажають бути в лядській неволі"(*Політичний терор і тероризм в Україні.—К.,2002.—С. 177*).

Після поразки Західно-Української Народної республіки (ЗУНР) в 1919 році й завершення радянсько-польської війни в 1920 році, східно-галицькі та західно-волинські землі ввійшли до складу II Речі Посполитої. Польща продовжувала вести агресивну колонізацію на Волині. Ось як про становище населення окупованих поляками місцевостей писав губернський комісар УНР із Старокостянтинова від 3-XI 1919 р.: "Поляки, скасувавши всі українські державно-громадські установи, завели свій цілком національно-польський державний апарат... Співробітниками до всіх зазначених установ приймаються тільки поляки, і лише за браком останніх приймаються українці або інші при умові знання ними польської мови і зложення обіцянки на вірність польській державі"(*Політичний терор і тероризм в Україні.—К.,2002.—С. 177-179*).

У цей період польськими окупантами розганялися місцеві політичні організації, через масові арешти та реквізиції унеможливлювалася діяльність профспілок та культосвітніх установ. Закривалися українські школи, а натомість з'явля-

лися польські. Преса була в основному польська і в обмеженій кількості російська. З'явився навіть таємний наказ про арешти учасників антигетьманського повстання 1918 р. Діячі українського національного руху переслідувалися. Взагалі “до українського життя скрізь виражається повна нетерпимість, мова українська зневажається... Все українське вважається більшовицьким і бандитським” (*Політичний терор і тероризм в Україні.—К.,2002.—С. 177-179*).

“5-7 жовтня 1919 року на ґрунті “дикого повадження поляків і реквізицій” вибухнуло стихійне повстання у с. Людвице Шумської волості Острозького повіту. Поляки придушили його із застосуванням артилерії, село спалили, а 90 учасників виступу розстріляли у Ямполі. Скрізь утворювалися повітові повстанські комітети і повстанські загони, які чинили напади на поляків” (*Політичний терор і тероризм в Україні.—К.,2002.—С. 177-179*).

Одним із найнебезпечніших та вибухових заходів, здійснюваних польським урядом стосовно Західної України в 1920-1930-х роках, стало масове заселення польськими селянами і без того перенаселених українських воєводств. Частину новоприбулих поселенців становили польські селяни, яким польська держава на пільгових умовах продавала, раніше націоналізовані, поміщицькі землі. А частину — так звані осадники (ветерани польської армії), із метою розриву суцільної етнографічної смуги української осілости селили вздовж кордону між УСРР та Польщею. “Загалом у сільську місцевість протягом двадцяти років було переселено 200 тис. етнічних поляків, до них слід долучити ще 100 тис. поляків, які оселилися в містах і працювали державними чиновниками та службовцями правоохоронних органів”(Патріляк Іван. *Волинь— до 60-річчя трагедії// Урядовий кур'єр. —2003.—25 березня*).

Про справжню війну поляків проти українського мирного населення у 30-ті роки свідчать документи. “Англійська газета “Manchester Gardian” за 14.10.1930 року писала: “Польське насильство на Україні набрало більшої сили, ніж щось подібне бувало колись у Європі. Насильство поляків перехо-

дить всяку міру. Польські “карні експедиції” звернені не проти одиниць, а цілого народу, проти кооперативів, молочарень, проти цілої народної культури. Польська поліція і кавалерія вживає масового насильства”(Гладунова Є. *На вічну ганьбу Польщі // Панорама.—2003.— 18 квітня*).

“Американський кореспондент у газеті “The New York Herald Tribune” від 16 жовтня 1930 року писав: “По українських селах Східної Галичини польська кіннота і поліція б’ють брутально священиків, селян нагайками, насилують ганебно жінок, здирають солом’яні стріхи з селянських хат, закривають школи...” (Гладунова Є. *На вічну ганьбу Польщі // Панорама.—2003.— 18 квітня*).

Широких масштабів набула акція примусового окатоличення серед православного населення як на Галичині так і Волині та Холмщині. Для окатоличення польською владою застосовувалася сила. “Показовою жертвою збройного насильства стало с. Гриньки Кременецького повіту Волинської воєводства. Акцію провадив Корпус Охорони кордону (КОП) за участю низки польських шовіністичних громадських організацій і католицького кліру” (Матвеев Г., Федевич К. *Акція навернення українського населення Волині до католицтва в 1937-1938 роках // Вісник Львівського університету. Сер. істор. — Львів, 1998.— Вип. 33.—С. 172*). Красномовно про це свідчить нижче наведений документ:

“Дії військових при підтримці польських робітників і морі розпочались у червні 1938 року і тривали близько двох місяців. За цей час було ліквідовано 127 православних об’єктів, у тому числі 91 церква, 10 каплиць 26 домів молитви, і передано католицькій церкві православні святині.” (Комар В. *Польське військо і національна політика в Західній Україні напередодні 1939 року // 1939 р. в історичній долі України і українців. Матеріали Міжнародної наукової конференції 23-24 вересня 1999 р.— Львів, ЛНУ ім. Івана Франка, 2001.— С. 59*).

Підлила масла у вогонь проведена урядом Польщі, так звана, “пацифікація” у Галичині в 1930 році і на Волині у червні 1935 року, під час яких ліквідовувались політичні та

громадські організації, установи (“Пласт”, “Просвіта”, “Союз Українок”), фізкультурно-спортивні товариства (“Луг”, “Со-кіл”), закривались українські кооперативи. “Під час пацифікації було затримано 1739 чоловік з яких 1143 було віддано до суду” (*Torzecki Ryszard. Kwestia Ukrainka w polityce III Rzeszy 1933-1945.—Warszawa, 1975.— S. 66,67*).

Ще жахливіші справи були у ділянці шкільництва. “Не звертаючи жодної уваги на свої зобов’язання в міжнародних договорах та наперекір своїй конституції польська влада жорстоко проводила національний гніт українського народу... У ділянці вищої освіти зліквідовано всі українські катедри і доцентури у Львівському університеті, які існували за австрійської окупації. Нє дозволено відкриття середніх та початкових шкіл. Прикладом дискримінації українського шкільництва є такий факт, що тільки у Львівський окрузі кількість шкіл зменшилась з 2435 в навчальному році 1922/23 рр. до 457 у 1935/36 рр. На Волині і Поліссі, де поляки становили тільки 20% населення, в 1938 р. було лише 8 українських шкіл і 1459 польських та 520 двомовних. На Холмщині і Підляшші не було жодної української школи” (*Процюк В. Книга Пам’яті.—Львів, 1996.—С. 15*).

“На всю Волинь було тільки три українські середні школи-гімназії, а починаючи з 1937 року дві з них закрили—згадує Ярослав Козачок.—Залишилися тільки одна у Рівному. У цій школі географію і фізкультуру викладачі змушені були вести польською мовою, окрім цього п’ять разів в тиждень викладався предмет польської літератури. В цей же час (1936-1938 рр.) українських учителів почали переводити на етнічно польські землі, а замість них на українські села поприсилали вчителів-поляків, які зовсім не знали української мови” (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука. Спр. 2085РЗ*).

Як згадує Сергій Корчак — житель м. Дубно на Рівненщині “...у м. Дубно при польській окупації було три семирічні школи дві польські й одна жидівська, а для українців не було ні однієї національної школи”. (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука. Спр. 2085РЗ*).

Ще один гнітючий факт навів житель с. Річиця Гощанського району, що на Рівненщині, Литвинчук Дмитро: “Під час навчання в школах при Польщі дітей українців групували в один клас, а поляків і учнів інших національностей окремо. Українська мова викладалася всього три години на тиждень. Було заборонено читати книжки на українській мові і про славних українців.” (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука. Спр. 805 РГ*).

Якщо декому з українців, удавалося здобути освіту, то знайти роботу по спеціальності було неможливо. Але перед ним відкривалися всі двері, якщо випускник приймав католицьку віру. Нажаль немало українців цим скористалися. Як вияв нелояльності до польської держави трактувалося поляками використання українцями своєї мови, національної символіки й убрання.

Перед самою війною (1939 р.) польські урядовці видавали “шляхту загородув”. Хто з українців записувався в цю шляхту, той отримував на виплату 2 га землі. Такий “шляхтич” міг працевлаштуватись у польській державній установі, тоді як нешляхтичі звільнялись з роботи із клеймом “упертий” і “лайдак”. “Мого батька, який працював секретарем війта у гміні, звільнили з роботи за те, що не захотів бути “шляхтичем”,— розповів Ярослав Козачок, переселенець із Холмщини” (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука. Спр. 2085РЗ*).

І тому стає зрозуміло, чому українці на своїй землі піднялися проти польської окупаційної влади, не втерпівши гніту.

По всій Західній Україні почали створюватись підпільні національно-патріотичні організації (УНДО, УВО, ОУН), які гуртували, навчали, підготовляли народ до збройної боротьби. Польська влада почала жорстоко розправлятись із членами антипольського підпілля. Тюрми й концтабори по всій Польщі були заповнені українськими політв'язнями. Значна частина їх загинула у катівнях, таких як: Береза Картузька, Луцьк, Дрогобич, Львів, Рівне, Дубно, Остріг та інших.

Друга світова війна тільки поглибила антагонізми і погіршила взаємовідносини між польською й українською спіль-

нотами. Природне й законне право українців обороняти свою рідну хату, свою землю від окупантів-колонізаторів поляками трактувалося як бандитизм, терор, переслідування, саботаж, диверсія і таке інше. У різкій формі й в антиукраїнському дусі відреагували поляки на проголошення ОУН (р) Акту про відродження української держави у Львові 30 червня 1941 р. Польська військова організація — Оборона кресів східніх зверталася до поляків так: "...жменя українських молодців приїхала з тевтонським, до одвічного польського городу, гнізда орлят (м. Львова—О. Д.) і проголосила незалежність "держави української". На чолі опереткової держави стали вбивці мін. Перацького (кат українського народу, міністр внутрішніх справ Польщі— О. Д.), яких тільки сліпий випадок вирвав з-під шибениці. Наймити і слуги гестапо, руки яких у найшляхетнішій крові тисяч поляків у ГГ(Генерал-губернаторство— О. Д.) знову хочуть вислугувуватися німецьким борбачинцям...

Поляки! До боротьби! Боремося за нашу Вітчизну, за наш любий Львів. Геть гайдамаків— молодців. Хай живе польський Львів!" *(Сергійчук Володимир // Україна—Польща: важкі питання. —Т.4. —1999. — С.176).*

Польські шовіністичні сили, заохочувані емігрантським урядом з Лондона, засліплені мрією відновлення Польщі "від моря до моря", заперечували українські національно-визвольні змагання і продовжували проповідувати погромництво, ненависть до українців. На відозви українського підпілля до примирення поляки відповідали так: "Глупе, безчельне, хамське бредне. Хамам даєсе, же потрафйом зреалізоваць своє гайдамацке пляни. Не дочекає се, гади, тей реалізації... Не бендзє нігди України в Польсце! Пшисенгами вам то на Бога. Зостаць з нами бендом могли ці, цо зейдом на дроге покутий і опаментання. Решта за Збруч! Єслі не учініце того добровольне, засвечімі вам пожомом, ктурей не запомніце до конца дні ваших" (Дурні, безтолкові хамські вигадки. Хами вважають, що зможуть зреалізувати свої гайдамацькі плани. Не дочекаєтесь, гади, цієї реалізації... Не буде ніколи України в Польщі! Присягаємо вам на Бога. З нами зможуть залиши-

тися ті, що стануть на дорогу спокути і опам'ятання. Решта за Збруч! Якщо не вчините цього добровільно, засвітимо вам пожежою, котру не забудете до кінця днів ваших—О. Д.) *(Сергійчук Володимир. Трагедія українців Польщі, Тернопіль, 1997.— С. 36).*

Терор, який проводили польські націоналістичні організації, аковські і проаковські сили, польські осадники, які були донощиками для польської дефензиви, німецького гестапо і советського НКВД на теренах Волині і Галичини, в основному був спрямований проти мирного і беззахисного українського населення. І сила протистояння проти цього зла повинна була з'явитись — і вона з'явилась в 1942 р.! На захист власного народу по всій Західній Україні стали відділи УПА — народної армії, яка вийшла із народу, була ним підтримана і не отримувала допомоги із закордону.

Поляки під час Другої світової війни стали свідомим знаряддям у руках німецьких та більшовицьких імперіалістів і допомагали їм у винищенні українського народу. У складі німецької допоміжної поліції (шуцманшафт) чи польської жандармерії, польсько-советської партизанки, у складі, так званих, “стрибків” поляки чинили злочини й звірства проти українців. Факти цих злодіянь наводяться нижче. І не дивно, що з'являлись народні пісні, вірші, які вражали ворога:

Польщо! Одвічний демоне Вкраїни!

Вампіре лютий ненаситний,

Що вже століттями цілими.

Спиває кров з своїх офір!

...Польщо! Ти пошесь і проказа,

Що точить народ наш одвіку

І не дає йому рости...

Ти струп плюгавий, що обсів

Народ— дитину— струб гидкий!

Вірш “Проклін” вміщений в інструктивному листі підруферентури юнацтва Крайової Екзекутивної ОУН. *(Мірчук П. Нарис історії... Т.1.— С.586-587).*

А тепер розглянемо декілька аспектів трагічних подій, що відбувалися на Волині.

Де відбувалися ці трагічні події? На чиїх землях?

Вони відбувалися на етнічних українських землях Галичини, Волині, Холмщини. На цих землях поляки були національною меншиною як і жиди, москалі, мадяри та інші. “Згідно з останнім передвоєнним переписом населення (1931 р.) українці в межах тодішнього Волинського воєводства становили понад 70%, поляки — 16,6%, євреї —9,9%” (*Стрілка Роман. Генезис польської самооборони на Волині та її роль у захисті польського народу //Україна—Польща: важкі питання Матеріали III Міжнародного наукового семінару “Українсько-польські стосунки в роки Другої світової війни” Луцьк, 20-22 травня, 1998 р. — Т. 3. — 1998. — С. 79).*

Подібна ситуація була і в інших регіонах Західної України. Чи справді, це була різня? Ось тут-то, шукаючи відповіді на це поставлене питання, треба заглянути в глибину історії відносин. Починаючи з 1349 року, український народ веде війну проти загарбників протягом віків на своїй предковичній землі. То хіба можна назвати його за це бандитом чи різуном? Ні! Це була справжня, священна, справедлива, всенародна визвольна боротьба за свою свободу й незалежність. Методи і способи ведення цієї боротьби справедливі і оправдані. Ніколи народ, який бореться проти рабства, не є злочинцем і терористом! Дивно, що деякі відомі історики, політики як у Польщі, так і в нашій державі називають події на Волині в 1942-1943 рр. якимось “збройним протистоянням”, “збройним конфліктом”, “міжетнічним конфліктом” тощо. Достойні мужі! Ви цим не тільки не визнаєте національно-визвольної боротьби, а ганьбите героїзм своїх предків, ви оскверняєте могили тих, хто поліг у священній боротьбі. А хто ж були поляки на Волині? Відповідь однозначна: —загарбники. Яку ж війну вели поляки на українській землі? Може визвольну? Чи вони визволяли українців з-під ярма Москви? Може, вони боронили наших людей від німців? Ні. Кого ж визволяли поляки на Волині? За вказівкою емігрантського уряду з Лондона вони докладали всі сили, щоб закріпитись на українських загарбаних землях, використовуючи найганебніші, найбрутальніші, найзлочинніші способи й методи. І

тому війна, яку вели поляки на українській землі, була, несправедливою, антинародною, антиукраїнською, загарбницькою, злочинною і відповідальність за неї лежить цілковито на поляках. Злочини ніколи і нікому не проходять безкарно. Загарбників, злочинців завжди проганяють із своєї хати, своєї землі, їх судять і таврують. Злодіяння, що скоїли загарбники нашої, Богом даної, української землі, народ наш ніколи не забуде. Українцям це боліло, болять і буде боліти. Кожного року 17 березня священик у селі Ремель, що на Рівненщині над братською могилою, де спочиває понад 600 мирних жителів села закатованих німецько-польськими окупантами, читає: Ганна, Петро, Ганна, Ганна, Ольга... — згадає Трохимчук Катерина, жителька цього села, очевидець цієї трагедії, яка чудом залишилася живою. Пам'ятаймо про це!

Ми українці — велика цивілізована європейська нація і як інші цивілізовані народи, не хочемо тримати зла в душі. Ось як про це говорять прості люди у нас сьогодні: Ми хочемо миру, дружби, взаємоповаги, любові один до одного, а не крові. Бо нашої крові достатньо напилися упродовж віків вороги наші.

А — це слова народного депутата України Василя Червонія, який на запитання журналістки: “Чи не зайвий жест із закликом до взаємопрощення за Волинську трагедію?” — відповів : “Якщо поляки вибачаться за те, що окупували Волинь і 20 років експлуатували й винищували наших людей, то ми, християни, їм пробачимо. Адже за християнським звичаєм, покаяння — це коли грішник розкаюється в тому, що прийшов у чужу хату й вчинив злочин — убив, згвалтував. І тоді ті, хто безневинно постраждав від його злодіянь, прощають злочинця і самі просять у нього вибачення. Так споконвіку було у всіх християнських конфесіях. Тож давайте дотримуватись звичаїв.” (*Шовкун Леся. Військо формують перед битвою, а не після неї // Україна молода. — 2003. — 18 квітня*).

І якщо сьогодні так наполегливо на державному й обивательському рівні у Польщі мусується питання польсько-

українських відносин у період Другої світової війни, то мимоволі закрадається сумнів у щирості поляків щодо визнання нашої незалежності. Істину можна знайти лише тоді, коли цього прагнути. Волинь не є наша земля, — сказав ще в 1941 році польський осадник із Теслугівських хуторів Радивилівського району на Рівненщині. Мудрі й справедливі слова!

Олександр Денищук

Авторське слово

Найперше я хочу подякувати рецензентам цієї книги, редакторів і членам редакційної групи, а також жителям Рівненської області, які давали свої спогади. Це був вагомий внесок у роботі над цією книгою.

Виношу свою сердечну подяку професорові Володимиру Сергійчуку і аспірантові Ігореві Марчуку.

Також дякую працівникам Рівненського часопису “Волинь”, Рівненського державного архіву і Рівненського краєзнавчого музею за сприяння у дослідженні документів.

Особливу подяку виношу членам моєї сім’ї: дружині Вірі і синові Валерію.

Нами заплановано випустити три книги під цією назвою:

Перша книга — Рівненська область;

Друга книга — Волинська область;

Третя книга — Холмщина із частиною Тернопільської області (Кременецький, Шумський і Ланівецький райони).

Вийшла перша книга злочинів де висвітлено більше 700 акцій поляків проти українців, у яких загинуло понад 10 тисяч мирних жителів.

Збір інформації про злочини поляків на Волині продовжується.

Шановні читачі! Свої зауваження і доповнення надсилайте, будь ласка, до редакції часопису “Волинь” за адресою: вул. С. Петлюри, 1, м. Рівне, 33028.

Тел. 23-32-73; 22-34-47; 26-47-65.

З повагою автор

*Почесна варта біля пам'ятника воякам УПА
Базальтове (с. Янова Долина), Костопільський район, березень 2003р.*

*Пікетування учасників Міжнародної конференції
щодо польсько-українських взаємин, м. Острів, 2003 р.*

*Говорить народний депутат України Василь Червоний
після панахиди по виануванню пам'яті жертв Ремельської трагедії*

*Живі свідки Ремельської трагедії.
с. Ремель, Рівненський район, березень 2003 р.*

Хроніка
злочинів, здійснених поляками, польськими
шовіністичними угрупованнями окремо, або у складі німе-
цько-фашистських чи московсько-більшевитських військо-
вих формувань, проти українського
населення у Рівненській області
(1918-1947)

1918-1939

- 1918-1919 Польські шовіністи вбили вояка Армії УНР Солдатюка Якова Макаровича із колонії Щаслива Млинівського району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 29 — 134*).
- 1918-1921 Васильчишин Лазар —вояк Армії УНР із села Крилів Корецького району, загинув у боротьбі з польськими окупантами (*Денищук Олександр. Книга Пам'яті і Слави Волині. — Т. 5. — 2002. — С. 191*).
- 1919 Фурманюк Петро Маркович — вояк Армії УНР із села Сапожин Корецького району, загинув у боротьбі з польськими окупантами у селі (*Денищук Олександр. Книга Пам'яті і Слави Волині. — Т. 5. — 2002. — С. 266*).
- 1921-1939 Цимбалюк Йосип Сизоевич — націоналістичний діяч під час польської окупації із села Борщівка Костопільського району, закатований поляками у концтаборі Береза Картузька (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 795 РК*).

- 1921-1939 Горбачевський Григорій Олександрович — націоналістичний діяч під час польської окупації, член ОУН, із села Антопіль Рівненського району, розстріляний поляками у в'язниці (*Денищук О. Книга Пам'яті і Слави Волині. — Т. 2. — Рівне, 2001. — С. 47*).
- 1921-1939 Польська поліція вбила православного священика Татуру Арсентія із села Ставок Костопільського району і звернула цю акцію на членів ОУН, які були заарештовані і посаджені до в'язниці. До цієї акції мали безпосереднє відношення поліцаї Дранічка і Ковалек (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 440 РК, 567 РК*).
- 1921-1939 Гурський Павло — націоналістичний діяч під час польської окупації, організатор анти-польського повстання у 1918 (село Пащина, Демидівський район), знищений поляками. (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 30 —26*).
- 1921-1939 Клим'юк Ганна — націоналістична діячка під час польської окупації із села Рудка Демидівського району, була жорстоко закатована поляками (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 19 —33*)
- 1921-1939 Націоналістичний діяч під час польської окупації — Коробчук Антон із села Майків Гощанського району жорстоко закатований поляками у концтаборі Береза Картузька (тепер Білорусія) (*Денищук Олександр. Книга Пам'яті і Слави Волині. — Т. 4. — Рівне, 2002. — С. 189*).

- 1933 Польські шовіністи зарізали жителя міста Гоща Ткачука Олександра *Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 1).*
- 1935 Поляки зруйнували православну церкву в селі Онишківці Дубенського району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2161 РЗ — б).*
- 1935 Поляки зруйнували православну церкву у селі Миньківці Дубенського району, а на її місці поставили пам'ятник польському вождю. Посприяв цьому польський пан Струмівський (*Волинець Надія. Як поляки хазяйнували на Волині // Волинь. — 2003. — 4 квітня).*
- 1936-1937 Польський пан із села Русивель Гощанського району поранив з гвинтівки 10-річну дівчинку Чумак із цього ж села тільки за те, що табун її гусей випадково зайшов у панський ліс (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2043).*
- 1935-1936 Польська поліція оточила групу із 6-и молодих людей (підпільників — О. Д.) між селами: Комарівка Костопільського району і Калинівка Сарненського району. Побила їх., трупи повкидала на фіру і забрала з собою. (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 450 РК).*
- 1937-1938 Касянчук Юхим — націоналістичний діяч під час польської окупації, політв'язень Берези Картузької із села Бистричі Березнівського району, повішений у Рівненській тюрмі (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 1380 РБ).*

- 1938-1939 Польська окупаційна влада насильно заставляла вихрещуватися місцеве православне населення на католицьку віру в селі Жаврів і Глибочок Гощанського району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 5*).
22. 08. 39 Поляки розстріляли націоналістів — учасників антипольського повстання у селі Дермань Здолбунівського району, жителів цього ж села:
 Шавронського Андрія Гнатовича,
 Бориса Андрія Арсеновича,
 Логвина Прокопа Трохимовича.
 А також Костюка Трохима та Лавринюка Іллю із села Верхів Острозького району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 24—93, 2106 РЗ; Бухало Гурій. Їх убили поляки, у серпні 1939 року в Дермані // Волинь. — 2003. — 16 травня*).
- Кінець
серпня
1939 р. Польські осадники розстріляли 10 оунівців у селі Верхів Острозького району. В цій акції “проявили” себе поляки - брати Павловські із села Гільча Українська Здолбунівського району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2132 РЗ — б*).

1942

7 січня
1942 р.

Польська банда на чолі з поляком Я Бужинським зробила наскок на село Любиківці Сарненського району, пограбувала хати і катувала мирних жителів. Серед катованих був юнак Житинський Петро Олександрович (родом із села Бережки Дубровицького району), який дивом залишився живим (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2105 РД*).

Липень,
1942 р.

Поляки разом із совітською партизанкою приїхали на хутір Вільхава поблизу села Зелений Дуб Здолбунівського району і вбили мирного жителя Гука Івана Ананійовича. Решта людей втекла (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2132 РЗ — а*).

Грудень,
1942 р.

Польсько-німецькі звіролови оточили село Лев'ятин Радивилівського району і забрали з села 6 мирних жителів. Вони розстріляли їх поблизу міста Радивилова. Серед розстріляних були:

Залевський Олександр Корнійович	(1904 р. н.),
Романюк Микола	? (1918 р. н.),
Бохонка Іван	? ,
Мартин Дмитро	? ,
Грицишин	? (батько) ? ,
Грицишин	? (син) ? ,

(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2110 РРад.*).

Грудень,
1942 р.

Польсько-німецькі звіролови забрали із села Опарипси Радивилівського району 6 мирних жителів і розстріляли поблизу міста

Радивилова (Рівненський краєзнавчий музей.
Особистий архів О. Денищука, спр. 2110
РРад.).

Весна,
1942 р. Німці з поляками приїхали із села Смига
Дубенського району у село Шепетин цього
ж району і спалили частину села (*Швед Іван.
Це відбулося на Дубенщині // Волинь. —
2003. — 4 квітня*).

Весна,
1942 р. Німці з поляками вбили 2-х селян із села
Берег Дубенського району (*Швед Іван. Це
відбулося на Дубенщині // Волинь. — 2003.
— 4 квітня*).

Літо,
1942 р. Польська банда жорстоко закатувала
Таргонія ??, молодого хлопця із села Золо-
толин Костопільського району, який прийшов
до дівчини у село Ледно цього ж району (*Рі-
вненський краєзнавчий музей. Особистий
архів О. Денищука, спр. 2027РК*).

Літо,
1942 р. Німці з поляками (10 осіб) приїхали у
село Головчичі Млинівського району з обла-
вою, під час якої зловили і розстріляли на
м'ятинському шляху мирних жителів:

Матвійчука Гордія,
Федорука Кирила,
Лобоцького Ореста,
Ковальчука Петра,
Ковальчука Никона Петровича,
Матвійчука Ничипора.

На цьому бандити не заспокоїлись. Вони
повернулися знову у село і спалили живцем
5 мешканців села. Серед них:

Лобоцького Максима,
Посільського Василя,

Ковальчука Фоку,
Ковальчук Єфросинію,
Ковальчук (бабуня).

Окрім цього, тоді ж карателі зловили багато молодих людей для відправлення на підневільні роботи до Німеччини. Провідником карателів під час цієї кровавої акції був поляк Заремба разом із своєю дочкою (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2163 РД*).

Літо,
1942 р.

Польські поліцаї заарештували жителів села Гутвин (тепер села немає) Костопільського району:

Лазарчука Степана Григоровича,
Лазарчука Федора Григоровича,
Лазарчука Кіндрата,
Ягиша Костянтина,
Сич Марію.

Їх завезли до селища Степань Сарненського району, де жорстоко закатували. Тоді ж кати замордували жителів села Мельниця:

Матуша Степана,

Красовського Степана Митрофановича
(1924 р. н.) (*Красовський Віктор. Це було біля Степана // Волинь. — 2003. — 9 травня*).

Літо,
1942 р.

Німці з поляками пограбували мирних жителів і спалили частину села Друхів Березнівського району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2122 РБ*).

1942 р.

Польська банда братів Юргелевичів Янек, Зидар, Юзік і їх сестра Феля, а з ними ще таких, як вони, 40 осіб, напала на хутір Свинюхи (Дубенщина) і вбила 7 мирних жителів (*Швед*

Іван. Стосунки між поляками та українцями в роки II світової війни (на Дубенщині та Млинівщині) // Волинь. — 2003. — 14 лютого).

1942 р.

Німці з поляками заарештували 4-х жителів міста Костополя за зв'язок з націоналістичним підпіллям і розстріляли у місті Рівному. Серед розстріляних були:

Захарчук ? ?,
Левчук Петро,
Шпількін ? ?,
Данилевич ? ? (священик)

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 506 РК, 511 РК).

1942 р.

Німці з поляками вбили мирного жителя на хуторі Дворище поблизу села Миньківці Дубенського району (*Швед Іван. Це відбулося на Дубенщині // Волинь. — 2003. — 4 квітня).*

1943

7. 01. 43

Німці з поляками спалили декілька селянських будівель у селі Бугрин Гощанського району і розстріляли 13 мирних жителів, серед яких були і діти, жорстоко закатували 2-х молодих хлопців (*Дорошук С. Пам'ять жертв польсько-німецького терору стукає в наші серця // Волинь. — 2003. — 14 березня).*

7. 01. 43

Сотня "Сокола" мала бій з поляками і фольксдойчами у селі Бортниця Дубенського району. В цьому бою загинув один повстанець — узбек (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 27 —30).*

7. 01. 43 Повстанці мали бій з польськими поліцаями на хуторі Високий поблизу села Оженин Острозького району. В цьому бою загинув повстанець Подчерук Яків із села Бродівські хутори цього ж району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 25—6*).
- Січень,
1943 р. Польські поліцаї вскочили у село Новий Корець (Корецького району — О. Д.), зловили двох хлопців — Якова Грабовського та Цимбалюка і жорстоко замордували (*Бухал Устина. Пам'ять жертв польсько-німецького терору стукає в наші серця // Волинь. — 2003. — 11 квітня*).
- Січень,
1943 р. Поляки з советською партизанкою спалили село Гута Грушівська (тепер села немає) Березнівського району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 1340 РБ*).
14. 02.
16. 03. 43 За сприяння поляків більшовицьким партизанським загonom під командуванням Шитова розстріляно 20 і заарештовано 34 буйців у селах Карпилівка, Борове (Рокитнівський район, Рівненська область — О. Д.) Ленчино (Лінчин, Березнівський район, Рівненська область — О. Д.), Неверово (Невирівка, Володар-Волинський район, Житомирська область — О. Д.), Ємільчино (Ємільчине, Ємільчинський район, Житомирська область — О. Д.) (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 98*).

03. 43 У селі Хотинь (Березнівський район— О. Д.) за участю поляків більшовицькими партизанами вбито 10 націоналістів і взято до полону 9 (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 98).*
5. 03. 43 У Богушах (Березнівський район— О. Д.) за участю поляків більшовицькими партизанами ліквідовано 26 оунівців (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 98).*
8. 03. 43 У Богушах (Березнівський район — О. Д.) за участю поляків більшовицькими партизанами знищено 100 українців (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 98).*
17. 03. 43 Німці з поляками повністю спалили село Ремель Рівненського району і вбили біля 600 мирних жителів, серед них дітей і стариків. Ось імена, які вдалося встановити:
- Семенюк Андрій Семенович,
Семенюк Антоніна ?,
Семенюк Дмитро Андрійович (дитина),
Семенюк Анатолій Андрійович (дитина),
Семенюк Василь Андрійович (дитина),
Семенюк Ганна Андріївна (дитина),
Нечипорук Філіп ?,
Нечипорук Євдокія ?,
Нечипорук Іван Філіпович (дитина),
Нечипорук Анатолій Філіпович (дитина),
Нечипорук Лідія Філіпівна (дитина),
Бондарчук Віра Юхимівна,
Бондарчук Анастасія ?,
Бондарчук Федір і його діти,
Нечипорук Степанида ?,
Нечипорук Тетяна Пантелеймонівна,

Семенюк Параскева ?,
Семенюк Іван Оверкович (дитина),
Семенюк Григорій Оверкович (1914 р. н.),
Семенюк Григорій Оверкович (1932 р. н.),
Семенюк Марія Оверківна (дитина),
Семенюк Марія Григорівна (дитина),
Балдюк Марія ?,
Балдюк Надія ? (дитина),
Балдюк Петро Сергійович (дитина),
Балдюк ? ? (бабуня),
Кирилюк Євгенія Пилипівна (1924 р. н.),
Кирилюк Макар Пилипович (1926 р. н.),
Кирилюк Василь Пилипович (1930 р. н.),
Кирилюк Анастасія Іванівна,
Кирилюк Хима ?,
Кирилюк Іван ?

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2086 РР — б, 2087 РР — а, 2086 РР, 2088 РР, 2087 РР).

30. 03. 43

Німці з поляками повністю спалили село Берестовець Костопільського району і вбили 58 мирних жителів, 5 із них було спалено *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 458 РР).*

31. 03. 43

За участю поляків більшовицькими партизанами загону Медведєва в Майданку (Майдан, Костопільський район — О. Д.) було взято в полон і розстріляно 6 оунівців *(Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 99).*

Березень,
1943 р.

Польським більшовицьким загonom під командуванням Р. Сатановського вбито 21 українського націоналіста *(Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 98).*

Березень,
1943 р.

Сотня “Недолі” (Трохимчук Степан Климентійович, село Тучин, Гощанський район) зробила наскок на німецький концтабір Осада Краховецька (тепер село Нова Українка) Рівненського району. Концтабір охоронявся німцями і поляками. У результаті сильного бою були великі жертви у противника. Із повстанців був 1 поранений (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 12 — 86*).

Березень,
1943 р.

Німці з поляками вели групу військово-полонених із концтабору Осада Краховецька (тепер село Нова Українка) Рівненського району на підневільні роботи. Поблизу села Ремель цього ж району їх зустріли повстанці і перебили охорону. В цьому бою загинув повсталець із села Наталія (тепер села немає) Рівненського району Демчук Олександр Іович. Було звільнено 30 військовополонених (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 12 — 86, Зош. Р. 1 — 15*).

Березень,
1943 р.

Мадяри з поляками у кількості біля 70 осіб прийшли у село Мощаниця Острозького району грабувати і палити. Неподалік був відділ УПА в силі близько 300 вояків. Зав'язався жорстокий бій. Були великі жертви у ворога. У цьому бою загинуло 5 повстанців (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 17 — 34*).

Березень,
1943 р.
(кінець)

Німці з поляками поверталися з грабунку села Дюксин Костопільського району. Між селами Чудви і Корчин цього ж району їх перестріли повстанці і зав'язали бій. Деталі

бою невідомі (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 664 РК*).

Березень,
1943 р.

Німці з поляками напали на селище Людвипіль (тепер Соснове) Березнівського району і спалили його. Відділ УПА на чолі з “Шавулою” (Рудик Адам, селище Людвипіль) мав тоді сильний бій з нападниками. Мирні жителі повтекали за річку Случ у ліс (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2135 РБ*).

Березень,
1943 р.

Поляки з советською партизанкою жорстоко закатували у селі Річеччина Корецького району 2-х бульбівців: “Іскру” і “Ярого” (Кухарчук Ярослав, село Стара Гута, тепер села немає) Березнівського району і повкидали у криницю. Бульбівець “Зубатий”, який був у цій групі, також зазнав катувань, дивом залишився живий і розповів про цю трагедію. (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2135 РБ*).

1. 04. 43

У Корці німці й поляки повісили 7 українців (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 99*).

4. 04. 43

Німці з поляками спалили 2 українські хати на хуторі Темник поблизу села Майдан Костопільського району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2156 РК*).

7. 04. 43

Напад загону самооборони с. Гута Степанська (Костопільський район — О. Д.) спільно з групою радянських партизанів із за-

гону Ю. Собесяка ("Макса") на відділ "Дубового", що стояв у с. Бутейки (за 50 кілометрів від Сарн), в результаті якого загинуло кілька десятків українців. Зав'язався жорсткий бій. Поляки відступили. У цьому бою загинув політреферент "Гірняк", поранені були стрільці: "Комар" і "Крук" (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. 23 — 10; Ільюшин І. Протистояння УПА і АК (Армії Крайової) в роки Другої світової війни на тлі діяльності польського підпілля в Західній Україні (1939 — 1945 рр.). Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. — К., 2002. — С. 154-156; ДАРО: Ф. Р — 30, оп. 2. — Спр. 9. — Арк. 118-120*).

7. 04. 43 Повстанець Гук Віталій ("Сагайдачний") із села Дядьковичі Дубенського району загинув у бою з польсько-советською партизанкою (ДАРО: Ф. Р — 30, оп. 2. — Спр. 16).
7. 04. 43 Польська банда приїхала у село Білогородка Дубенського району і вбила у садибі Козловського Василя двох українських патріотів, а одного поранила (*Дворжак Володимир. Меншовартісний синдром//Волинь. — 2003. — 7 березня*).
8. 04. 43 Ляхи замордували кілька родин в с. Ромейки (Володимирецький район) (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 65. — Арк. 91-92).
10. 04. 43 Ляхи напали на село Яцулі (хутір, поблизу села Трипутня, Дубровицького району — О. Д.), замордували 6 осіб (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 65. — Арк. 91-92).

10. 04. 43 Ляхи напали разом з німцями на с. Нівецьк (Нивецьк, Дубровицький район — О. Д.), ограбили і замордували 7 осіб і серед них Довжика Антона Корійовича (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 65. — Арк. 91-92).

14. 04. 43 «После общих указаний данных комбатом я (Роберт Сатановський командир польського партизанського отряда — О. Д.) двинулся со своими людьми за от. Годунки в село (Ельно, Владимирецкий район — О. Д.)... мы начали обыскивать хаты. Хозяин хаты, которую окружило II-ое отделение отказал открывать двери... после двух очередей с автомата и нескольких выстрелов с винтовки мы выбили двери. Проверено быстро нет ли больше кроме убитого хозяина мужчин в доме.

В это время I-ое отделение заняло наблюдательную точку с левого фланга на краю домов, обстреливая бежавших, в течение хода операции I-ым отделением застрелено 2-х бежавших и задержано и поведено в центр около десятка человек... С четвёртой по очереди хаты... скрылся хозяин... Мы зажгли сарай тогда с вышек получилось несколько пистолетных выстрелов...двумя короткими очередями с автомата преступника убито... В дальнейшем II-ое отделение с политруком Завадским обнаружили двух парней, скрывавшихся в сарае, впоследствии расстреляных.

Когда расчистка центра окончилась с отряда Годунки... люди разошлись погружать подводы. Я (Роберт Сатановський — командир польського партизанського отряда — О. Д.) приказал своим бойцам приступить тоже к этому, намечая те хаты, где находятся по-

меченые ... «бульбовцы» и те хаты, где мы хазяинов расстреляли. Моими людьми погружено 5 подвод. Я лично с автоматчиками конвоировал после окончания операции арестованных к месту расстрела» (ЦДАГОВ. Ф. 62. — Оп. 4. — Спр. 310. — Арк. 8, 40-41).

15. 04. 43 Ляхи разом з більшовиками спалили село Вербче (Велике Вербче, Сарненський район — О. Д.) (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 65. — Арк. 91-92).

20. 04. 43 Ляхи спалили у селі Сварині (Володимирецький район — О. Д.) — 30 хат (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 65. — Арк. 91-92).

21. 04. 43 Німці з поляками, яких привів у своє село Підлужне Костопільського району поляк Бартосевич, вбили і спалили 13 чоловік за співпрацю з УПА. Тоді загинули:

Гірей Фадей Сергійович (повішений),
Мацюк Афон,
Мацюк ? (жінка Афона — спалена живцем),

Мацюк ? (дочка Афона),
Мацюк Іван Афанович,
Мацюк Нестор,
Мацюк ? (жінка Нестора),
Мацюк ? (дочка Нестора),
Мацюк ? (дочка Нестора),
Примак Олександр Гнатович (розстріляний),

Тарасюк Василь Дмитрович (повішений),
Скуба Михайло Кіндратович (повішений),
Никончук Євдоким (повішений),
Петрина Кирило (повішений),
Петрина Олександр (повішений),

Кушнірук (жінка) і троє дітей (спалені живцем)

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 324 РК, 2136 РК, 355 РК, 116 РК).

22. 04. 43

Німці з поляками приїхали із села Гуменники Рівненського району у село Плоска цього ж району, спалили і вбили українську патріотичну сім'ю Бобків. Карателі тоді вбили:

Бобка Микола (19 років),

Бобка Олександра (21 рік),

Бобко Катерину (65 років),

Бобко Антоніну (7 років),

Бобко Марію (70 років),

Бобко Галину (5 років),

Бобко Степу (63 роки).

Після цього господарство було пограбоване і спалене разом з людьми *(Прокопчук Г., Прокопчук В. Злочин польської поліції в селі Гуменники // Волинь. — 2003. — 7 березня).*

23. 04. 43

Відділ УПА "Дубового" (Литвинчук Іван, село Нехвороща, Володимир-Волинський район, Волинська область), "Ярема" (Семенюк Никон, село Немовичі, Сарненський район), "Острого" (Ждан Ярослав, м. Чесанів, Любачівський повіт), "Гамалії", "Пугача" (Гордійчук, Гощанський район), сотня "Наливайка" (Левинець, село Немовичі, Сарненський район) напали на село Янова Долина (тепер Базальтове) Костопільського району, де знаходились німці з поляками. Зав'язався жорстокий нічний бій, у якому було знищено 42 німці, в тому числі 2 офіцери, 150 польських поліцаїв. Наступного дня німці розстріляли

25 поляків за зраду. Загалом зі сторони ворога погинуло 500 осіб (за даними польських науковців втрати складали зі сторони німців і поляків — 600 осіб — (*Filar W. "Burza" na Wołyniu — Warszawa, 1997. — S. 47*). У цьому бою були втрати і зі сторони УПА:

Черниш Кирило Григорович
(місто Березне),
Євтушок Іван Панасович
(місто Березне),
Дашкель Іван (село Злазне,
Костопільський район),
Попруга Іван Ничипорович
(місто Березне),
Бізюк Петро Григорович
(село Вільбівне, Острозький район),
Петринчук Олександр Сильвестрович
(село Підлужне, Костопільський район)
(*Літопис УПА. — Т. 5. — С. 20; Літопис УПА. — Т. 27. — Торонто—Львів, 1997. — С. 135; ДАРО, Фонд. Р — 30, Оп. 2. — Спр. 9. — Арк. 118-120; Денищук Олександр. Книга Пам'яті і Слави Волині. — Т. 3. — Рівне, 2001. — С. 30, 40; Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука. Спр. 488 РК, 583 РК, 1392 РБ, 330 РК*).

23. 04. 43 Ляхи напали на хутір Дубова Гора, спалили і замордували 3 родини (ДАРО, Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 65. — Арк. 91-92).

24. 04. 43 Німці з польськими шуцманами розстріляли у містечку Верба Дубенського району 4-х повстанців місцевих жителів:
Цималюка Івана,
Панасюка Володимира Григоровича,
Панасюка Михайла Григоровича,
Панасюка Йосипа Григоровича
та їх матір Панасюк Теклю

*(Остапчук А. Трагедія перед Великоднем
// Волинь. — 2003. — 25 квітня).*

28. 04. 43

Німці з поляками в кількості близько 50 осіб поверталися з награбованим майном із села Деражне Костопільського району в село Янова Долина (тепер Базальтове) цього ж району. Між селами Корчин і Чудви їх зустріла місцева боївка УПА і зав'язала бій. За жертви невідомо *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 597 РК, 673 РК).*

Квітень,
1943 р.

У село Білашів (Здолбунівський район — О. Д.) зайшли 6 польських поліцаїв і вбили безневинного жителя села — Нестерчука Софрона Семеновича (1920 р. н.) *(Охрімчук Сергій. Пам'ять жертв польсько-німецького терору стукає в наші серця // Волинь. — 2003. — 11 квітня).*

Квітень,
1943 р.

Німці з поляками приїхали грабувати і палити село Грані Дубровицького району, але відділ УПА відбив напад і не дав цього зробити *(Стабіш Єгор. Пам'ять жертв польсько-німецького терору стукає в наші серця // Волинь. — 2003. — 14 березня).*

Квітень,
1943 р.

Сотня "Гордієнка" зробила засідку в селі Дермань-І Здолбунівського району на німців з поляками, які виїхали на підводах із містечка Мізоч (Здолбунівський район — О.Д.) грабити мирне населення. У бою було вбито 3-х поляків, а решта втекли *(Бабій Степан. Луни повстанського краю. — Рівне, 2002. — С. 14).*

Квітень,
1943 р.

Курінь “Острого” (Ждан Ярослав, м. Чесанів, Любачівський повіт, тепер Польща), сотня “Цигана”(Цинко Павло, село Вільгір, Гоцанський район), сотня “Бурі”(Регеза Олександр, місто Костопіль) зав’язали сильний бій із німцями і поляками, які поверталися на 5 вантажівках і 1 легковому авто силою біля 300 осіб із грабунку села Борщівки Костопільського району. В цьому бою грабіжники втратили близько 150 чоловік. Повстанці втратили 3 стрільці і серед них Панчук Михайло Дмитрович (село Берестовець, Костопільський район).

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 123 РК, 836 РР, 126 РК).

Квітень,
1943 р.

Німці з поляками поверталися з грабунку села Постійне Костопільського району. На них поблизу села напав відділ УПА. Зав’язався сильний бій, у якому грабіжники понесли великі втрати у живій силі і багато з них потрапило в полон. Серед повстанців було декілька поранених *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 03 – 35).*

Квітень,
1943 р.

Німці з поляками приїхали у село Сморгів Рівненського району і розстріляли 4-х безневинних мирних жителів:

Кіткайло Олександра,
Кіткайло Феодосія,
Кідуна Феодосія,
Кіткайло Уляну

(Кіткайло Микола. Польські поліцаї не кращі за фашистів // Волинь. — 2003. — ?).

- Квітень,
1943 р. Німці з поляками спалили село Деражне Костопільського району і вбили біля 10 мирних жителів (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 376 РК*).
- Квітень,
1943 р. Німці з поляками у селі Глажова Костопільського району забрали мирних жителів і більше вони не повернулись. Тоді пропали:
Федюра Михайло,
Радчук Іван,
Літвінець Федір Іванович,
Літвінець Михайло Іванович,
Веремчук Олександр
(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 16*).
- Квітень,
1943 р. Поляки з советською партизанкою жорстоко закатували у селі Майдан Костопільського району 3-х повстанців із села Тростянець цього ж району, а саме:
Захожого Купрія Миколайовича,
Мотчука Григорія Теодосійовича,
? Івана (Головинця)
(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 493 РК*).
- Квітень,
1943 р. Німці з поляками приїхали з Олександрії Рівненського району до села Жильжа Костопільського району оточили село і зловили багато людей для відправлення на підневільні роботи до Німеччини. А також вони вбили декількох жителів і спалили декілька хат. Тоді загинули:
Савчук Іван,
Крищук Данило,
Степура Гаврило,
Остапчук Сергій,

Кривчук Федір,
невідомий
(село Берестовець, Костопільський район),
невідомий
(село Берестовець, Костопільський район)
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 19).

Квітень,
1943 р. Німці з поляками спалили декілька хат, які належали членам УПА, серед них хату Трохимчука Павла ("Тараса"), провідника ОУН (Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 664 РМ).

Квітень,
1943 р. Німці з поляками спалили повністю село (біля 300 хат) Деражне Костопільського району, а також вбили і закатували багатьох мирних людей і серед них:
Бушка Гордія,
Нікітіна Максима,
Малиша Парфена Мелетійовича,
Удодіка Георгія Федоровича,
Подйома Олексія (17 років),
Писарець Одарку,
Малиша Панаса Мелетійовича,
Єпіка Якова,
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 23-25).

Квітень,
1943 р. Німці з поляками спалили с. Трипутня Дубровицького району і вбили близько 60 українців. Серед вбитих були:
Лукша Корній Максимович,
Вовчик Оксенія Омелянівна,
Вовчик Наталія Євтухівна,
Катрук Петро Іванович,

Катрук Антоніна Іванівна,
Чайковський Іван Якубович,
Криворучко Єва Іванівна,
Омельчук Максим Юрійович,
Гайдиш Фатина Євтухівна,
Лукша Олена Максимівна,
Катрук Марія Петрівна,
Степанюк Пилип,
Рева Григорій,
Самко Терешко,
Криворучко Феодосія,
Солодка Христина,
*(Стабіш Єгор. Пам'ять жертв польсько-
німецького терору стукає в наші серця //*
Волинь. — 2003. — 14 березня).

Квітень,
1943 р.

Німці з поляками приїхали в село Пусто-
мити Гощанського району і заарештували 8
мешканців села, які більше не повернулися.
Серед них були:

Зіньчук Олексій (1904 р. н.),
Зіньчук Іван Олексійович (1923 р. н.),
Пилипей Федір Карпович (1905 р. н.),
? Лавро,
Тимошук Агафон,
Михалюк Павло (1920 р. н.),
? (невідомий, військовополонений, Схі-
дна Україна)

*(Рівненський краєзнавчий музей. Особи-
стий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 —
66).*

1. 05. 43

Німці з поляками вбили і закатували у
селі Велика Любаша Костопільського райо-
ну 31 мирного жителя, серед них 11 дітей,
одну вагітну жінку і 4-х дорослих. Серед уби-
тих були:

Познахівський Микола Остапович (1930
 р. н.),
 Познахівська Ганна,
 Познахівська (дитина, 4 роки),
 Познахівська (дитина 6 років),
 Познахівський Сидір Матвійович (1886 р. н.),
 Познахівська Христина,
 Познахівська Ольга Сидорівна (1922 р. н.),
 Познахівська Ганна Василівна (1931 р. н.),
 Познахівська Галина Василівна (1933 р. н.),
 Познахівський Левко Васильович (1937 р. н.),
 Познахівська Віра Калістратівна (1928 р. н.),
 Познахівський Микола Калістратович
 (1930 р. н.),
 Познахівська Ніна Калістратівна (1935 р. н.),
 Ребеза Одарка (вагітна),
 Ребеза Володимир Сергійович (5 років),
 Познахівська Ольга Денисівна (1930 р. н.),
 Познахівська (дитина Василя, 6 років),
 Познахівська (дитина Василя, 7 років),
 Познахівський Каліста,
 Познахівська Варвара,
 Познахівська Агафія,
 Васютін Василь Васильович,
 Васютіна (жінка Василя),
 Познахівський Григорій,
 Познахівський Пилип,
 Єрмак ? (жінка, село Підлужне, Костопіль-
 ський район),
 ? Арсен (наймит Васютіна Василя),
 Васютіна Ольга,
 Васютіна Ніна (дитина),
 Васютіна Євгенія (дитина),
 Васютін Володимир (дитина),
 Васютіна Галина (дитина),
 У цій кривавій акції залишилася живою
 Познахівська Василина Калістратівна (1925

р. н.), яка була поранена. Окрім цього було спалено частину села і пограбовано мирних жителів. Серед бандитів “відзначились” поляки із польської колонії Острів (тепер села немає) цього ж району — сини якогось Адама (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 579 РК, Зош. Р. 41 — 54, 55*).

5. 05. 43 Відділ “Шавули” (Рудик Адам, селище Людвипіль, тепер смт. Соснове, Березнівський район — О. Д.) зробив засідку на польський більшовицький партизанський загін. Вбито 16 поляків, здобуто один кріс (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 101*).
5. 05. 43 В Людвипільщині (Березнівський район — О. Д.) Костопільська округа розбито... дві банди большевицько-польських партизан (одну з них очолював якийсь Володя Попов). Здобуто фуру награваного майна, коні та зброю. На другій банді здобуто 5 коней з сідлами, вбито 15 партизан, власних втрат жодних (*Літопис УПА. Нова серія. — Т. 1. — Київ — Торонто, 1995. — С. 7*).
6. 05. 43 На переправі в Білчаках (Березнівський район — О. Д.) розігнано польську банду (*Літопис УПА. Нова серія. — Т. 1. — Київ — Торонто, 1995. — С. 7*).
9. 05. 43 Німці з поляками увірвались у село Яполоть Костопільського району, вбили і спалили біля 30 мирних жителів. Серед них:

Тукаша Лук'яна,
Осипчука Гната,
Переходька Сака,
Рибачука Максима,
Бурду Василя,
Бурду Параскеву,
Баглая Юхима,
Фурмана Степана,
Фурмана Івана Степановича(7 років),
Баглая Степана,
Харитончика Олексія
Стасюка Никона,
Парфенюка Микиту,
Бугая Талимона,
Іванюту Павла,
Іванюту Прохора,
Іванюту Якіма.

Після цього бандити пограбували і спалили хати розстріляних. У цій жорстокій і кривавій акції проявили себе поляки Домалевський Антон та його зять Каніверський (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2119 РК*).

9. 05. 43 Німці з поляками приїхали на хутір Адамків (тепер села немає) Рівненського району, спалили декілька хат і вбили мирного жителя Кривчука Дмитра із Оржівських хуторів цього ж району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2155 РР*).

9. 05. 43 УПА знищило центр більшовицької розвідки в Плотичному (польська колонія , тепер немає, Костопільський район — О. Д.) (*Літопис УПА. Нова серія. — Т. 1. — Київ — Торонто, 1995. — С. 7*).

11. 05. 43

Поляки разом з німцями окружили націоналістичне село Цепцевичі (Великі Цепцевичі — О. Д.) Володимирецького району розбили націоналістів і забрали українську молодь для відправки до Німеччини (дослівний переклад з російської мови — О. Д.) (*Сергійчук Володимир. ОУН — УПА в роки війни / Молодь України. — 1992. — 13 жовтня*).

12. 05. 43

Сотня “Цигана” (Цинко Павло, село Вільгир, Гощанський район) зробила засідку в декількох місцях у селі Янкевичі (тепер село Іваничі) Костопільського району на німців, поляків і мадяр, які поверталися після грабунку ближніх сіл. Зав’язався жорстокий бій, у якому ворог поніс великі втрати. Окрім того, повстанцями було взято в полон 30 німців і поляків, які були розстріляні. Серед повстанців загинули:

сотенний “Циган”,

бунчужний “Прометей”,

Алексійчук Олексій Варфоломійович (ро-
йовий, “Сірко”, м. Костопіль),

Ковальчук Володимир Теодосійович (село Янкевичі, Костопільський район),

Петринчук Олександр Сильвестрович (село Підлужне, Костопільський район),

Самородюк Георгій Іванович (село Берестовець, Костопільський район),

Панчук Михайло (село Берестовець, Костопільський район).

Після бою повстанці набрали 70 фір добра (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 94 РК, 182 РК, 392 РК, 330 РК*).

12. 05. 43

Німці з поляками повторно приїхали на хутір Адамків (тепер села немає) Рівненського району, спалили майже все село і вбили мирних жителів:

Гелешко (батько),
Гелешко (мати) і 8-ро їхніх дітей,
Примачка Григорія,
Примачка Сергія,
Лозицького Кирила,
Лозицьку Уляну,
Гомона Йосипа,
Денисюка Федота Івановича,
Колосюк Олександру (бабуня),
Колосюка Івана (дід),
Кулешика Никодима,
Кулешик Улиту,
Сяглюків (ціла сім'я із трьох членів).

Решта людей втекла (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2155 Р*).

21. 05. 43

Німці з поляками із Янкової Долини (тепер Базальтове) Костопільського району напали на село Ставок цього ж району, вбили повстанця Цикуна Костянтина (1921 р. н.) і його дружину — Уляну, пограбували село (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2147 РК, 2224 РК*).

21. 05. 43

Німці з поляками із Янкової Долини (тепер Базальтове) Костопільського району напали на село Звіждже (тепер Звіздівка) цього ж самого району і пограбували його (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2147 РК*).

21. 05. 43 Відділ УПА зробив засідку між селами Радухівка і Старожуків (Рівненського району — О. Д.) на німців з поляками, які приїхали грабувати. У результаті бою знищено 27 і поранено 10 ворогів. Серед повстанців тоді загинули:
Созонюк Адам Васильович (село Радухівка),
Кушнір Костянтин Степанович (село Радухівка),
Дисюк Степан Кирилович (село Радухівка), Созонюк Платон Васильович
(*Літопис УПА. Нова серія. — Т. 1. — Київ — Торонто, 1995. — С. 9; Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 11 — 7, 9).*
26. 05. 43 Село Бутейки (Сарненський район — О. Д.) було спалене (*Льюшин І. Протистояння УПА і АК (Армії Крайової) в роки Другої світової війни на тлі діяльності польського підпілля в Західній Україні (1939 — 1945 рр.). Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. — К., 2002. — С. 154-156).*
26. 05. 43 Німці з польською поліцією за доносом братів Шавронських, жителів села Дермань - ІІ Здолбунівського району, спалили 80 будинків і вбили більше 74 українських селян в урочищі "Залужжя". Серед вбитих були:
Борис А. С.,
Гребінь Я. О.,
Головач С. І.,
Гомонюк О. Т.,
Криницький М. Є.,
Криницький М. М. (дитина),

Куданович (батько),
Куданович (син),
Кирилюк С. С.,
Конюшик М. І.,
Криницький В. Ф.,
Кравчук В. (дитина),
Криницький ?,
Лис М. І.,
Лисничук І. О.,
Максись Л. К.,
Максись Н. Ф.,
Максись О. Л.,
Криницька В. М.,
Максись А. Л.,
Максись М. З.,
Максись В. Г.,
Максись В. М. (дитина),
Максись С. М. (2-х місячна дитина),
Максись А. М. (дитина),
Максись В. Г. ,
Мищенко Ф. Т. (2-х місячна дитина),
Мищенко Т. Т.,
Мищенко П. М.,
Мартинівський І. У.,
Рудий С. М.,
Турчин А. Ф.,
Турчин І. С.,
Фридрих М. С.,
Фридрих В. Р.,
Фридрих Г. Ф.,
Фридрих Л. В.,
Фридрих М. О.,
Фридрих Г. Л.,
Фридрих В. Р.,
Фридрих Н. Г. (дитина),
Фридрих Ю. Г.,
Шавронський Г. С.,

Шавронська С. П.,
Шавронська Г. П.,
Шмань В. М.,
Шевчук О. О.,
Шинкарук А. П.,
Панасюк І. П.,
? Анастасія,
Фридрих Гр.,
Фридрих Г.,
Фридрих Н. Г.,
Фридрих А. Г.,
Середа Андрій Іванович.

У цій кривавій акції брали активну участь поляки Шавронський Петро Яськович і Пше-влоцький Янек (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2131 РЗ, 2133 РК —б, 2112 РЗ, 2106 РЗ; Косик Володимир. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. — С. 395*).

Травень,
1943 р.

Німці з поляками в урочищі “Вигон” поблизу села Рокитне Костопільського району вбили жителя цього села — Трофимчука Миколу Омеляновича (1923 р. н.) (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 52*).

Травень,
1943 р.

Польська поліція приїхала із села Великі Межирічі Корецького району в село Тудорів (тепер Федорівка — О.Д.) Гоцанського району на 5- ти вантажівках. Вони прямо на полі жорстоко закатували жителя цього села Тимощука Олександра Павловича, який був зв’язаний із націоналістичним підпіллям, і спалили господарство Сенькевича Микити, який встиг втекти із сім’єю (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2066 РГ*).

Травень,
1943 р.

Польська банда, яка повторно приїхала у село Яполоть Костопільського району, жорстоко закатувала православного священика Голдаєвича Леоніда Ананійовича разом з його жінкою і малолітньою дитиною, а також вбила мирних жителів села в урочищі “Погребці” поблизу села, які брали участь у створенні та освяченні Кургану Пам’яті закатованим раніше односельчанам. Серед них:

Шевчук Сава,

Шевчук Федора,

Мороз Ганна

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2119 РК).

Травень,
1943 р.

Польська банда з Гути Степанської Костопільського району напала на село Рудня цього ж району і почала грабити. Місцева боївка УПА стала на захист селян і зав’язала з грабіжниками бій. У цьому бою загинув 1 поляк і 1 повстанець. У цей же день поляки забили Ступніцьку Євдокію Олексіївну і спалили хати: Ступніцького Федора Олексійовича і Ступніцького Онисима *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 46).*

Травень,
1943 р.

Німці з поляками прийшли із села Яполоть Костопільського району на хутір Забудь, спалили його і вбили декількох людей. Тоді загинули:

Лопоша Сергій,

Бугай Пінна,

Бугай Антоніна Григорівна,

Бугай Ольга Григорівна,

Бугай Катерина Григорівна.

Бугай Дмитро Григорович,
Бугай Григорій ?

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 31).

Травень,
1943 р.

Німці з поляками наскочили на село Дюксин Костопільського району повністю спалили (біля 300 хат) його, вбили і спалили в олійні багатьох мирних жителів. Тоді загинули:

Грешко Михайло,
Глінчук Максим,
Миколайчук Євдокія,
Рибачок Костянтин Данилович,
Лавренчук Северин.

Бандитами у цей же день була спалена церква *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 20, 22).*

Травень,
1943 р.
(кінець)

Польські шуцмани прийшли у село Каменуха (тепер село Кам'яна Гора) Костопільського району і пограбували місцевого жителя Федюру Тараса Григоровича. Сам господар встиг утікти *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 14).*

Травень,
1943 р.

Німці з поляками із села Янова Долина (тепер Базальтове) Костопільського району повністю спалили село Ставок цього ж району *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2147 РК).*

Травень,
1943 р.

Польські шуцмани з Уланської Долини (тепер село Долина — О. Д.) Млинівського

району вбили подружжя вчителів Євгена і Галину Равлюків та їхнього 4-річного сина Єдика. Серед поляків, які брали участь у цій кривавій акції, були: Гурняк, Долінський, Цесляк, Котович, Купиловський (*Кваша Василь. Пам'ять жертв польсько-німецького терору стукає в наші серця // Волинь. — 2003. — 11 квітня*).

Травень,
1943 р.

У травні 1943 р. під час нападів на відділи УПА поляки вбили 11 повстанців і 1 поранили (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 102*).

12. 06. 43

Між Берестовцем і колонією Уцекай (тепер села немає — О. Д.) (Костопільщина) наскочив відділ УПА на дві чоти німців і польської поліції, що вертались у Костопіль. Знищено 2 авта, убито 7 німців, 15 поляків і 5 німців ранено (*Літопис УПА. Нова серія. — Т. 1. — Київ — Торонто, 1995. — С. 9*).

18. 06. 43

У селі Топілля Острожецького району (тепер Млинівський — О. Д.) німці й поляки спалили 19 мешканців і 7 господарств. Між вбитими були: Кущовий, Станичний і зв'язковий УПА (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 102*).

21. 06. 43

Німці з поляками напали на с. Завалля (Млинівського району — О. Д.). Спалили частину села і пограбували його. Спалено 8 садиб, забрано 6 корів. Люди повтекали в Боремецький ліс (*Кваша Василь. Пам'ять жертв польсько-німецького терору стукає в наші серця // Волинь. — 2003. — 11 квітня*).

22. 06. 43 Польська банда забила 2 мирних жителів із села Бутейки Сарненського району, які пішли збирати гриби. Тоді загинули:
Гоч Марта Микитівна,
Гоч Іван Йосипович.
А житель села Базелюк Петро тоді був поранений (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 47*).
- 22.06.43 Німці з поляками у селі Рудня Костопільського району вбили, закатували і спалили 4 мирних жителі:
Рудику Якова Андрійовича (1923 р. н.),
Переходько Михайла,
Ярмолюка Михайла (селище Степань, Сарненський район),
Ярмолюка (брат Михайла, селище Степань, Сарненський район).
Жителька села Ярошик Єфросинія була поранена в ногу (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 45*).
- 22.06.43 Відділ “Шавули” (Рудик Адам, селище Людвипіль, тепер смт. Соснове, Березнівський район — О. Д.) відбив напад польської банди на село Губків (Березнівський район — О. Д.) (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 103*).
- Червень,
1943 р. Поляки з советською партизанкою напали на село Гурби (тепер села немає) Березнівського району. Спалили його і побили людей (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 1328 РБ*).

- Червень,
1943 р.
(кінець)
- Поляки з советською партизанкою напали на село Губків Березнівського району. Пограбували його і вбили безневинного пастиха (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2092 РБ*).
- Червень,
1943 р.
- Більше 50-и німців з поляками виїхали на конях з містечка Берестечко Горохівського району Волинської області до села Вербень Демидівського району. Поблизу села в урочищі "Липськи" місцева боївка УПА зробила засідку. Зав'язався бій, у якому були людські втрати серед повстанців:
Нечипорук Павло,
Рачинський Феофан,
обидва із села Вербень. За жертви у противника невідомо (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 19 — 83*).
- Червень,
1943 р.
- Німці з поляками напали на село Зульня (тепер Грушівка) Сарненського району і вбила 4 мирних жителів:
Карповича Михайла,
Худобу Івана,
? Демида,
Штиба ?
(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 49*).
- Червень,
1943 р.
(кінець)
- Польська банда з Гути Степанської Костопільського району забила 2 мирних жителів із села Тростянець цього ж району, які їхали підводою. Забрали коні і повертаючись назад пограбувала у селі Ледно Костопільського району господарство Ткачука Уліяна

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 44).

Червень,
1943 р.

Німці з поляками із Янової Долини (тепер село Базальтове) Костопільського району вбили і спалили мирних жителів села Голвин:

Наулік Віру Степанівну,
Сівук Віру,
? Миколу (Гетун),
Шулім Єлизавету,
Захарчука ?,
Гузь Назара,
Никончук Олену,
Андрущика Андрія,
Возняк Ганну Терентіївну (1925 р. н.),
Тарасюк (жінка),
Тарасюк Грипу (1923 р. н.),
Тарасюк Надію (1929 р. н.),
Возняк Антоніну Теренітіївну (1922 р. н.).

Окрім цього бандити спалили 2 церкви і майже все село (біля 150 хат) *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 59, 60).*

Червень,
1943 р.

Німці з поляками забрали із сіл: Гутвин (тепер села немає) і Ледно Костопільського району 3 мирних жителів і закатували в селищі Степань Сарненського району. Тоді загинули:

Сич ? (жінка, село Гутвин),
Антонюк (чоловік, село Ледно),
Кравчук Федір (село Ледно)

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 36).

- Червень,
1943 р. У селі Адамівка Радивилівського району німці з поляками оточили місцеву боївку УПА у кількості 5 чоловік. Зав'язався жорстокий нерівний бій, у якому загинуло 2 повстанці *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 20 — 88).*
- Червень,
1943 р. Німці з поляками приїхали на 10-и фірманках із міста Острога у село Мале Дерев'янке Острозького району забирати сіно. Місцева боївка УПА вирішила перешкодити цьому грабунку і напала на грабіжників. Однак сили були нерівні. Грабіжникам надійшла підмога із польської колонії Готисько (тепер села немає), яка оточила повстанців. Зав'язався жорстокий нерівний бій, у якому загинуло 6 повстанців, а решті вдалося вирватися з оточення. Жертв у противника не було *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 2 — 63).*
- Червень,
1943 р. Польські шуцмани приїхали у село Пустомити Гощанського району і вбили молодого хлопця — Примочку Григорія Митрофановича. Цей злочин зробив поляк Круль Юзік *(Пилипей М. Справжнє обличчя Струтинського // Волинь. — 2003. — 7 березня).*
- Червень,
1943 р.
(початок) Німці з поляками приїхали у село Колки Дубровицького району і спалили більшу частину села *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2075 РД).*
- Червень,
1943 р.
(кінець) Польська поліція заарештувала у селі Тучин Гощанського району родину Клюка Олександра і забрала до концтабору Осада

Краховецька (тепер Нова Українка) Рівненського району, де вона була розстріляна. Серед жертв цієї акції були:

Клюка Олександр,
Клюка (жінка)
Клюка (дитина),
Клюка (дитина),
Клюка Гелена.

Активним учасникам цієї акції був польський шуцман — Росіновський *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр.2107 РГ).*

Червень,
1943 р.

Німці з поляками вбили у селі Бистричі Березнівського району багато людей, серед них вагітну жінку розрізали пилюкою *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2135 РБ).*

Червень,
1943 р.
(кінець)

Відділ УПА зробив засідку на автошляху поблизу села Мале Дерев'янче Острозького району на автоколоні з німцями й поляками, які виїхали з Острога. Зав'язався жорстокий бій, у якому противник поніс великі жертви. Із сторони повстанців було вбито 5 чоловік *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2133 РК — а).*

Червень,
1943 р.

Німці з польськими шуцманами приїхали грабити село Велика Харуча (тепер с. Колодіївка) Корецького району в кількості 70 осіб (20 німців, 50 поляків). Поблизу села грабіжників зустріла сотня "Лиса". Зав'язався жорстокий бій. Були великі жертви у противника. Серед повстанців загинули: "Жулік"

із села Невіроків і “Нечай” із села Черниця Корецького району. Повстанець Бойко Петро Михайлович із села Коловерти цього ж району був поранений (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 13 — 34*).

Червень,
1943 р.

Польська банда (“зелені” і члени польської самооборони) із колоній Гали, Сошники, Виробки, Березина, Вирка, Гута (тепер сіл немає) Володимирецького району напали на українські села: Веретено, Довге Поле, Іванчі цього ж району. Бандити повністю спалили вищеназвані українські села і частково спалили село Полиці цього ж району, за сприяння членів польської самооборони Гути Степанської (Костопільський район — О. Д.). Під час цієї кривавої акції було вбито і спалено 28 мирних жителів:

Гальчик Павліна,
Стельмах Оксенія і двоє дітей,
Стельмах Василина,
Гальчик Андрій,
Бортник Феодосій,
Бортник (жінка Феодосія),
Бортник Лазар,
Бортник (жінка Лазара),
Бортник (дочка Лазара),
Вакуліч ?,
Бортник Уляна,
Бортник Михайло,
Мерета Явтух,
Мерета Марина,
Назарчук Варвара,

Назарчук (син Варвари),
Удод Домна

(Ільюшин І. Протистояння УПА і АК (Армії Крайової) в роки Другої світової війни на тлі діяльності польського підпілля в Західній Україні (1939 — 1945 рр.). Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. — К., 2002. — С. 154-156; Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2060 РБ).

Червень,
1943 р.

Німці з поляками на хуторі Зашивки поблизу села Голубне Березнівського району вбили і спалили 6 мирних жителів:

Косковецького ?,
Захожого Івана,
Ворощука Федора,
Ворощук Федору,
Ворощук (дитина),
Ворощук (дитина).

Окрім цього, бандитами було спалено 4 хати. У цій акції приймали активну участь поляки Криштак і Зелінський мешканці колонії Майдан (тепер села немає, територія військового полігону) *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2157 РБ).*

Червень,
1943 р.

Німці, поляки й мадяри спалили частину села Новосілки Здолбунівського району і вбили декількох мирних жителів *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2161 РЗ).*

Червень,
1943 р.

Німці з поляками наскочили на село Деражне Костопільського району спалили церкву, вбили і закатували десятки мирних людей. Тоді загинули:

Сіліпіна Одарка,
Стаблецька (жінка),
Стаблецький Ростислав Іванович
(10 років),
Стаблецька (жінка),
Данилевич (чоловік),

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 23 - 26).

Червень,
1943 р.

Німці з поляками наскочили на хутори поблизу села Деражне Костопільського району. Нападники вбили, закатували і спалили біля 10 мирних жителів, тоді ж були спалені: хутір Ямонець (15 хат), хутір Михалівка (20 хат), колонія Пеньки, колонія Пендики, хутір Олександрівка (15 хат), хутір Дубрівка. У цій кривавій акції загинули:

Майоров Арсен Андрійович (хутір Олександрівка),

Майоров Георгій (хутір Олександрівка),
Довжаниця (бабуня, хутір Ямонець),

Потапчук Єва Степанівна (1924 р. н., хутір Ямонець),

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 23 - 26).

Червень,
1943 р.

Польська банда напала на хутір поблизу колонії Березина (тепер села немає) Володимирецького району і закатувала 9 селян, із них 5 дітей:

Вознюк Олену Миколоївну,
Вознюка Володимира Миколайовича,
Вознюк (дитина),
Вознюк (дитина).
Окрім цього, було поранено:
Вознюка Миколу Ничипоровича,
Вознюк Параскеву Ничипорівну,
Вознюка Бориса Миколайовича (дитина)
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2060 РВ — б).

Червень-
Грудень,
1943р.

Члени польської самооборони з Панської Долини (тепер село Долина, Млинівський район — О. Д.) Дубнівського повіту за підтримки проаківського партизанського загону під командуванням З. Кульчицького ("Ольгерд") відбили 7 нападів відділів УПА і здійснили 6 пацифікаційних акцій проти українських сіл — Сади (Великі Сади, Дубенський район — О. Д.), Острів (Димидівський район — О. Д.) та інші *(Ільюшин І. Протистояння УПА і АК (Армії Крайової) в роки Другої світової війни на тлі діяльності польського підпілля в Західній Україні (1939 — 1945 рр.). Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. — К., 2002. — С. 154-156).*

2. 07. 43

Німці з поляками та узбеками напали на село Губків Березнівського району. Карателі зігнали людей до церкви і підпалили її. У вогні загинуло 117 чоловіків і жінок, серед них православний священник Венедикт, псаломщик Петрів Борис *(Бухало Г. Поєдинок з фон дем Бахом // Волинь. — 1994. — 11 лютого; Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2195 РБ).*

2. 07. 43 Німці з поляками напали на село Великі Селища Березнівського району і вчинили розправу над мирними жителями (*Бухало Г. Поєдинок з фон дем Бахом // Волинь. — 1994. — 11 лютого*).
5. 07. 43 Поляки вбили українця й поранили жінку в околиці Людвиківки (тепер села немає — О. Д.) на Дубенщині (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 105*).
7. 07. 43 Німці з поляками спалили село Майків Гощанського району, і після цього на них напав відділ УПА. Тоді було вбито 14 німців, декількох поранено, 2 взято в полон. Серед повстанців було декілька поранених (*Рущкий М. Голгофа. — Рівне, 1996. — С. 75*).
9. 07. 43 У селі Тайкури Здолбунівського району (тепер Рівненський район — О. Д.) німці, поляки й мадари вбили 30 місцевих жителів. Зокрема, поляками вбито й спалено 18 громадян:
Малярець Гордій	(1883 р. н.),
Шимилюк Микола	(1890 р. н.),
Огородничук Яким	(1865 р. н.),
Пронь Михайло	(1863 р. н.),
Січовий Купріян	(1867 р. н.),
Січовий Парфен	(1870 р. н.),
Потеруха Демид	(1870 р. н.),
Місюра Кузьма	(1868 р. н.),
Місюра Кулина	(1875 р. н.),
Місюра Єва	(1925 р. н.),
Пивоварчук Євгенія	(1912 р. н.),
Пахольчук Максим	(1871 р. н.),
Бабич Ярина	(1867 р. н.),
Сімінчук Ніна	(1861 р. н.),

Дуб Федір (1909 р. н.),
Пивоварчук Надія (1898 р. н.),
Малярець Федір (1872 р. н.),
Мартинюк Дмитро (1883 р. н.),
вчителька села (прізвище невідоме),
громадянин (прізвище невідоме).

Окрім цього, було спалено 14 господарств і вбито декілька повстанців:

Гринюк Омелян (село Тайкури),

Ніверчук Володимир Корнійович (село Новосілки, Здолбунівський район),

Ніверчук Володимир Мифодійович (село Новосілки, Здолбунівський район)

(Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 105; Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 13 — 63).

10. 07. 43

У селі Гільча Здолбунівського району поляками вбито 11 українців. Серед них:

Кучнарук Максим (1894 р. н.),

Кучнарук Соломонка (1893 р. н.),

Савчук Пантелеймон (1865 р. н.),

Савчук Юстина (1869 р. н.),

Новосадиук Трохим (1883 р. н.),

Троян Ювгена (1891 р. н.),

Калюжна Олена (1876 р. н.),

Кобернік Наталія (1873 р. н.),

Заремба Марина (1900 р. н.),

Суходол Антон (1885 р. н.).

Окрім цього, було спалено 5 господарств (Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 105).

11. 07. 43

Поляки застрілили в с. Підгайці Млинівського району хлопця, який ішов на посвя-

чення могили героїв України (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 105*).

13. 07. 43

Німці з поляками у кількості 1500 осіб приїхали у село Малин Млинівського району, спалили живцем і розстріляли 850 мирних жителів, в основному чехів. Серед вбитих, окрім дорослих, були і діти. Окрім цього, село було спалене. На захист села проти нападників виступила малочисельна місцева боївка УПА під командуванням "Чорногуза" (Гаврилюк Андрій Леонтійович, село Ворсин, Млинівський район), яка у нерівній боротьбі майже вся загинула. Серед вбитих повстанців були:

Гаврилюк Андрій Леонтійович ("Чорногуз", командир боївки, село Ворсин, Млинівський район),

Невідомський Дем'ян (село Велика Городниця, Млинівський район),

Герасимчук Василь (село Ворсин, Млинівський район),

Базелюк Дмитро,

Дорецький Іван,

Сібігатулін Іван Максимович (село П'янне, тепер Радянське, Млинівський район),

Гулій Петро Гнатович (село Свищів, Млинівський район),

Абрамчук Анастасій Герасимович (село П'янне, тепер Радянське, Млинівський район),

Чумак Анатолій,

Воевода Панас Маркович (село П'янне, тепер Радянське, Млинівський район),

Рудишко Антін,

Маховський Анатолій,
Бузак Никанор Іванович (1918 р. н., село
Певжа, Млинівський район),
Жердицький Адам Потапович (село Яло-
вичі, Млинівський район),
Вознюк Дмитро Г.,
? Гліб (село Пісників, Млинівський
район).

Пораненим був Чечервяк Яків Григоро-
вич (село Свищів, Млинівський район) (*Ша-
нковський Л. Українська Повстанська Армія.
Україна в Другій світовій війні. — С. 309; Бу-
хало Г. Поєдинок з фон дем Бахом // Во-
линь. — 1994. — 11 лютого; Руцький М. Гол-
гофа. — Рівне, 1996. — С. 72; Рівненський
краєзнавчий музей. Особистий архів О. Де-
нищука, спр. 1923 РМ, 1885 РМ, 1937 РМ —
Г; Зош. Р. 19 — 3; Зош. Р. 6 — 33*).

12. 07. 43 Поляки пограбували с. Великі Сади (Ду-
бенський район — О. Д.) і вбили 2 жителів
(*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К.,
2003. — С. 106*).

15. 07. 43 У Боратині (Радивилівський район — О.
Д.) змасакровано українську родину з 4 осіб
(*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К.,
2003. — С. 106*).

16. 07. 43 Німці з поляками пограбували село Хме-
лівку (Березнівський район — О. Д.) (*Сергій-
чук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003.
— С. 106*).

17-19.07.43 Бій відділу УПА з поляками і советською
партизанкою в селі Гута Степанська Косто-
пільського району. Втрати поляків близько

500 осіб, зі сторони повстанців 18 вбитих і поранених, серед яких був повсталець Вітошко Павло Захарович із села Малий Стидин Костопільського району (*Літопис УПА. Нова серія. — Т. 2. — С. 174; Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 525 РК*).

24. 07. 43 Поляки вбили в селі Мізочику (Здолбунівський район — О. Д.) Івана Виноградного (1911 р. н.), Савку Наумнюка та Порфирія Мосійчука (1887 р. н.) (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 107*).

24. 07. 43 Біля Радивилова вбито із засідки два польських поліцейських (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 107*).

27. 07. 43 Біля Радова на Дубенщині рій УПА вбив одного німця, 2 фольксдойчів і 3 поляків. У відповідь німці спалили в Радові 4 хати і вбили 6 жителів. У результаті відплатної акції знищено польську колонію (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 107*).

28. 07. 43 Відбулася сутичка між озброєними відділами українців і поляків біля колонії Вінцентівка, яка закінчилась втратами з обох боків (*ЦДАВОВУ: Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 130. — Арк. 3*).

30. 07. 43 Поіменний список господарів, помешкання яких спалені німцями, поляками і мадярами (с. Тайкури, Рівненський район — О. Д.):
Сімінчук Володимир,
Коник Юрко,
Цюма Петро,

Лис Василь,
Кондратюк Михайло,
Большов Володимир,
Джуга Федір,
Лис Володимир,
Войцеховська Явдоха,
Нішоцький Петро,
Федорів Грицько,
Гончарук Феодосія,
Малярець Терентій,
Самков Федір
(ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 65. —
Арк. 36 — 40).

Липень,
1943 р. Польська банда жорстоко закатувала
мирного жителя села Велике Вербче Сар-
ненського району — Климця, який пішов у
ліс по лозу (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 48*).

Липень,
1943 р. Німці з поляками вбили і закатували
жителів селища Степань Сарненського ра-
йону:
Солов'я Григорія,
Ширка Петра,
Солов'я Івана Григоровича,
Ягіша Адама,
Наливайка Андрія,
Наливайка Степана,
Наливайка ? Степановича
(*Рівненський краєзнавчий музей. Особис-
тий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 49*).

Липень,
1943 р. Польська банда приїхала на хутір Рожок
поблизу села Яринівка Березнівського району
і спалила декілька хат мирних мешканців.

Серед них:

Лотоцького Григорія,
Наумчука Адама,
Зубчика Григорія.

Люди втекли в ліс (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 50*).

Липень,
1943 р.

Німці з поляками приїхали грабити село Рокитне Костопільського району. Під час цієї акції грабіжники зловили і жорстоко закатували Левчука Данила (1924 р. н.) (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 51*).

Липень,
1943 р.

Німці з поляками приїхали із села Гута Степанська Костопільського району і пограбували мирних жителів у селі Малий Стидин цього ж району. Так грабіжники забрали в господаря Павловського Кирила Нестеровича коня й вола, у діда Тимоша вола і ще у одного господаря забрали вола і коня. У той же день вони вбили мирних жителів села Майдан Костопільського району:

Левчика Мусія,
Корнійчука Олексія,
Волинця ?

(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 31*).

Липень,
1943 р.
(початок)

Німці з поляками спалили повністю село Корчів'я Костопільського району і вбили 11 чоловік:

Одарчук Федору (бабуня),
Алексійчук Олену,
Ткач Конона,
Підвисоцьку (бабуня),

Ткач Севастьяна,
Ткач (жінка Севастьяна),
Ткач (дитина Севастьяна),
Ткач (дитина Севастьяна),
Ткач (дитина Севастьяна),
Ткач (дитина Севастьяна),
Ткач (дитина Севастьяна)

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2147 РК — б).

Липень,
1943 р.
(початок)

Німці з поляками приїхали грабити село Тайкури Рівненського району. Біля могилок у селі на грабіжників напала місцева боївка УПА і відбила награбовану худобу, яку вони гнали. Поляки з німцями повтекали. Жертв не було *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 13 — 46).*

Липень,
1943 р.

Німці з поляками прийшли у село Срібне Радивилівського району грабити. Коли грабіжники поверталися назад, на них наскочила сотня “Докса” (Котик Семен Панасович, село Сестрятин, Радивилівський район). Худоба і награбоване майно були відбиті *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 1734 РРад.).*

Липень,
1943 р.

У селі Казьмирівка (тепер Кузьмівка — О. Д.) Сарненського району польською бандою було жорстоко закатовано 5 безневинних людей. Серед них був Прокопчук Адам Карпович. Жителька села — Назарчук Хима після катувань дивом залишилася живою. Катування проводились у селі Карачун Березнівського району *(Солонь Є. Кузьмівська трагедія // Волинь. — 2003. — 7 березня).*

- Липень,
1943 р. Польська банда вбила 11 жителів села Яполоть Костопільського району в урочищі "Заводня" поблизу села *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2119 РК)*.
- Липень,
1943 р. Польська поліція приїхала на хутір Морозівка, що поблизу села Погорілівка (тепер село Поліське) Березнівського району, і вбила декількох місцевих мирних жителів. Серед них:
Боровця Федота Демидовича,
Боровець Ганну Зіновіївну,
Боровець (жінку Зінька),
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2123 РБ).
- Липень,
1943 р. Польська банда жорстоко закатувала сім'ю мирних жителів села Яполоть Костопільського району в урочищі "Видумка" поблизу села Злазне цього ж району. Серед закатованих були:
Мельничук Микола,
Мельничук Федір Миколайович,
Мельничук Аврам Миколайович
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2119 РК).
- Липень,
1943 р. Польська банда закатувала і вбила мирних мешканців села Яполоть Костопільського району:
Холода Юхима,
Малєвича Якова,
Бугай Меланію,
Стасюка Павла,
Мирончука Онуфрія,
Прохора Сильвестра,

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2119 РК).

Липень,
1943 р.

Німці з поляками наскочили на село Бечаль Костопільського району, повністю спалили його (250 хат), вбили і спалили 25 мирних жителів. Тоді загинули:

Войтенко Трохим,
Потапчук Йосип,
Потапчук (дочка Йосипа, 5 років),
Шаборовська Зінаїда,
Кондратюк Захар,
Кондратюк Любов,
Потапчук Леонід
Шворобей Єфросинія,
Бачук Текля,
Адамчук Архип,
Бандерат Марта,
Чернець Юхим,
Потапчук Федір Юхимович,

Окрім цього злочинці пограбували людей і спалили церкву *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2147 РК — в, Зош. Р. 41 — 27 — а).*

Липень,
1943 р.

Німці з поляками зробили повторний наскок на село Бечаль Костопільського району. Бандити вбили і спалили біля 10 мирних жителів:

Потапчук Анастасію,
Мирончука Андрія,
Камінського Івана,
Чернецького Івана,
Чернецьку Ганну,

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 27 — а).

- Липень,
1943 р.
- Відділ УПА мав бій з польською бандою, яка приїхала грабити село Грані Дубровицького району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 37 —2*).
- Липень,
1943 р.
- Німці з поляками у кількості біля 20 осіб поверталися з грабунку колонії Сохи Дубровицького району. Поблизу села Нивецьк цього ж району їх зустріла сотня “Поштаря” (Ракович Михайло, місто Дубровиця). Зав’язався бій, у якому було знищено всіх нападників. Жертв у повстанців не було. Повстанцями були забрані легкові авто, на яких приїхали грабіжники (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2063 РВ*).
- Липень,
1943 р.
(кінець)
- Німці з поляками напали на село Крупове Дубровицького району, пограбували і спалили частину села, побили багатьох мирних жителів (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2063 РВ*).
- Липень,
1943 р.
- Німці з поляками у селі Глажова Костопільського району забрали мирних жителів: Веремчука Григорія, Веремчука Павла.
До дому вони більше не повернулись (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 16*).
- Липень,
1943 р.
- Мадяри з поляками, які стояли в селі Оженин Острозького району, виїхали на грабунок і паління ближніх сіл. Вони спалили декілька хат у селі Стадники цього ж району, вбили у селі Колесники Гоцанського району

українського патріота-художника — Величка Дмитра Сидоровича (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2095 РГ*).

Липень,
1943 р.
(початок)

Мадяри з поляками спалили колонію села Бухарів Острозького району (33 хати) і вбили 33 мирних жителі. Тоді загинули:

Римарук Лаврин Гнатович,
Андронюк ?,
Андронюк Семен,
Андронюк Устина,
Андронюк Любов Остапівна,
Андронюк Денис,
Андронюк Любов Денисівна (7 років),
Андронюк (жінка Дениса),
Андронюк (жінка),
Білуха Іван,
Білуха Володимир Іванович,
Білуха Софія,
Білуха Олег Володимирович (грудна дитина),
Білуха Ганна,
Овсійчук Пелагія,
Овсійчук Григорій,
? Агафія,
дитина Агафії,
Білуха Іоан.

У цій кривавій акції злочинну активність проявили місцеві поляки:

Францішка Тодор,
Францішка Станіслав,
Доскоч

(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 7-9*).

- Липень,
1943 р.
(початок)
- Місцева боївка УПА на чолі з “Черкесом” (Чикун Василь, село Бабин, Гощанський район) зробила засідку між селами Порозово і Тайкури Рівненського району. Зав’язався бій, у результаті якого повстанці забрали всі вантажівки і відправили на базу УПА. Жертв у повстанців не було. За жертви у ворога невідомо (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 13 — 46, Зош. Р. 13 — 66*).
- Липень,
1943 р.
- Німці з поляками (біля 30 осіб) прийшли із села Мительне Ківерцівського району Волинської області грабити хутір Жуківщина поблизу села Радухівка Рівненського району. Місцева боївка УПА зустріла їх вогнем. У результаті бою нападники понесли великі втрати. Через декілька годин ворогам надійшла підмога і повстанці відступили, а німці з поляками спалили хутір (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 23 — 74*).
- Липень,
1943 р.
- Курінь “Негуса”(Олеськів Сергій, село Назавизів. Надвірнянський район, Івано-Франківська область) у селі Копитів Корецького району бився з німцями і поляками, які приїхали грабити село. Німці відступили, втративши 5 вбитими, 5 потрапило в полон. У повстанців загинув Радивонюк Кирило із села Голичівка цього ж району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 1536 РК*).
- Липень,
1943 р.
- Польська банда із колонії Липники Березнівського району зловила повстанця Малишка із села Велике Поле цього ж району і

передала його німцям у місто Березне. Тут повстанець був повішений фашистами (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2081 РБ*).

Липень,
1943 р.

У селі Великі Селища Березнівського району польськими шовіністами був жорстоко закатований мирний житель Чикалюк Левко, а дочка Люба втекла (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2156 РК — в*).

Липень,
1943 р.

Поляки разом із советською партизанською спалили частину села Майдан Березнівського району і вбили 10 чоловік. Серед них: Власюка Степана Дмитровича (повстанець),

Власюка Івана Дмитровича (повстанець),

Власюка Олександра Дмитровича (повстанець),

Власюк Єву Лаврентіївну (повстанка),

Власюка Василя Мусійовича (повстанець),

Антонюка Миколу Федоровича (повстанець),

Ярмольчука Федора Івановича (повстанець, закатований у селі Левачі Березнівського району)

(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 1343 РБ — к, 1340 РБ*).

2. 08. 43

Німці, власовці (російські шовіністи, що служили німцям) і поляки оточили зверхуників ОУН — УПА, що зібралися на нараду в урочищі “Білий Берег” поблизу села Агатівка (тепер села немає) Гоцанського району.

Зав'язався жорстокий і нерівний бій, у якому повстанці втратили 38 чоловік, серед них:

Січкарь Василь (село Жаврів, Гощанський район),

Друзюк Андрій Вікентійович (село Симонів, Гощанський район),

Кірик Григорій Демидович (село Угольці, Гощанський район),

Колесов Петро (село Угольці),

Острий Григорій Каленикович (село Угольці),

Карпишин Петро Семенович (село Угольці),

Пилипчук Семен Степанович (село Угольці),

Карпишин Полікарп Сергійович (село Угольці),

“Непитай”,

“Чорний”

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 1428 РГ, 1432 РГ, 1440 РГ, Зош. Р. 15 — 23, Зош. Р. 31 — 62).

2. 08. 43

Поляки закатували у селі Казимирка (тепер села немає) Березнівського району 2-х українців (Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 13 — 34).

4. 08. 43

Польські поліцаї приїхали на 4-х фірманках (біля 30 осіб) із села Олександрія Рівненського району до села Кустин цього ж району. Вони спалили цілий куток “Перегонівку” (68 хат) і, злякавшись помсти, втекли (Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2046 РР).

5. 08. 43 Поіменний список осіб, вбитих ... ляхами у с. Здовбиця (Здолбунівський район — О. Д.):
Демчук Федір (1892 р. н.),
Шолудько Захар (1900 р. н.),
Шолудько Марія (1906 р. н.) з піврічною дитиною,
(ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2 — Спр. 65. — Арк. 23).
8. 08. 43 Німці з поляками закатували у Рівненській тюрмі жителя села Свяття Рівненського району Михасюка Михайла Микитовича за співпрацю з УПА (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2094 РР*).
8. 08. 43 Поляки закатували у селі Янівка Березнівського району 4-х мирних жителів села Губків цього ж району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 13 —34*).
10. 08. 43 На автошляху Березне — Моквин боївка УПА зробила засідку у селі Кам'янка Березнівського району на німецьку автоколонну, де їхали німці з поляками (біля 40 осіб). У результаті бою автомашини були пущені під укіс і вбито 15 німців з поляками. Через деякий час противнику надійшла підмога з міста Березне і повстанці відступили. Після цього село було повністю спалене ворогом (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 13 —34*).
11. 08. 43 Поляки з советською партизанкою наскочили в село Бистричі Березнівського ра-

йону, спалили 3 господарства і вбили 23 мирних жителі (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 13 —34*).

14. 08. 43 Німці з поляками приїхали і забрали збіжжя з полів українців на хуторах села Хотинь Березнівського району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 13 —34*).

14. 08. 43 У Радивилівському районі українська самооборона вбила 32 і поранила 10 німців і поляків, що поверталися з награбованим майном (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 111*).

19. 08. 43 Німці з поляками (близько 40 фірманок) їхали грабити колонію Ядвипіль Рівненського району. Поблизу села їх зустріла сотня “Жука” (Бричко Йосип, село Колоденка, Рівненський район) і боївка “Підхмарного” (Шмогун Ананій Ілліч, село Новожуків, Рівненський район). Зав’язався сильний бій, нападники втратили 20 гітлерівців, 20 польських поліцейських. Впало 5 повстанців і серед них:

Татарин Адам Матвійович (село Карпилівка, Рівненський район),

Ілляк Адам Васильович (село Ставки, Рівненський район),

Невідомий повстанець із Східної України.

Окрім цього, 3 повстанці було поранено (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 14 — 13, Зош. Р. 16— 57*;

Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 111; Рівненський краєзнав-

чий музей. *Особистий архів О. Денищука, спр. 1689 РР, Зош. Р. 5 — 3*),

20. 08. 43 Кременецький та Дубенський курені УПА під командуванням “Черника” (Казван Дмитро, село Охматків, Демидівський район) напали на містечко Мізоч Здолбунівського району, у якому окопалися 3 сотні німців і поляків. У результаті бою було знищено багато поляків і спалено декілька німецьких будинків. Тоді з повстанців загинуло біля 13 осіб і був поранений кулеметник “Ігор” (*РДА: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 41; Руцький М. Голгофа. — Рівне, 1996. — С. 75-76; Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 18 РМ, Зош. Р. 33 —79*).

20-25.08.43 Поляки декілька разів виїжджали забирати зерно в окрузі сіл Вітасівка (тепер села немає — О. Д.) і Кривуха Дубенського району. Українські повстанці робили засідки на грабіжників. Були жертви із сторони нападників (*РДА: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 41*).

21. 08. 43 Поляки з Панської Долини (тепер село Долина, Млинівський район) напали на село Начичі (Надчиці, Млинівський район — О. Д.) Острозького району, де замордували старосту (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 111*).

22. 08. 43 Поляки з Панської Долини (тепер село Долина, Млинівський район — О. Д.) забрали з села Боголюбівки Острозького району (такого села не виявлено — О. Д.) 6 осіб (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 112*).

22. 08. 43 Поляки обстріляли с. Поташню (тепер село Яцьковичі) Березнівського району. Цивільне населення втекло у ліс (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 13 —34*).
23. 08. 43 Місцева боївка УПА у кількості 9 чоловік напала на німецьке господарство (штаатсгут — О. Д.) у селі Гуменники Рівненського району, яке охоронялося поляками. В результаті бою 1 поляк і 1 повстанець були вбиті (*РДА: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 41*).
23. 08. 43 Поляки приїхали із села Бистричі Березнівського району грабити село Рудню Погорільську цього ж району, але наскочили на повстанців. Нападників було розігнано (*РДА: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 41*).
26. 08. 43 Поляки з советською партизанкою напали на село Малинськ Березнівського району. Замордували багатьох людей і пограбували село (*РДА: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 41*).
26. 08. 43 Поляки з советською партизанкою закатували 12 мирних жителів у селі Тишиця Березнівського району (*РДА: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 41*).
26. 08. 43 Поляки з советською партизанкою (25 осіб) напали на село Балашівку Березнівського району і пограбували його. Забрали із собою одного жителя, а також 40 корів, 7 возів і одного кабана (*РДА: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 41*).

26. 08. 43 Відділ УПА зробив засідку на німців з поляками у Березнівському районі на вузькоколійці. Зав'язався бій, у якому загинув 1 німець і 1 поляк, а також було поранено 3-х поляків. Серед повстанців був 1 вбитий і 2-х поранених (*РДА: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 41*).
28. 09. 43 Польська банда в урочищі “Загадка” поблизу села Мала Любаша Костопільського району жорстоко закатувала сім'ю вояки УПА Цимбалюка Миколи Івановича. Тоді загинули: Цимбалюк Іван Філаретович (1906 р. н.), Цимбалюк Ольга Демидівна (1908 р. н.), Цимбалюк Ганна Іванівна (1926 р. н.), (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2162 РК — а, Зош. Р. 41 — 63*).
28. 08. 43 Німці з поляками і мадярами напали на село Крупець Радивилівського району. Вбили 8 мирних жителів, 2 поранили, а 6 забрали із собою, село пограбували і спалили 60 господарств (*РДА: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 41*).
29. 08. 43 Поляки із села Янова Долина (тепер Базальтове Костопільського району) обстріляли із запальних куль село Злазне цього ж району і спалили дві хати (*РДА: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 41*).
29. 08. 43 Німці з поляками (близько 100 осіб) наскочили на хутір поблизу села Головин Костопільського району. Вбили 3-х і поранили 2-х місцевих жителів, пограбували село і спалили 13 хат і 18 клунь (*РДА: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 41*).

30. 08. 43 Сотня “Босоти” (Токар Матвій, село Бо-
ремель, Демидівський район — О. Д.) і чота
із сотні “Мороза” напали на німецьке госпо-
дарство (штаатсгут — О. Д.) у селі Бокійма
Млинівського району, яке охоронялось нім-
цями й поляками. Охоронців було близько
70 осіб (27 німців і 40 поляків). У результаті
нічного бою німці втратили 13 осіб, а поляки
— 20. Із повстанців був поранений ройовий
“Кривоніс”. Повстанці здобули 200 голів ху-
доби, 50 коней, багато зброї та аmunіції (РДА:
Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 41).

31. 08. 43 Сотня “Босоти” (Токар Матвій, село Бо-
ремель, Демидівський район — О. Д.) і чота
із сотні “Мороза” мали повторний бій з нім-
цями і поляками у селі Бокійма Млинівсько-
го району після того, коли німцям над’їхала
підмога з міста Дубно на 7 вантажних авто.
Деталі бою невідомі (РДА: Ф. Р — 30. — Оп.
2. — Спр. 41).

Серпень,
1943 р. Повстанці зробили засідку на німців з по-
ляками на шляху Степань — Деражне Косто-
пільського району. В результаті бою против-
ник поніс великі втрати, у повстанців жертв
не було *Рівненський краєзнавчий музей. Осо-
бистий архів О. Денищука, спр.497 РК*.

Серпень,
1943 р. Відділи УПА “Яреми”, “Хмари”, “Явора” і
чота сотні “Чорноморця” напали на німець-
кий держгосп (штаатсгут) у селі Милятин
Острозького району. Повстанці оточили нім-
ців, мадяр, поляків і таджиків (біля 50 німців,
100 поляків, 200 таджиків), які приїхали змо-
лотити награване збіжжя. У результаті бою
ворог втратив біля 50 чоловік. Таджики за

домовленістю здалися відразу ж в полон. Загинуло два повстанці — вихідці зі Східної України. Повстанці розбили держгосп (штаатсгут) і зерно роздали людям (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 17 — 18, Зош. Р. 2 — 8*).

Серпень,
1943 р.

Чота сотні “Бігуна” (Костецький Анатолій, село Басів Кут, Рівненський район) зробила засідку на автошляху Київ — Рівне поблизу бугринського повороту. Повстанці напали на вантажне авто з німцями і шуцманами, які везли заарештованих оунівців. Полонені були звільнені (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 7 — 110*).

Серпень,
1943 р.

Поляки разом з советською партизанкою забрали збіжжя українців у селі Губків Березнівського району і вивезли його (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 13 — 34*).

Серпень,
1943 р.

Сотня “Чорного” (Жук Степан, село Коловерти Корецького району) перестріла німців з поляками (біля 15 осіб) поблизу села Янівка (тепер село Іванівка) Корецького району. В результаті бою 5 німців і поляків було вбито, а решта здалися в полон (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 13 — 34*).

Серпень,
1943 р.
(початок)

Кавалерійська боївка УПА напала на колонію Тростянець (тепер села немає, територія військового полігону), де знаходилися у засаді німці з поляками. Зав’язався бій.

Повстанці відступили. Жертв не було (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2104 РР*).

Серпень,
1943 р.

Польські шуцмани приїхали із колонії Тростянець (тепер села немає, територія військового полігону) у село Котів Рівненського району. Люди почали втекти у ліс, а поляки по них відкрили стрільбу. Був поранений житель села Яків (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2104 РР*).

Серпень,
1943 р.

Польські шуцмани вчинили напад на село Дермань – ІІ Здолбунівського району. Заарештували багатьох мешканців села і закатували у концтаборі Осада Краховецька (тепер село Нова Українка, Рівненського району). Тоді були закатовані :

Омельчук Євгенія,

Хомич Петро Вакулович,

Мацюк Степан (1923 р. н.),

Рудий Іван Микитович,

Рудий Трохим Микитович,

Рудий Дем'ян Максимович,

Шнайдер Сава,

Криницький Володимир (1925 р. н.)

(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2106 РЗ*).

Серпень-
Грудень,
1943 р.

Цивільні поляки і польські шуцмани із своїми верховодами Поляниським, Дзиганським, Полінаром вбили багатьох мирних мешканців села Наталія (тепер села немає, територія військового полігону) колишнього Олександрійського (тепер Рівненського) району. Тоді загинули:

Галанюк У. Л.,
Дорошук Д.,
Демчук С. І. (15 р.),
Новак П. О.,
Білецький У.,
Козленець Б.,
Сібіковський В. Г.,
Поліщук Н. О.,
невідомий житель села Козлин Рівнен-
ського району
(*Рівненський краєзнавчий музей. Особи-
стий архів О. Денищука, спр. 2120 РР*).

- Серпень,
1943 р. Поляки в кількості 100 чоловік із села Великі Межирічі наскочили на одне із сіл Корецького району, вбили двох людей і під-районного коменданта (*РДА: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 41*).
1. 09. 43 Поляки з мадярами наскочили на село Птича Дубенського району і зловили біля 100 людей на примусові роботи до Німеччини (*РДА: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 41*).
2. 09. 43 Польські шуцмани, які охороняли німецьке господарство (штаатсгут — О.Д.) у селі Шубків Рівненського району обстріляли хати мирних жителів. Було вбито 8 чоловік і спалено декілька хат (*РДА: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 41*).
3. 09. 43 Польсько-більшовицьке з'єднання провело операцію проти українських повстанців у районі Гута — Степангород — Біла, під час якої було вбито 33 українці, а 42 поранено (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 116*).

3. 09. 43 Поляки замордували бульбівця — батька “Мухи” (ЦДАГО: Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 366).
6. 09. 43 Німці з поляками приїхали у село Печалівку (тепер село Мирне, Костопільський район — О. Д.) і оточили його. Арештували багатьох мирних жителів (ЦДАГО: Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 366).
6. 09. 43 Четверо озброєних поляків у селі Грушівська Гута (тепер села немає, Березнівський район — О. Д.) заарештували підрайонного коменданта “Галайду”, який прийняв їх за повстанців. При спробі втечі він був поранений. Поляки втекли у ліс (ЦДАГО: Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 366).
6. 09. 43 Німці з поляками близько 50 чоловік приїхали на “Зарічку” р-н “Беріг” (Березнівський район — О. Д.) і почали грабити село. Люди повтекали (ЦДАГО: Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 366).
- 8-9. 09. 43 Загони польського з’єднання, що вийшли згідно з наказом обласного штабу більшовицького партизанського руху Рівненської області з с. Дубровськ (Дібрівськ, Зарічненський район — О. Д.) на бойову операцію проти українських націоналістів, у районі Степангород — Чайків вбили 52 українці і 67 поранили. Втрати польської сторони — 2 вбитих бійців загону імені Костюшка (Сергійчук Володимир. *Трагедія Волині.* — К., 2003. — С. 116).

9. 09. 43 Чотири поляки прийшли у село Балашівку (Березнівський район — О. Д.) і забрали у людей корову і пригрозили, що через декілька днів прийдуть і знищать всіх селян (ЦДАГО: Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 366).
13. 09. 43 Німці з поляками пограбували село Леонівку (Леонівка, тепер села немає — О. Д.) (Сергійчук Володимир. *Трагедія Волині*. — К., 2003. — С. 116).
13. 09. 43 Польська партизанка в складі 12 чоловік напала на село Антолін (тепер села немає — О. Д.) Березнівського району і вбила 12 мирних жителів (ЦДАГО: Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 366).
13. 09. 43 Німці з поляками приїхали на хутір Мокре Березнівського району насильно забирали людей на роботу у село Малинськ цього ж району, але люди розбіглися (ЦДАГО: Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 366).
14. 09. 43 Поляки напали на село Поташня (тепер село Яцьковичі, Березнівський район — О. Д.) з метою знищення людей. Люди повтекали (ЦДАГО: Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 366).
14. 09. 43 Польська банда спалила в селі Яцьковичі над Случню (Березнівський район — О. Д.) 48 хат, вбила 8 мешканців і забрала 750 голів худоби (Літопис УПА. — Торонто, 1977. — Т. 2. — С. 173).
15. 09. 43 Німці з поляками напали на село Рокитне Костопільського району і сильно пограбували (ЦДАГО: Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 366).

15. 09. 43 Поіменний список осіб, вбитих ... ляхами. с. Здовбиця (Здолбунівський район — О. Д.) ... Година Варвара — 1914 р. н. (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 65. — Арк. 23
16. 09. 43 Польська партизанка напала на село Бистричі Березнівського району і пограбувала населення (забрала у людей рільниче приладдя) (ЦДАГО: Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 366).
16. 09. 43 Поляки обстріляли село Маринин Березнівського району (ЦДАГО: Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 366).
16. 09. 43 Поляки напали на село Рокитне Костопільського району і забрали у людей 7 фірманок (ЦДАГО: Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 366).
17. 09. 43 Німці з поляками (4 німці і 50 поляків) повертаючись із села Бистричі Березнівського району пограбували село Моквин, цього ж району (ЦДАГО: Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 366).
17. 09. 43 Поляки стягнули всі свої сили до села Майдан Березнівського району і пограбували його (ЦДАГО: Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 366).
18. 09. 43 Поляки з советською партизанкою напали на село Поташня (тепер село Яцьковичі) Березнівського району. Спалили 48 хат і вбили 7 осіб. 15 чоловік заарештували і забрали з собою. Окрім цього у людей забрали 300 овець, 40 корів і 20 пар волів (ЦДАГО: Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 366).

18. 09. 43 Поляки з Холодної Долини (тепер село Долина — О. Д.) Млинівського району напали на село Завалля цього ж району. Люди повтекали. Під час втечі була поранена мешканка села Башук Ганна (*Кваша Василь. Пам'ять жертв польсько-німецького терору стучає в наші серця // Волинь. — 2003. — 11 квітня*).
18. 09. 43 Поляки забрали з села Княгинопіль Острозького району (Княгинин, тепер село Зоряне, Млинівський район — О. Д.) 2 українців (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 116*).
20. 09. 43 Поляки вбили 2 українців у селі Ярославичі (Млинівський район — О. Д.) (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 115*).
20. 09. 43 Відділи “Сторчана” і “Довбенка” напали на село Грем'яче Острозького району, де поляки з німцями хотіли змолотити награване збіжжя. Зав'язався бій. У результаті бою було знищено біля 50 поляків. Через деякий час німцям надійшла підмога, повстанці відступили. Серед повстанців було вбито 2 чоловіки (*РДА: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 41; Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 25 — 54*).
22. 09. 43 Відбиваючи атаку польської банди на село Лизяни (Лизяна — О. Д.) Березнівського району, місцевий самооборонний відділ убив 10 нападників (*Літопис УПА. — Торонто, 1977. — Т. 2. — С. 194*).

22. 09. 43 За участю польського загону під командуванням Галицького більшовицькими партизанами вбито 25 націоналістів у селі Стадинь (Великий Стидин, Костопільський район о н *(Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 116).*
25. 09. 43 Польська банда спалила село Бистричі в Стидинському районі (Березнівський район — О. Д.) *(Літопис УПА. — Торонто, 1977. — Т. 2. — С. 195).*
27. 09. 43 Під час ліквідації держгоспу (штаатсгут — О. Д.) в селі Понебеж (Понебель — О. Д.) Рівненського району знищено 2 поляків *(Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 116).*
27. 09. 43 Німці з поляками спалили і пограбували село Руденський Майдан (тепер села немає, територія військового полігону). Грабіжники вбили декількох мирних жителів. Серед них:
 Овчарук Яким,
 Овчарук Юхим.
 Двох мешканців села було поранено і серед них:
 Кашецького Марка,
 Овчарук Любов
 (Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2162 РК — а).
- Вересень,
 1943 р. Поляки щодня обстрілюють населення понад вузькоколійкою із поїзда, що ходить на село Моквин (Березнівський район — О. Д.) *(ЦДАГО: Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 366).*

- Вересень,
1943 р. Німці з поляками спалили села: Новостав-Дальній, Новожуків, Новосілки, Радухівку і Олишва Рівненського району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2029 РР*).
- Вересень,
1943 р. Німці з поляками напали на село Білів Рівненського району вбили 49 мирних жителів, спалили церкву і село. Тоді загинули:
Лозінський (священик, жорстоко закатований),
Лозінська (жінка священика, жорстоко закатована),
Лозінський (дитина священика),
Лозінський (дитина священика),
Лозінський (дитина священика),
Хілецький,
Мануйлик Олексій Никонович,
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2029 РР; Кіт-кайло Микола. Польські поліцаї не кращі за фашистів // Волинь. — 2003. — ?; Ціпак А. Спогади про ветерана УПА // Волинь. — 2002. — 4 жовтня).
- Вересень-
Жовтень,
1943 р. Сотня "Орла" провела 2 бої з німцями і поляками в один день. Перший бій — у селі Дядьковичі Рівненського району, а другий на хуторі Доброволька поблизу села. Жертв у повстанців не було. За жертви у ворога невідомо (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 5 —3*).
- Вересень,
1943 р. Поляки щодня нападають на українців, які з'являються біля села Ільники (такого села не виявлено — О. Д.) Березнівського району (*ЦДАГО: Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 366*).

- Вересень,
1943 р.
(початок)
- За підтримки радянських партизанів із з'єднань І. Шитова та Д. Медведева поляки (із села Мочулянка Березнівського району — О. Д.) під командуванням Л. Осецького напали на село Вілія (Вілля, Березнівський район — О. Д.). В результаті 4-х годинного бою було знищено кілька сотень (біля 400 — О. Д.) українських селян та 40 бульбівців. Поляки втратили 16 осіб (*Ільюшин І. Проти-стояння УПА і АК (Армії Крайової) в роки Другої світової війни на тлі діяльності польського підпілля в Західній Україні (1939 — 1945 рр.). Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. — К., 2002. — С. 234; Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 1327 РВ*).
- Вересень
1943 р.
- Молодий хлопець із села Дермань-II Здолбунівського району — Шмань (15 років) схоплений польськими поліцейськими і жорстоко закатований у концтаборі Осада Краховецька (тепер село Нова Українка, Рівненський район) (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2106 РЗ*).
- Вересень,
1943 р.
- Польська банда напала на село Яполоть Костопільського району вбила 9 мирних жителів і серед них 4 дітей (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2119 РК*).
- Вересень,
1943 р.
- Німці з поляками приїхали грабити на хутори поблизу села Радухівка Рівненського району. Тут їх зустрів відділ “Узбека” (Павлюк Віктор, село Уїздці, Здолбунівський район). У результаті бою грабіжники понесли

великі людські втрати. Серед повстанців було вбито 5 чоловік і серед них:

Мишков Василь Андрійович (село Радухівка, Рівненський район),

Доманський Михайло Кузьмович (село Дерев'яне, Рівненський район),

Червоний Іван Самсонович (село Радухівка, Рівненський район)

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2029 РР, Зош. Р. 11 — 7, Зош. Р. 11 — 19).

Вересень,
1943 р.

Польська поліція на чолі з поляком Матейком заарештувала і розстріляла на околиці міста Радивилова жителів:

Залевського Олександра (1914 р. н., село Лев'ятин, Радивилівський район),

Романенка Миколу (1922 р. н., село Лев'ятин, Радивилівський район),

Зробка Івана (1900 р. н., село Опарипси, Радивилівський район),

Волянюка Степана (1910 р. н., село Опарипси, Радивилівський район),

Зробка Степана (1910 р. н., село Опарипси, Радивилівський район)

(Вовк Григорій. Пам'ять жертв польсько-німецького терору стукає в наші серця // Волинь. — 2003. — 11 квітня).

- Вересень,
1943 року
- Німці з поляками приїхали з міста Костопіль у село Борщівка Костопільського району, пограбували його і спалили частину села (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 53*).
- Вересень,
1943 року
- Німці з поляками приїхали з міста Костопіль у село Борщівка Костопільського району, пограбували його, вбили і спалили 9 мирних жителів. Тоді загинули:
Усік Ольга Талимонівна (1927 р. н.),
Пінчук Степан Сергійович,
Філіпов Хома Архипович,
Чупринський Гаврило,
Чупринська Оксенія,
Чупринська Мотруна,
Аргута Горпина,
Аргута Єлизавета
(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 53*).
- Вересень-
Жовтень,
1943 р.
- Відділ УПА напав на спиртзавод у селі Сатиїв Дубенського району, який охоронявся німцями і польськими шуцманами. Охорона була перебита, спиртзавод був спалений (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 16—1*).
1. 10. 43
- У селі Головчиці Корецького району відділ УПА за участю цивільного населення відбив велику кількість худоби і знищив штаатсгут (німецьке державне господарство — О. Д.). Вбито 20 поляків, які охороняли господарські приміщення, і взято до полону одного німця (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 118*).

1. 10. 43 Поляки одягнені в мадярські мундири, в селі Богданів (Богдашів — О. Д.) Рівненського району (Здолбунівський — О. Д.) спалили 5 хат і заарештували українську родину з 4 осіб, яку відправили до Здолбунова (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 117*).
- 1-8. 10. 43 Гітлерівці з поляками нападали та грабували села Мала Любашка (Мала Любаша — О. Д.), Борщівка, Корчів (Корчів'я — О. Д.) Костопільського району (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 118*).
2. 10. 43 Польська партизанка напала на село Рудня Костопільського району спалила 2 хати. На захист села прибула чота сотні "Цигана" (Цинко Павло, село Вільгір, Гоцанський район). У результаті бою було знищено 15 і поранено 2 польських бандитів. Із сторони повстанців був поранений 1 стрілець (*ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 1. — Спр. 21. — Арк. 36*).
6. 10. 43 У селі Богдашів Сарненського (Здолбунівського — О. Д.) району поляки в угорських мундирах спалили 5 хат і заарештували родину з 4 осіб за те, що попереднього дня хтось убив поляка (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 119*).
7. 10. 43 У селі Малі Садки (Малі Сади — О. Д.) Дубнівського району поляки вбили свідомого українського селянина (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 119*).
9. 10. 43 Український відділ самооборони обстріляв грабіжників. Убито одного поляка і одно-

го поранено (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 50*).

10. 10. 43 У селі Судні (такого села не виявлено — О. Д.) Сарненського району німці з поляками спалили 5 хат і замордували 9 українців (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 119*).
11. 10. 43 У селі Білашівці (Балашівці — О. Д.) Людвипільського (тепер Березнівський — О. Д.) району поляки вбили одного українця, а одного українця і одну жінку забрали з собою (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 119*).
10. 10. 43 Український відділ самооборони с. Городниця (Велика Городниця — О. Д.) Острозького (Острожецький, тепер Млинівський — О. Д.) району під час перестрілки вбив 1 німця і 2 поляків (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 52*).
12. 10. 43 У селі Буди Вербського району (тепер Млинівський — О. Д.) Німці з поляками заарештували велику кількість жителів. 1 повстанця повісили (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 120*).
12. 10. 43 Німці з поляками повністю спалили село (біля 90 хат) Грем'яче Острозького району, вбили і спалили біля 100 мирних жителів. Тоді загинули:
 Новак Олександра,
 Новак Марія (1926 р. н.),
 Новак Панасина (1928 р. н.),
 Новак Сергій (1929 р. н.),

Новак (дитина Олександри),
Новак (дитина Олександри),
Стрілець Купріян,
Стрілець Ганна,
Стрілець Степан Купріянович,
? Сава,
? ? (жінка Сави),
Колодяжна Олександра,
Колодяжна (дитина Олександри, 3 роки),
Колодяжна (дитина Олександри, грудна
дитина),
? Кулина (Віленці),
? (син Віленці),
Політика Гнат Максимович,
Політика Євдокія,
Політика Хима,
Політика Ганна,
Політика (дитина Ганни, грудний вік),
Новак Ганна,
Новак (дитина Ганни),
Новак (дитина Ганни),
Новак (дитина Ганни),
Октович Антоніна,
Октович ? (дочка Антоніни, 8 років),
Іванов (жінка),
Іванов (дитина),
Іванов (дитина),
Іванов (дитина),
Іванов (дитина),
Фидрик (батько),
Фидрик (мати),
Фидрик (дитина),
Фидрик (дитина),
Фидрик (дитина),
Шендерук Анастасія Йоспівна,
Шендерук Кулина Йосипівна,

*Шендерук Горпина Йосипівна,
Савчук Анастасія,
Савчук ? (сестра Анастасії),
Стрілець (мати),
Стрілець (батько),
Стрілець Іван,
Луцюк Гаврило,
Сидорук Капітон,
Сидорук (жінка Капітона), Назарук ? Се-
менович.*

*В урочищі "Міжгори" поблизу села було
спалено живцем у клуні 60 осіб, серед них
діти і старики. Окрім цього, бандити злови-
ли для відправлення на підневільні роботи
до Німеччини біля 80 чоловік (Рівненський
краєзнавчий музей. Особистий архів О. Де-
нищука, спр. Зош. Р. 41 — 10).*

12. 10. 43

*Німці з поляками спалили повністю село
(біля 200 хат) Грозів Острозького району, вби-
ли і спалили десятки людей. Тоді загинули:*

*Демчук Васирина,
Демчук Ганна Петрівна,
Демчук (дитина Петра),
Демчук Петро,
Соболь Іван,
Стецюк Одарка,
Демчук Анастасія,
Данильчук Ольга,
Демчук (дитина),
Демчук (дитина),
Матвійчук ? (батько Якова),
Матвійчук ? (мати Якова),
Матвійчук (жінка Якова),
Матвійчук (дитина Якова),
Матвійчук (дитина Якова),*

Сторожук Анастасія
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 11).

12. 10. 43 Гітлерівці й поляки, які відзначилися особливою жорстокістю, замордували 500 жителів, сіл Білашів, Галівка, Грозів, Грозівський Корчунок, Грем'яче, Грем'яцькі Хутори, Завидів, Лючин, Михайлівка, Новомалин, Озера (такого села не виявлено — О. Д.) Попівці і Точевики (Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — 2003. — С. 119).

12. 10. 43 Німці з поляками повністю спалили село Михалівка Острозького району, вбили і спалили 56 людей, серед них діти і старики. Тоді загинули:

Назарук Танасія,
Болотнюк Варвара,
Болотнюк Хавронія Уліянівна (1913 р. н.),
Болотнюк Ніна Антонівна (7 років),
? Максим (Віленцюв),
? Анастасія (жінка Максима),
? (дитина Анастасії),
? (дитина Анастасії),
? (дитина Анастасії),
Сидорук Ольга (вагітна),
Чумак Дмитро Іванович,
Чумак Мусій,
Чумак Пестина Онопріївна,
Бабак Варвара (вагітна),
Бабак Петро (6 років),
Бабак Марія Іллівна,
Берковська Надія Захарівна,
Берковська Ганна,
Берковська (дитина Ганни, 4 роки),
Берковська (дитина Ганни, 5 років),

Чумак Степан,
Чумак Секлета,
Чумак Хима,
Чумак Олеська (7 років),
Чумак Яким (6 років),
Чумак Петро (5 років),
Чумак Стодот,
Чумак Одарка,
Котюбін Григорій Іванович (9 років),
Шпак Павло,
Шпак ? Павлівна (7 років),
Чумак Дем'ян,
Чумак Євдокія,
Чумак Михайло Дем'янович (10 років),
Чумак ? Дем'янівна (12 років),
Чумак Соломія,
Чумак Яків,
Трохимчук Наталія,
Котюбін Володимир,
Котюбіна Варвара,
Котюбін Григорій,
Чумак Євдокія,
Чумак Анастасія,
Чумак ? (дитина Анастасії, 8 років),
Чумак ? (дитина Анастасії, 10 років),
Чумак Ганна (вагітна),
Чумак ? (дитина Ганни, 3 роки),
Поліщук Ярина,
Скок Євдокія,
Скок (бабуня),
Хорошун Федір,
Хорошун Степанида,
Хорошун В'ячеслав Федорович (10 років),
Хорошун Ольга Федорівна (8 років)
Окрім убитих, було багато поранених мирних жителів і серед них:
Назарук Марія Уліянівна,

Поліщук Олександра,
Новак Петро Гнатович (1930 р. н.).

У цій кривавій акції активну участь при-
ймали поляки, мешканці села Грем'яче: Кра-
снiцький, брати Михалєвчики (*Рiвненський
краєзнавчий музей. Особистий архiв О. Де-
нищука, спр. Зош. Р. 41 — 12*).

12. 10. 43 Нiмцi з поляками напали на село Борщi-
вку (Костопiльський район — О. Д.), де за-
мордували 8 осiб з цивiльного населення
(*Лiтопис УПА. Нова серiя. — Киiв — Торонто.
— Т. 2. — С. 270*).
12. 10. 43 Поляки спалили православну церкву в
селi Сатєвi (Сатiєвi — О. Д.) Дубнiвського
району (*Сергiйчук Володимир. Трагедiя Во-
лини. — К., 2003. — С. 120*).
13. 10. 43 Гiтлерiвцi й поляки в селi Нарайє (На-
раiв — О. Д.) Дубнiвського району вбили 5
селян i спалили 50 господарств (*Сергiйчук
Володимир. Трагедiя Волини. — К., 2003. —
С. 121*).
13. 10. 43 У селi Бiлашiвцi (Балашiвцi — О. Д.) Лю-
двипiльського (тепер Березнiвський — О. Д.)
району поляки забрали закладниками 3 укра-
їнцiв, одного з яких послали з листом до ко-
мандування УПА про перемир'я (*Сергiйчук
Володимир. Трагедiя Волини. — К., 2003. —
С. 121*).
13. 10. 43 Нiмцi з поляками приїхали з мiста Ост-
рога до села Точєвики. Вбили 4 жителi. I
серєл них:

Бобровницький Ксенофонт (православний священник),
Бобровницька (жінка священника),
Тимощук (бабуня),
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2160 РО).

13. 10. 43

Німці з поляками прийшли із села Олександрія Рівненського району у село Глажова Костопільського району. В урочищі "Каштан" поблизу села бандити вбили і спалили 73 мирних жителів і серед них стариків і дітей. Тоді загинули:

Федюра Тарас Григорович (1903 р. н.),
Федюра Параскева Василівна (1905 р. н.),
Федюра Надія Ничипорівна,
Федюра Георгій Олександрович (5 років),
Федюра Тамара Олександрівна (4 роки),
Федюра Ольга Григорівна,
Федюра (чоловік Ольги),
Федюра Антон (5 років),
Федюра Марія Григорівна,
Федюра (дитина Марії, 6 років),
Федюра (дитина Марії, 8 років),
Шкробот Олександр,
Шкробот Феодосія,
? Олександр (зять),
Шкробот Клавдія Олександрівна (дитина),
Шкробот Марія Олександрівна (дитина),
Шкробот Павло Олександрович (дитина),
Шкробот Катерина Олександрівна (дитина),
Шкробот Степанида Олександрівна (дитина),
Шкробот ? Олександрівна (дитина),
Шкробот ? Олександрівна (дитина),
Шкробот ? Олександрівна (дитина)

Ліщинська Ольга Іванівна,
Ліщинська Віра Михайлівна (1922 р. н.),
Ліщинська Ніна Михайлівна (1930 р. н.),
Ліщинський Володимир Михайлович
(1934 р. н.),
Веремчук Феодосія,
? Сава (батько),
? (дитина Сави, 7 років),
? (дитина Сави, 8 років),
? (дитина Сави, 9 років),
? (дитина Сави, 10 років),
Кібець Степан,
Кібець ? Степанович,
Василейко Ганна,
Василейко Василь Іванович,
Веремчук Ганна,
Веремчук Ядзя (дитина),
Веремчук Євген (дитина),
Веремчук ? (дитина),
Веремчук ? (дитина),
? Ганна (жінка Василя Химерового),
? (дитина Ганни),
? (дитина Ганни),
Яцишин Павло,
Яцишин Янка,
Яцишин ? Павлівна (дитина),
Яцишин ? Павлівна (дитина),
Василейко Марія Григорівна,
Василейко ? (дитина Марії, 2 роки),
Василейко ? (дитина Марії, 4 роки),
? Герасим,
? (жінка Герасима),
? (дитина Герасима),
Василейко Текля,
Василейко Василь Іванович,
Василейко Ганна,

Пчолик Іван Іванович,
Пчолик Степанида Іванівна,

Окрім цього частина села була спалена. У цій кривавій акції приймав активну участь поляк Кучинський, житель села Соломка Костопільського району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2151 РК, Зош. Р. 41 — 14-16*).

13. 10. 43 Сотня “Саблюка” тримала бій з німцями і поляками у селі Нараїв Дубенського району. З ворожої сторони загинуло 2 чоловіки, а з боку повстанців декілька і серед них Сухолейстер Олександр (село Гірники, Дубенський район) (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 1784 РД, 1786 РД*).
14. 10. 43 Німці з поляками замордували 1 українця неподалік Березного (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 121*).
14. 10. 43 Німці з поляками пограбували село Дорогостаї Млинівського району і вбили там 1 жителя (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 121*).
15. 10. 43 Німці з поляками повністю спалили та пограбували село Борщівку (Костопільський район — О. Д.) (*Літопис УПА. Нова серія. — Київ — Торонто. — Т. 2. — С. 270*).
15. 10. 43 Німці з польською жандармерією розстріляли політв’язнів Рівненської тюрми в урочищі “Видумка” поблизу міста. Тоді загинули:

Аргун Петро,
Байдан Харитон (село Басів Кут, Рівненський район),
Вечерко Георгій,
Гонта Петро Титович (село Бистричі, Березнівський район),
Демо-Довгопільський Анатолій (член ОУН, місто Рівне),
“Ефіоп” (офіцер італійської армії),
Євтушок Іван Денисович (1924 р. н., вояк УПА, село Сіянци Острозького району),
Захарчук Олена (місто Крем'янець),
Збожек Леонід (чех),
Ільчишин або Іщишин Володимир,
Клопович (місто Костопіль),
Коваленко Андрій (місто Рівне),
Кононенко Харитя (1900 р. н., активний діяч українського національно-визвольного руху, місто Рівне),
Курганов Борис (місто Рівне),
Куцевич Ніна Матвіївна (1912 р. н., зв'язкова УПА, смт. Клевань Рівненського району),
Легкий Володимир,
Малюжинський Микола Олександрович (1903 р. н., православний священник, Луцьк),
Мартинюк Ганна Павлівна (1903 р. н., місто Рівне),
Мартинюк Тамара Андріївна (1926 р. н., місто Рівне),
Матронич Льова,
Мисечко Володимир Корнійович (православний священник, місто Рівне),
Мисечко Олександр Корнійович (1912 р. н., місто Сарни),
Музичук Марія Федотівна (1918 р. н., член ОУН, Корецький район),

Музичук Федір Йосипович (1913 р. н.,
член ОУН, Корецький район),

Оксенчук Гавриіл (1902 р. н., село За-
ріцьк, Рівненський район),

Перебийніс Володимир Кирилович (свя-
щеник УАПЦ),

Перебийніс Карпо Кирилович (місто Рі-
вне),

Пінкевич Олександр (священик УАПЦ, мі-
сто Дубровиця),

Примак Олександр,

Примаков Петро,

Рудий Трохим (село Дермань-І, Здолбу-
нівський район),

Сагайдаківський М. (православний свяще-
ник, село Новоставці Гоцанського району),

Стецюк (1907 р. н.),

Трофимчук Рая (зв'язкова УПА, село Де-
рмань-І, Здолбунівський район),

Хаїнський Олександр,

Хижняк Федір,

Хом'як Афанасій,

Шандалюк Сидір,

Шмачук Петро,

Якимчук І. (місто Крем'янець),

Янковська Ірина (можливо Яківська Іри-
на, місто Рівне),

Янкевич Альфіній

*(Рівненський краєзнавчий музей. Особи-
стий архів О. Денищука, спр. 2150 Р; із кри-
ниці печалі. — Рівне. — Вип. 2. — 1995. — С.
95-107).*

15. 10. 43

Відділ УПА мав бій з німцями і поляками
поблизу села Борщівка (Костопільський ра-
йон) *(Літопис УПА. Нова серія. — Київ — То-
ронтто. — Т. 2. — С. 270).*

16. 10. 43 Німці з поляками напали на село Мащу (Костопільський район — О. Д.), де спалили 15 будинків і вбили одного жителя (*Літопис УПА. Нова серія. — Київ — Торонто. — Т. 2. — С. 270*).
16. 10. 43 Поляки жорстоко замордували і спалили декілька українських родин у місті Березне і втекли за річку Случ (*ЦДАГО: Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 366*).
17. 10. 43 Поляки забрали у селі Казимирка (тепер села немає — О. Д.) Березнівський район одну родину і її доля невідома (*ЦДАГО: Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 366*).
17. 10. 43 Німці разом з поляками провели облави й заарештували багато українців у Здовбиці (Здолбунівський район — О. Д.) та Здолбуніві (*Літопис УПА. — Торонто, 1977. — Т. 2. — С. 181*).
18. 10. 43 Червона і польська більшовицька партизанка забрала з собою 3 мешканців села Майдан (Березнівський район — О. Д.) (*Літопис УПА. Нова серія. — Київ — Торонто. — Т. 2. — С. 270*).
19. 10. 43 Польський більшовицький загін у селищах Ясногорці та Чабелях (Сарненський район — О. Д.) замордував 9 осіб і спалив 67 хат. Переслідуючи нападників, відділ УПА знищив 52 поляків (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 122*).
19. 10. 43 Польська поліція, яка приїхала із села Сатиїв (Дубенський район — О. Д.) у село

Яневичі (Іваничі — О. Д.) Рівненського району спалила кілька хат і замордувала 5 жителів (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 1. — Спр. 21. — Арк. 36).

20. 10. 43 Польські шуцмани, що їхали з колонії Трохкопиці (Три Копці, Рівненський район — О. Д.) зустріли селянина, який орав поле і жорстоко закатували. Труп кинули у річку Горинь (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 1. — Спр. 21. — Арк. 43).

21. 10. 43 Німці, поляки і мадяри спалили у селі Тайкури Рівненського району 19 господарств у мешканців:

Шумилянка Віктора,
Шумилянка Костянтина,
Шумилянка Федора,
Січового Павла,
Січового Петра,
Савчука Григорія,
Бабича Петра,
Лисюка Бенедикта,
Лисюк Анастасії,
Лисюка Назара,
Ніродін Явдохи,
Шумилянка Степана,
Січового Петра,
Бруславського Матвія,
Бігунця Володимира,
Мединської Тетяни,
Усіка Степана,
Павленко Ольги,
Каврон Федора,
(ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 1. — Спр. 21. — Арк. 43).

23. 10. 43 В Антонівці поляки вбили Онопрія Трохлюка та Коріня (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 123*).
23. 10. 43 Німці й поляки пограбували і спалили села Коростятин (тепер село Малинівка — О. Д.) і Палянку (ймовірно Полівці — О. Д.) на Рівненщині (Гощанський район — О. Д.) (*Літопис УПА. — Торонто, 1977. — Т. 2. — С. 183*).
23. 10. 43 Польська банда на чолі з Струтинським (житель польської колонії, Березнівський район) у селі Мичів Гощанського району забрала з хати мирного жителя Мартинчука Миколу Павловича (1918 р. н.) і жорстоко закатувала у лісі поблизу села. Через декілька днів ця ж сама банда приїхала і ограбила хату закатованого і його сусідів (*Пилипей Микола. Справжнє обличчя Струтинського // Волинь. — 2003. — 7 березня*
31. 10. 43 Польський більшовицький партизанський загін на чолі з Линьковим, Журом і Якубом з Старої Гути (тепер села немає — О. Д.) Людвипільського району (тепер Березнівський район — О. Д.) в кількості до 400 осіб у селі Карпилівка (Рокитнівський район — О. Д.) спалив близько 200 хат, убив 270 мирних жителів і поранив 4 українців (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 125; Із криниці печалі. — Рівне. — Вип. 4. — С. 29-33*).
31. 10. 43 У селі Бичаль Олександрійського району (тепер Рівненський — О. Д.) німці й поля-

ки вбили 2 жінки та 1 чоловіка (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 125*).

31. 10. 43 Польський більшовицький партизанський загін на чолі з Журом і Якубом з Старої Гути (тепер села немає — О. Д.) Людвипільського району (тепер Березнівський район — О. Д.) в кількості до 400 осіб пограбував село Борове Рокитнівського району, вбивши при цьому 24 і поранивши 4 жителів (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 124*).

31. 10. 43 У селі Новосілки Клеванського району (тепер Рівненський — О. Д.) відділ УПА знищив 3 поляків, які грабували мирних жителів. Загинуло і 2 упівці (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 125*).

31. 10. 43 Поляки пограбували с. Антопіль (Рівненський район — О. Д.) (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 125*).

Жовтень,
1943 р. Дві чоти польської самооборони на чолі з поручником "Ольгердом" мали бій з відділами УПА у селах Свіщів і П'янне (тепер село Радянське, Млинівський район — О. Д.). В результаті відділи УПА були розпорошені (*Бакуняк Е. // Україна — Польща: важкі питання... — Т. 5. — С. 125*).

Жовтень,
1943 р. Німці з польською поліцією приїхали з облавою на село Точевики Острозького району. Між селами Велике Дерев'янче і Точевики вони були оточені відділом УПА. Зав'я-

зався жорстокий бій, у якому противник поніс великі втрати. Решті нападників вдалося втекти (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 2 — 63*).

Жовтень,
1943 р.
(початок)

Німці з поляками приїхали у село Михайлівка Острозького району і забрали збіжжя на полях українців. Тоді велику активність у цій грабіжницькій акції проявили полячки: Красніцька Софія і Красніцька Леоніда (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 12*).

Жовтень,
1943 р.

Два повстанці напали на групу німців з поляками в урочищі “Березняки” поблизу села Попівці Острозького району, які приїхали грабити. У результаті бою двох грабіжників було вбито, а решта розбіглася (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 2 — 63*).

Жовтень,
1943 р.

Німці з поляками виселили майже всіх жителів із сіл Руда Красна, Мочулки Рівненського району за те, що сприяли партизанці. Про це німців інформували фольксдойчери і поляки, що жили у селі Мочулки (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 1013 PP*).

Жовтень,
1943 р.

Трагедія впала на Стару Рафалівку. Так партизани Брянського (Бринського — О. Д.), що мали свою базу в селах Галузія та Серхів Маневицького району, знищили масу невинних людей, розпорюючи людям животи і кидаючи дівчат у вогонь (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 53*).

- Жовтень,
1943 р. Поляки з Холодної Долини (тепер село Долина — О. Д.) Млинівського району двічі напали на село Боремець (Демидівський район — О. Д.). Були побиті люди (*Кваша Василь. Пам'ять жертв польсько-німецького терору стукає в наші серця // Волинь. — 2003. — 11 квітня*).
- Жовтень,
1943 р. Німці з поляками в кількості 170 чоловік приїхали грабити село Коловерти Корецького району. На захист мирного населення стали відділи УПА — “Макса” (Скорупський Максим — О. Д.), “Негуса”, “Скирди”. Зав'язався бій, у результаті якого, грабіжники все покинули і втекли на село Великі Межирічі цього ж району (*Скорупський Максим. Туди де бій за волю. — Київ — Лондон — Париж — Торонто — Нью-Йорк — Сідней. — 1992. — С. 173*).
- Жовтень,
1943 р. Сотня “Саблюка” (Качан Остап, село Теслугів, Радивилівський район) тримала бій з німцями і поляками у селі Листвин Дубенського району. У цьому бою загинув 1 повстанець із села Збитин цього ж району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 1756 РД*).
- Жовтень,
1943 р. Польська поліція вбила 2 мирних жителів села Дермань-II Здолбунівського району і спалила їхні господарства. Тоді загинули:
Довбенко Іван,
Лук'янчук ?
(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2106 РЗ*).

Жовтень,
1943 р.

Польські поліцаї наскочили на село Вілія Острозького району вбили 2 і поранили 1 мирного жителя. Тоді загинули:

Ліщенко Сава,

Рев'юк Іван О.

Рев'юк Йосип був поранений. Бандити пограбували село (забрали 70 корів, більше 100 свиней, 150 овець) і спалили більше 230 хат. *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2124 РО).*

2. 11. 43

У селі Полиці Рафалівського району (тепер Володимирецький — О. Д.) німці й поляки спалили хату й узяли 50 закладників *(Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 53).*

4. 11. 43

Німці з поляками у селі Соломка на хуторі Середня Костопільського району вбили і спалили живцем кілька десятків мирних жителів. Після цього хутір був повністю (40 хат) спалений. Тоді загинули:

Новак Захар,

Новак ? (жінка Захара),

Новак ? (мати Захара),

Новак Олександра,

Новак (дитина Олександри, грудний вік),

Новак Олена Захарівна,

Новак Петро Захарович,

Новак Микола Захарович (1930 р. н.),

Невідомський Павло,

Невідомська Мотруна,

Невідомська Марія Павлівна,

Невідомський Михайло Павлович,

Невідомська Олександра,

Невідомська Тіна,

Невідомська (дитина),

Кравчук Володимир,
Кравчук Кіра,
Кравчук (дитина Кіри),
Кравчук (дитина Кіри).

Після акції на хуторі бандити прийшли в село, повністю спалили його і знищили багато мирних жителів. Серед них:

Шварца Артема,
Дубенчука Олександра Юрійовича,
Новака Івана (батько),
Новак Євдокію,
Новак Євгенію (10 років),
Новака Івана (8 років),
Бортника Дмитра,
Бортник Христину

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 17).

4. 11. 43

Німці з поляками спалили частину села Звіздже (тепер Звіздівка) Костопільського району, вбили, закатували і спалили багатьох мирних мешканців. Тоді загинули:

Дейнер Тетяна,
Рибак Володимир Миколайович,
Новак Ольга Микитівна,
Бушко Катерина Онопріївна,
Кравчук Дмитро,
Мирончук Оксенія Тимофіївна

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 —29).

4. 11. 43

Німці з поляками в урочищі “Став” поблизу села Малий Мидськ Костопільського району спалили 2 жінки, які йшли до лісу доїть корів. Ось їх імена:

Марач (Лукашик) Хавра,
Жук Анастасія.

У той же день були вбиті Куліш Дмитро і
дяк Локницький Сильвестр
(Рівненський краєзнавчий музей. Особи-
стий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 —30).

4. 11. 43

Німці з поляками вбили і спалили жив-
цем мирних жителів села Малий Мидськ Ко-
стопільського району. Тоді загинули:

Волинець Кирило Григорович,
Гришан Макар,
Гришан Парфен Мефодійович,
Жук Аврам Карпович,
Жук Роман Люхович,
Жук Марина Кузьмівна,
Жук Ольга Романівна,
Жук Євдокія,
Жук Ярина Вікторівна,
Жук Лідія Марківна,
Жук Маргарита Романівна,
Жук Іван Фарипонтович,
Жук Степан Климович,
Жульжик Федір Якович,
Дашкель Надія Тарасівна,
Дашкель Харитина Климівна,
Дашкель Ольга Гнатівна,
Дашкель Марія Гнатівна,
Дашкель Григорій Гнатович,
Дашкель Микола Гнатович,
Жульжик Іван Гнатович,
Дашкель Надія Аврамівна,
Дашкель Ганна Федорівна,
Дашкель Григорій Федорович,
Дашкель Галина Федорівна,
Дашкель Кулина,
Крупеня Марта Захарівна,
Крупеня Антоніна Захарівна,
Крупеня Гнат Панасович,

Крупеня Ганна,
Крупеня Марія Гнатівна,
Крупеня Архип тимофійович,
Крупеня Єфросинія,
Киріша Євдокія,
Киріша Сава Михайлович,
Киріша Трохим Аврамович,
Крупеня Євгенія Григорівна,
Крупеня Ольга Григорівна,
Крупеня Іван Григорович,
Крупеня Клим Панасович,
Крупеня Анатолій Климович,
Крупеня Одарка Омелянівна,
Крупеня Мефодій,
Крупеня Марія Мефодіївна,
Киріша Яків Панасович,
Новак Грипа Мефодіївна,
Новак Євгенія Олександрівна,
Новак Андрій Левкович,
Новак Сергій Тарасович,
Новак Іван Дмитрович,
Новак Ярина Спиридонівна,
Ромашко Уліян Матвійович,
Ромашко Параскева Бенедиктівна,
Ромашко Феодосій Григорович,
Ромашко Одарка Уліянівна,
Ромашко Сильвестр Феодосійович (дитина),
Ромашко В'ячеслав Феодосійович (дитина),
Ромашко Олександра Семенівна,
Романцова Кулина Матвіївна,
Романцова Єва Олександрівна,
Таран Іларіон Варфоломійович,
Таран Василь Фарфоломійович,
Таран Клавдія Онисимівна,
Ступницька Устима Мартинівна,

Ступницький Василь Архипович,
Ступницька Марія Архипівна,
Ярошик Меланія Романівна,
Ярошик Марія Яківна,
Ярошик Маргарита Яківна,
Ярошик Євдокія Яківна,
Ярошик Любов Яківна,
Ярошик Іларіон,
Ярошик Ольга Максимівна,
Ярошик Василь Михайлович,
Ярошик Агрипина Михайлівна,
Ярошик Антоніна Яківна,
Ярошик Андрій Нестерович
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2162 РК — б, 2165 РК).

4. 11. 43

Німці з поляками на польській колонії Їльник (тепер села немає) Костопільського району живцем спалили 45 мирних жителів села Лєдно цього ж району. Серед них:

Кравчук Анастасію Федорівну (6 років),
Кравчук Уляну,
Шишко Антона,
Шишко (жінка),
Левчик Хавронію,
Ярмолюка Данила (село Малий Мидськ, Костопільський район),
Приходька Івана Сидоровича (село Малий Мидськ, Костопільський район),
Жук Пелагію,
Жук (дочка Пелагії),
Приходько (жінка Якова),
Приходько (дитина Якова),
Приходько (дитина Якова),

Антонюк Надію,
Карабович (дід),
Ткачук Уліяна Трохимовича (1886 р. н.),
Ткачук Василю Савівну (1884 р. н.),
Кравчук Олену
Романчука Миколу Феодосійовича,
Кравчук Марію Федорівну,
Кравчук (дитина Марії),
Кравчук (дитина Марії),
Кравчук Оксенію Федорівну,
Кравчук (дитина Оксенії, грудний вік),
Кравчук Лідію,
Шишко Лукерію,
Шишко Адама Антоновича,
Шишко Степана Антоновича,
Шишко Людмилу Антонівну,
Шишко Антоніну Антонівну,
Романцев Ганну Григорівну,
Романцева Володимира Григоровича,
Кравчук Уляну,
Кравчук Анастасію Федорівну (10 років),
Дем'янчук Параскеву,
Дем'янчук Леоніду Петрівну (12 років),
Дем'янчука Василя Петровича,
Дем'янчука Миколу Петровича,
Романчук Ганну,
Романчук (дитина Ганни),
Романчук (дитина Ганни),
Романчук (дитина Ганни),
Романчук (дитина Ганни),
Дубинську (бабуня)
(Рівненський краєзнавчий музей. Особи-
стий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 —
36; 43, 44, спр. 2162 РК — б).

4. 11. 43

Польська банда в урочищі "Берложенець" поблизу села Яполоть Костопільського району жорстоко закатувала 2 вагітні жінки:

Осипчук Уляну з дочкою Євгенією,

Жук Параскеву з дочками Ганною і Олександрою.

А також вбили:

Харитончика Василя,

Баглай Кіндрата,

Марковського Костянтина

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2119 РК).

4. 11. 43

Німці з поляками вбили і спалили живцем у селі Великий Мидськ Костопільського району більше 90 мирних жителів. Серед них:

Ромашко Параскева,

Ромашко Уліян,

Жук Аврам,

Кіріша Сава,

Ярошик Ріпа (вагітна),

Ярошик (дитина Ріпи),

Жульжик Марія,

Жульжик Іван (5 років),

? Василь,

Жук Меланія Романівна,

Жук Роман,

Жук (жінка),

Жук (дитина Меланії),

Жук (дитина Меланії),

Ярошик Андрій,

? Варійон,

? Василь,

Дашкель Харитина,

Дашкель Ольга Гнатівна (1930 р. н.),

Дашкель Микола Гнатович (1932 р. н.),

Дашкель Окасана Гнатівна (1934 р. н.),
Дашкель Надія,
Дашкель (дитина Надії),
Дашкель (дитина Надії),
Дашкель (дитина Надії)
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 37).

4. 11. 43

Німці з поляками зробили облогу на ліс між селом Малий Стидин Костопільського району і Липне Ківерцівського району Волинської області. У тому лісі переховувалося багато мирних жителів із села Малий Стидин. Нападники оточили ліс і хто потрапляв до рук вбивали або ловили і забирали з собою до села Знамерівка Ківерцівського району, де спалювали людей живцем. Тоді загинули:

Павловська Текля Трохимівна,
Колошва Тетяна Уліянівна (вагітна),
Колошва ? (син Тетяни, 7 років),
Павловський Іван Кирилович (12 років),
Павловський Уліян Кирилович (9 років),
Серган Анастасія,
Серган Ганна (11 років),
Серган (дочка Анастасії, дитина),
Серган (дочка Анастасії, дитина),
? Пилип,
Пінчук Григорій,
Пінчук Євдокія,
Колошва Ніна Лукашівна (вагітна),
Колошва ? Лукашович (7 років),
Колошва Оксенія Олексіївна,
Пінчук ? Григорович (7 років),

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 31 — 34).

5. 11. 43 Німці з поляками зробили облаву на ліс поблизу села Корчин Костопільського району і побили багатьох мирних жителів цього села. Тоді загинули:
Фінчук Лікера Данилівна (60 років),
Степанчук Давид,
Сорочук Ольга,
Сорочук (дитина Ольги, 3 роки),
Дубенчук Гнат,
Дубенчук Ганна Гнатівна (5 років),
Дубенчук Галина Яківна (29 року),
Дубенчук Михайло Якович (3 роки),
Малишевський Макар,
Крищук Ярина.
Окрім цього, карателі постріляли людську худобу і коней (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 61*).
5. 11. 43 Під час відбиття нападу польської банди на село Бадашівка (Балашівка — О. Д.) Людвипільського району (тепер Березнівський — О. Д.) вбито одного українця і одного поляка, ще одного нападника було поранено (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 126*).
5. 11. 43 Німці з поляками спалили в селі Переділи (Дубенський район — О. Д.) 15 будівель, 2 жителів убили і поранили (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 126*).
5. 11. 43 Німці з поляками спалили село Бушу (Бушу — О. Д.) Мізоцького району (тепер Здолбунівський — О. Д.), вбили там 4 підпільників, 4 мирних жителів і 2 азербайджанців (*Літопис УПА. Нова серія. — Київ — Торонто. — Т. 2. — С. 450*).

5. 11. 43

Польська банда напала на село Балашівку Березнівського району, де відділ "Шавули" (Рудик Адам, селище Людвипіль, тепер смт. Соснове цього ж району) тримав бій. Тоді загинуло 2 нападники і 1 був поранений. Із сторони повстанців загинув 1 стрілець (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 23. — Арк. 44).

6. 11. 43

Німці з поляками зробили облаву на Суський ліс у 12 кварталі (поблизу с. Суськ) Костопільського району і вбили 159 мирних жителів із села Дюксин цього ж району. Тоді загинули:

Гладун Петро,
Гладун Марта,
Миколайчук Олексій,
Миколайчук Тетяна,
Миколайчук ? (дитина),
Миколайчук Микола Олексійович,
Миколайчук ? (дитина),
Опанасюк Оксенія,
Опанасюк Анастасія Платонівна,
Опанасюк Ганна Платонівна,
Глінчук Мотруна,
Гончук Євдокія,
Гончук (дитина Євдокії),
Гончук (дитина Євдокії),
Гончук (дитина Євдокії),
Щучик Єва,
Щучик (дитина Єви),
Щучик (дитина Єви),
Щучик (дитина Єви),
Жанда Анастасія,
Панчелюга Ярина,
Панчелюга Оксенія,
Панчелюга (дитина Оксенії),

Панчелюга (дитина Оксенії),
Панчелюга (дитина Оксенії),
Панчелюга (дитина Оксенії),
Панчелюга Герасим,
Гук Олександра (1926 р. н.),
Лавренчук Марися,
Бицюк Кирило,
Бицюк Євдокія,
Бицюк (дитина Євдокії),
Бицюк (дитина Євдокії),
Бицюк (дитина Євдокії),
Бицюк (дитина Євдокії),
Бицюк Софія,
Бицюк Павло,
Кравчук Пилип,
Кравчук Єфросинія,
Кравчук Ганна (13 років),
Онопрійчук Аникій,
Онопрійчук (жінка Аникія),
Опанасюк Ганна,
Опанасюк (син Ганни),
Опанасюк Меланія,
Опанасюк (дитина Меланії, 3 роки),
Панчелюга (дитина Євдокії),
Панчелюга (дитина Євдокії),
Панчелюга (дитина Євдокії),
Давидова Євдокія,
Давидова (дитина Євдокії, 3 роки),
Дзюба Федір,
Дзюба (жінка Федора),
Дзюба (дитина Федора, грудний вік),
Рибачок Федора Борисівна,
Рибачок В'ячеслав Романович (1937 р. н.),
Рибачок Марта (бабуня),
Миколайчук Мануїл,
Миколайчук (жінка Мануїла),
Миколайчук (дитина Мануїла),

Миколайчук (дитина Мануїла),
Миколайчук (дитина Мануїла),
Миколайчук (дитина Мануїла),
Гончук Ольга Іванівна,
Сов'як Микола,
Сов'як (жінка Миколи),
Лукашук (жінка)

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 572 РК, Зош. Р. 41 — 20 - 22).

6. 11. 43 З с. Бистричі (Березнівський район — О. Д.) поїхали люде за річку Случ по будинки, з ліса виїхало кілька поляків на конях і [?] чоловіка, решта утікло (*ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 38. — Арк. 85*).
7. 11. 43 У селі Велика Любаша (Костопільський район — О. Д.) німці з поляками, які прийшли із станції Моквин спалили млина і 5 хат. Також спалено всі хати по шляху Рудня — Головин (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 126*).
7. 11. 43 Німці з поляками пограбували село Карпилівку (Рокитнівського району — О. Д.) спаливши при цьому 3 хати (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 126*).
8. 11. 43 Неповна чота Калини спалила в Дядьковичах Дубенського району фільварочні клуні і обстріляла село Сатиїв цього ж району. Одного ляха вбито та двох ляхів взято живцем, з кіньми й возами (*ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 33. — Арк. 47*).

9. 11. 43 Польська банда забрала жителя села Бистричі Березнівського району Геруна Єфима і невідомо де поділа (*ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 23. — Арк. 44*).
9. 11. 43 Польська банда пограбувала село Білашів (Балашівка — О. Д.) Людвипільського району (тепер Березнівський — О. Д.) (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 126*).
9. 11. 43 В Кунин (Здолбунівський район — О. Д.) з Мізоча (цього ж району — О. Д.) приїхали 6 авт ляхів і німаків, ограбили село взяли 8-кабанів... барана, понад 50 курей, багато гусей сала одягу, о годині 13 з усім награваним поїхали до Глинська (Глинська, Здолбунівський район — О. Д.), Мізоча (*ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 33. — Арк. 59 — 61*).
10. 11. 43 Через село Кунин (Здолбунівський район — О. Д.) з Мізоча (цього ж району — О. Д.) їхало чотири автомашини ляхів і німаків, заїхали до одного господаря забили двоє свиней і поїхали на Уїздці (Здолбунівський район — О. Д.) (*ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 33. — Арк. 59 — 61*).
10. 11. 43 Поляки з Холодної Долини (тепер село Долина, Млинівський район — О. Д.) вчинили напад на село П'янне (тепер Радянське — О. Д.) цього ж району. Пограбували, спалили частину села, спалили церкву і побили людей (*Кваша Василь. Пам'ять жертв польсько-німецького терору стукає в наші серця // Волинь. — 2003. — 11 квітня*).

12. 11. 43 В с. Хотинь (Березнівський район — О. Д.) наскочили поляки за Случі забрали 1 чоловіка і худобу. Зібрали селяне і відігнали поляків, і відібрали свою худобу (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 38. — Арк. 85).
12. 11. 43 Німці й поляки з Костополя пограбували село Борщівка (Костопільський район — О. Д.) (Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 126).
13. 11. 43 У с. Хотинь вскочила польська банда в числі 10 чоловік. Зброю мали 8 фінок, 1 кулемет і 1 кріс, забрали 2 пари коней з возами і 5 чоловік... потім роздягнули, 4 пустили, а 1 забили (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 38. — Арк. 85).
13. 11. 43 На кол. Глубочанку (можливо село Глибочок, Березнівський район — О. Д.) наскочили поляки ограбили 1 господаря, 1 особу забили, 1 ранили і 1 взяли з собою живцем (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 38. — Арк. 85).
13. 11. 43 До села Олишковець (Онишківці, Дубенський район — О. Д.) Вербівського району приїхало 8 ляхів-верхівців. Приїхали як стрільці УПА. Арештували старосту і станичного (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 33. — Арк. 47).
13. 11. 43 Польська банда напала на село Хотинь Березнівського району. Забрала 5 мешканців (доля невідома) і 1 пару коней (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 23. — Арк. 44).

13. 11. 43 Польська банда з Костополя пограбувала село Хмизополе (Хмизопіль, Костопільський район — О. Д.), де вбили 2 жителів (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 126*).
13. 11. 43 Ляхи арештували станичного й розвідника... у селі Стовпець (Дубенський район — О. Д.) (*ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 33. — Арк. 47*).
13. 11. 43 Німці й поляки напали на село Дермань-ІІ Здолбунівського району, де спалили 60 господарств, убили 6 і поранили 3 мирних жителів (*Літопис УПА. Нова серія. — Київ — Торонто. — Т. 2. — С. 450*).
14. 11. 43 Вночі польська банда в кількості 6-ти осіб, пограбувала одіж та взуття в двох чеських господарствах в с. Страклів Чеський (Дубенський район — О. Д.) (*ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 33. — Арк. 47*).
14. 11. 43 Поляки напали на с. Вирі (Вири — О. Д.) Сарненського району, пограбували його і зарубали сільського голову (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 54*).
14. 11. 43 Близько 100 німців і поляків пограбували село Почалівку (Печалівку, тепер село Мирне, Костопільський район — О. Д.), вбивши при цьому 1 жителя, поранивши одну жінку і забравши з собою 10 осіб (*Літопис УПА. Нова серія. — Київ — Торонто. — Т. 2. — С. 450*).
14. 11. 43 Під час сутички між польською бандою і розвідувальною групою УПА біля села Поляни Березнівського району вбито 2 укрїнці і 1

поляк (*Літопис УПА. Нова серія. — Київ — Торонто. — Т. 2. — С. 450*).

16. 11. 43 500 жовнірів ОП (оборона польська — О. Д.) “Бомби” і советський відділ Шитова зав’язали бій з УПА у селі Мочулянка (Березнівський район — О. Д.). В результаті бою більш як 100 упівців було вбитих, кілька десят взято у полон. З противної сторони було вбито 4 поляків і кілька поранених (*Бакуняк Е // Україна — Польща: важкі питання... — Т. 5. — С. 125*).

16. 11. 43 Бої проаківського партизанського загону під командуванням В. Коханського (“Вук”, “Бомба”) за участю членів польської самооборони села Стара Гута (тепер села немає, колишній Людвипільський район — тепер Березнівський — О. Д.) і більшовицьких партизанських загонів на чолі з капітаном Котляровим біля села Мочулянка, Костопільського повіту (*Ільюшин І. Протистояння УПА і АК (Армії Крайової) в роки Другої світової війни на тлі діяльності польського підпілля в Західній Україні (1939 — 1945 рр.). Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. — К., 2002. — С. 245*).

19. 11. 43 Німці з польською жандармерією розстріляли політв’язнів Рівненської тюрми в урочищі “Видумка”. Тоді загинули:

Баричук Віра (місто Рівне),

Бляхарчук Іван (прихильник УПА, село Малий Олексин, Рівненський район),

Бляхарчук Петро Іванович (прихильник УПА, село Малий Олексин, Рівненський район),

Бляхарчук Софія Іванівна (прихильник УПА, село Малий Олексин, Рівненський район),

Божко Юхим Васильович (1906 р. н., село
Золотіїв, Рівненський район),

Божовський Богдан Арсенович (1893 р.
н., місто Рівне),

Войтович Максим Васильович (1911 р.
н., село Несподіванка, колишній Тучинський
район),

Гливчук Іван Северинович (1915 р. н.,
місто Рівне),

Грабовський Кирило (місто Костопіль),

Гримецька Валентина (прихильниця
УПА, село Малий Олексин Рівненського ра-
йону),

Гримецька Ганна (прихильник УПА, село
Малий Олексин, Рівненський район),

Гримецька Савета (прихильник УПА, село
Малий Олексин, Рівненський район),

Козак Варвара Карпівна (прихильниця
УПА, село Малий Олексин, Рівненський район),

Козак Галина Лукашівна (1925 р. н., при-
хильниця УПА, село Малий Олексин, Рівнен-
ський район),

Козак Ліда Лукашівна (1923 р. н., прихи-
льниця УПА, село Олексин, Рівненський ра-
йон),

Козак Лукаш Маркович (1897 р. н., село
Малий Олексин, Рівненський район),

Козак Микола Маркович (1900 р. н., село
Малий Олексин, Рівненський район),

Козак Микола Миколайович (1921 р. н.,
прихильник УПА, село Малий Олексин, Рів-
ненський район),

Козак Христина Степанівна (1900 р. н.,
прихильниця УПА, село Малий Олексин, Рів-
ненський район),

Козак Олена Лукашівна (1928 р. н., при-
хильниця УПА, село Малий Олексин, Рівнен-
ський район),

Колесник Петро Якович (1888 р. н., вояк УНР, місто Рівне),

Конончук Леонід Андрійович (1922 р. н., член ОУН, місто Здолбунів),

Крижовець Сергій Павлович (1912 р. н., село Городок, Рівненський район),

Кучерук Антін (місто Рівне),

Кушнір Сергій (прихильник УПА, село Малий Олексин, Рівненський район),

Лаврук Павло Варлаамович (1922 р. н., село Гориньгород-І, Рівненський район),

Лащук Пилип (1895 р. н. село Липки, Гощанський район),

Помазанська Катерина (1918 р. н., прихильник УПА, село Колоденка, Рівненський район),

Ревуцький Марко Олександрович (1908 р. н., місто Рівне),

Садовник Василь Степанович (прихильник, село Малий Олексин, Рівненський район),

Садовник Іван Степанович (прихильник, село Малий Олексин, Рівненський район),

Федорук Марія (Ковельський район),

Целюк Юхим Антонович (місто Рівне)

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2150 Р; Із крипиці печалі. — Рівне. — Вип. 2. — 1995. — С. 95-107).

22. 11. 43

Польська банда напала на село Бистричі Березнівського району. Вбила 5 мирних жителів і забрала 20 корів, 5 коней та пару волів з возом *(ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 23. — Арк. 44).*

27. 11. 43 Польська банда в кількості 30 осіб з Костопільського району пограбувала село Піскове (Пісків, Костопільський район — О. Д.) (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 128*).
29. 11. 43 Поляки з Старої Гути (тепер села немає — О. Д.) Людвипільського району (тепер Березнівський район — О. Д.) пограбували село Михалик (Михалин — О. Д.) Березнівського району (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 128*).
30. 11. 43 Польська банда пограбувала село Убережжя (Убереж — О. Д.) Степанського району (тепер Сарненський — О. Д.) району (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 129*).
30. 11. 43 Німці з поляками пограбували хутір Білів (Білівські Хутори, Рівненський район — О. Д.) (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 129*).
- Листопад,
1943 р. Поляки напали на село Козлин Рівненського району спалили частину села і вбили близько 20 мирних жителів. Серед загинувших були:
- Гончарук Володимир,
Левченко Степан,
Пашковський ?,
Павлюк Таїсія,
Блонський Михайло,
Матвійчук Іван
(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2086 РР — а*).

Листопад,
1943 р.

Німці з поляками у селі Великий Стидин Костопільського району спалили 3 мирних жителів:

Приходько Івана,
Ярмолюка Данила,
Марача Максима

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 – 30).

Листопад,
1943 р.

Німці з поляками спалили церкву в селі Шубків Рівненського району *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2086 РР – а).*

Листопад,
1943 р.

Німці з поляками зробили облаву на Суський ліс у 12 кварталі (поблизу села Суськ Костопільського району), де забили 36 мирних жителів із села Жильжа цього ж району. Тоді загинули:

Веремчук Остап,
Новак Максим,
Новак (дочка Максима),
Степура Марта,
Степура Ганна,
Степура Харитон,
Степура (брат),
Степура (дочка),
Веремчук Хима,
Кривчук Семен,
Кривчук Марина,
Кривчук (дитина Марини),
Кривчук (дитина Марини),
Кривчук Ольга,
Кривчук Уляна,
Косянець Оксенія Герасимівна,
Косянець Любов Герасимівна,

Косянець Євгенія Герасимівна,

? Антон (Горобейчик),

? Ганна (жінка Антона),

? (дитина Антона),

? (дитина Антона),

? (дитина Антона),

? (дитина Антона),

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 19).

Листопад,
1943 р.

Німці з поляками зробили облаву на Суський ліс у 12 кварталі (поблизу села Суськ Костопільського району) і забили багатьох мирних жителів села Пеньки Жобринські (тепер села немає) Костопільського району. Тоді загинули:

Довгаль Харитина,

Довгаль (дитина Харитини),

Довгаль (дитина Харитини),

Мазур Сидір,

? Борис,

? (жінка Бориса),

? (дитина Бориса),

? (дитина Бориса),

? (жінка Трохима),

? Марія (дочка Трохима)

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 19).

Листопад,
1943 р.
(початок)

Курінь “Птаха” і сотня “Великана” (Кондрась Михайло, село Козин Радивилівського району — О. Д.) мали запеклий бій з німцями і поляками у селі Панська Долина (тепер Долина — О. Д.) Млинівського району. Німцям надійшла підмога і повстанці відійшли *(Руцький М. Голгофа. — Рівне, 1996. — С. 101*

Листопад,
1943 р.
(початок)

Німці з поляками у селі Малий Стидин Костопільського району спалили живцем у клуні Колошви Олексія 2 старших людей:

Корнійчука Захара,
Корнійчук (бабуня)

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 32).

Листопад,
1943 р.

Німці з поляками із Янової Долини (тепер село Базальтове) Костопільського району зробили облаву в селі Головин цього ж району і вбили 9 мирних жителів. Тоді загинули:

Ярмольчук Марта Антонівна (1902 р. н.),
Ярмольчук Ганна (1935 р. н.),
Ярмольчук Любов (1937 р. н.),
Ярмольчук Олександр (1940 р. н.),
Таргоній Текля Феодосіївна (1918 р. н.),
Таргоній Олександр (3 роки),
Таргоній (Ганна, 2 роки),

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 59, 60).

Листопад,
1943 р.

Німці з поляками спалили живцем у селі Великий Стидин Костопільського району 4 мирних жителів:

Дмитренко Семена,
Деркача Микиту,
Радчика Василя,

? (невідомий, житель села Ледно, Костопільський район)

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 35).

3. 12. 43 У село Михалин (Березнівський район — О. Д.) прийшло 5 польських бандитів. Збрали в селі 20 корів і побили господарів... (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 38. — Арк. 78).
3. 12. 43 Польська банда з села Броніславка (тепер села немає — О. Д.) Людвипільського району (тепер Березнівський — О. Д.) забрала з собою селян села Поташня (тепер село Яцьковичі, Березнівський район — О. Д.) (Сергійчук Володимир. *Трагедія Волині*. — К., 2003. — С. 129).
4. 12. 43 Німці з поляками пограбували хутір Білів (село Білівські Хутори, Рівненський район — О. Д.), де вбили 3 мешканців (Сергійчук Володимир. *Трагедія Волині*. — К., 2003. — С. 129).
4. 12. 43 Близько 300 поляків пограбували село Рокитне Костопільського району (Сергійчук Володимир. *Трагедія Волині*. — К., 2003. — С. 129).
4. 12. 43 Боївка "Верещаки" (курінний, Воробець Федір, село Горожанка, Монастирецький район, Тернопільська область — О. Д.) вбила і поранила 6 поляків, які на чолі з ляднвіртом (керівник німецького державного господарства — О. Д.) їхали грабувати українські села (Корецький район — О. Д.) (Літопис УПА. *Нова серія*. — Київ — Торонто. — Т. 2. — С. 392).
4. 12. 43 На футорі Видранка Вербівського району німці з ляхами зробили засідку й поранили 2 зв'язкових друга Лиха. Ці друзі ще цьо-

го самого дня померли (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 33. — Арк. 83-88).

6. 12. 43 За рікою Случ на с. Хотинь (Березнівський район — О. Д.)... напала польська банда і ограбила одного селянина. Місцева боївка цей наступ відбила, а банда відступила до лісу (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 38 — Арк. 79 — 80).

6. 12. 43 Під час відбиття грабіжницької банди рій "Гамалії" вбив 7 поляків (Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 129).

7. 12. 43 Німці з польською поліцією приїхали у село Липки Гощанського району вбивати, палити і грабити мирних жителів. Коли грабіжники поверталися з награбованим назад їх у с. Невірків Корецького району зустрів невеликий відділ УПА під керівництвом "Думи". Зав'язався бій. Частина нападників утікла в Великі Межирічі (Корецький район). Через кілька годин німаки зробили другий напад на УПА. Бій продовжувався понад 2 години. Поляки почали мститися на цивільному населенню. Забили 13 осіб переважно жінок та дітей. Відділ УПА відігнав їх вдруге. У висліді цілого бою вбито понад 13 поляків. Із нашої сторони загинув повстанець із села Липки Гощанського району Сорокопуд Сергій, один ранений. Відступаючи грабіжники спалили 6 будинків. У цих бандитських акціях приймали участь польські поліцаї: Пшибиш, Лось із хутора Полько Гощанського району і Маліновський із села Жорнівка цього ж району (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 33. — Арк. 83 — 88, Спр. 2050 РГ).

7. 12. 43 Польська поліція грабувала с. Вовкушів (Вовкошів, Гощанський район — О. Д.), вертаючись назад спалили в с. Невіркові (Корецький район — О. Д.) 5 господарств і забито 10 українців. (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 15. — Арк. 217).
9. 12. 43 До Панської Долини (тепер село Долина — О. Д.) Млинівського району прибула з Полісся совітська партизанка в числі 150 осіб, озброєних (так в тексті — О. Д.) в велику кількість кулеметів, автоматичну зброю і криси. Заквартували вони у ляхів в Панській Долині (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 33. — Арк. 83 — 88).
9. 12. 43 Польська банда... напала знову на с. Хотинь (Березнівський район — О. Д.). Замордувала Батюшку з жінкою і дівчинку та 3 чоловік ранили. Спалили 13 хат, 5 клунь, забрали коло 100 годованих кабанів, 300 курів та 50 возів з волами здирали з людей кожухи та чоботи. Банди було 200 осіб з них 100 жінок, 40 верхівців, 30 підвід... (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 38. — Арк. 79 — 80).
9. 12. 43 Польська банда з села Гранного (такого села не виявлено — О. Д.) в кількості до 200 осіб, у тому числі 100 жінок, пограбувала село Хотинь Людвипільського району (тепер Березнівський район — О. Д.): спалено 13 хат, багато господарських будівель (Сергійчук Володимир. *Трагедія Волині*. — К., 2003. — С. 129).
10. 12. 43 Відділ "Шавули" (Рудик Адам, селище Людвипіль, тепер смт. Соснове, Березнівсь-

кий район — О. Д.) відбив напад польської банди на село Бистричі Людвипільського району (тепер Березнівський район — О. Д.) *(Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 129).*

10. 12. 43 Ляндвірт з польською поліцією грабував населення с. Старо Корецький хутір (Корецький район — О. Д.). Забрав багато худоби від тікаючих селян.

Крім того грабували збіжжя і різне майно. Ляхи били населення дрюками і взагалі чим бачили *(ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 15. — Арк. 83-88).*

10. 12. 43 Польська банда із села Лядо (тепер села немає) Рокитнівського району напала на жителів села Сехи (тепер село Томашгород) цього ж району, які жили в урочищі “Соя”. Бандити забрали 3 чоловіків і серед них:

Прита Андрія Адамовича (1906 р. н.),
Мунька Петра.

Більше вони не повернулись *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2115 РРок.).*

11. 12. 43 На Старокорецькі хутори (Корецький район) приїздили ляхи, заграбували 3 штуки рогатої худоби і багато збіжжя. З населенням поводились по дикунськи... били шомполами і прикладами.... *(ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 15. — Арк. 217).*

11. 12. 43 Польська банда з Гути (Стара Гута, тепер села немає, колишній Людвипільський район — О. Д.) пограбувала село Бистричі Людвипільського району (тепер Березнівсь-

кий район — О. Д.) (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 129.*)

12. 12. 43 Польська банда з Рудні Ленчинської (тепер села немає, Березнівський район — О. Д.) пограбувала Вітвицькі (Витковицькі, поблизу села Витковичі — О. Д.) хутори Березнівського району (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 129.*)
14. 12. 43 Польська поліція разом з німецьким ляндртотом (керівник німецького державного господарства — О. Д.) пограбувала село новий Корець (Корецький район — О. Д.) (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 129.*)
15. 12. 43 Німці й поляки з Костополя пограбували село Данчимель (Данчиміст, Костопільський район — О. Д.) (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 129.*)
15. 12. 43 Німці й поляки пограбували села Маща і Липник (такого села не виявлено — О. Д.) Костопільського району (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 129.*)
15. 12. 43 До с. Щаслива (тепер села немає — О. Д.) Млинівського р-ну приїхали ляхи з Панської Долини. Вони замордували 6 українців та ранили одну дитину. Трупів поносили до хат і спалили (*ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 33. — Арк. 173 — 176.*)
16. 12. 43 Поляки в силі 20 осіб напали на село Щаслива Млинівського р-ну та запаливши

одну господарку вкинули в огонь 4-х покатованих людей. Тоді загинули:

Павлів (дід),

Павлів (бабуня)

(ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 33. — Арк. 173 — 176;

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2121 РМ).

16. 12. 43

Поляки напали на село Острів Млинівського р-ну, де замордували 3-х мужчин і одну жінку (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 33. — Арк. 173 — 176).

16. 12. 43.

На Новокорецькі хутори (околиці Корця) прийшли ляхи гуртом влізли до одної жінки, знайшли горілку... і до інших хат входили брали їжу, а в одного господаря Греми польська поліція... випадково знайшла автомата. Цю господарку спалили, від тієї зайнялася сусідня. Господаря сусідньої хати безпричинно вбили, частина раненої сім'ї втекла. У Греми заарештовано 30-ти літню жінку, яка було божевільною, один поляк Лясота хотів ще одного господаря вбити, але той втек (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 15. — Арк. 217).

16. 12. 43

У селі Городниця (сmt. Городниця, Новоград-Волинський район, Житомирщина — О. Д.) приїхали 15 ляхів озброєних та до 30 ляхів без зброї, заграбували 3 корови, 1 свиню, гуси, кури і 6 фір збіжжя (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 15. — Арк. 217).

17. 12. 43

У село Щекічин (Щекичин, Корецький район — О. Д.) приїздили поляки награбували

багато збіжжя, сіна, курей, 24 шт. рогатої худоби, 5 свиней (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 15. — Арк. 217).

17. 12. 43 З Дубна у Млинів їхали ляхи. По дорозі зустріли селянина з фірманкою, якого тяжко ранили з кулемета. Селянин внасліді ран помер (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 33. — Арк. 173 — 176).

17. 12. 43 У селі Ганівці (Корецький район — О. Д.) ляхи арештували бувшого голову сільради (за совітів) (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 15. — Арк. 217).

17. 12. 43 Німецький карний відділ (біля 200 чоловік) разом з польською поліцією (біля 300 чоловік) оточили село Пустомити Гощанського району і зігнали людей до маслозавода. Чоловіків розстріляли, а жінок і дітей закрили в клуні і спалили. Тоді загинуло 360 жителів з цього села і багато з інших сіл. Назвемо їх імена:

Тхорук Ганна Сильвестрівна (1898 р. н.),
Мельник Марта (1910 р. н.),
Мельник Ольга Іванівна (1935 р. н.),
Мельник Марія Іванівна (1932 р. н.),
Примачок Іван Архипович,
Примачок Микола Іванович (1926 р. н.),
Примачок Євгенія Іванівна (дитина),
Примачок Іван Давидович (1889 р. н.),
Примачок Євдокія,
Примачок Андрій Іванович (дитина),
Довгалець Андрій Я.,
Довгалець Тетяна,
Довгалець Георгій Андрійович,
Довгалець Валентина Андріївна,

Захарук Йосип Якович (1884 р. н.),
Захарук Уляна Петрівна (1882 р. н.),
Захарук Іван Миколайович (1943 р. н.,
грудна дитина),
Захарук Ольга Трохимівна (1920 р. н.),
Мосійчук Улас,
Мосійчук Марина,
Садовчук Іван Ілліч,
Садовчук Ольга Іллівна (1927 р. н.),
Садовчук Петро Ілліч (1930 р. н.),
Садовчук Микола Ілліч (1932 р. н.),
Садовчук Василь Ілліч (1935 р. н.),
Тарнавський Володимир М.,
Тарнавська Марія,
Тарнавська Ольга Володимирівна (1925
р. н.),
Тарнавська Ганна Володимирівна (1932
р. н.),
Тарнавська Надія,
Тарнавський ? Михайлович (дитина),
Пилипей Роман Юхимович,
Довгалець Омелян Федорович (1913),
Довгалець Текля (1913 р. н.),
Довгалець Іван Омелянович (1937 р. н.),
Довгалець Михайло Омелянович (1939
р. н.),
Довгалець Прокіп Федорович,
Довгалець Христина,
Довгалець Ярина Прокопівна (1933 р. н.),
Довгалець Олександр Прокопович (ди-
тина),
Довгалець Ганна Прокопівна (дитина),
Довгалець Ольга Прокопівна (дитина),
Миколайчук Фадей (1914 р. н.),
Миколайчук Марія Йосипівна (1914 р. н.),
Миколайчук Василь Фадейович (дитина),
Миколайчук Ольга Фадеївна (дитина),

Миколайчук Олександр Фадейович (дитина),

Миколайчук Тарас Фадейович (дитина),

Озарчук Улита Кузьмівна (1895 р. н.),

Озарчук Дмитро Іванович (1898 р. н.),

Озарчук Текля Йосипівна,

Озарчук Микола Дмитрович (1927 р. н.),

Озарчук Тетяна Дмитрівна (дитина),

Озарчук Ольга Дмитрівна (дитина),

Михалюк Уляна Давидівна (1903 р. н.),

Михалюк Ольга Кузьмівна (1920 р. н.),

Михалюк Володимир Кузьмович (1930 р. н.),

Бондар Анастасія,

Бондар Ярина Трохимівна (1927 р. н.),

Бондар Євгенія Трохимівна (1932 р. н.),

Пилипей Іван Павлович (1905 р. н.),

Пилипей Ганна (1910 р. н.),

Пилипей Петро Іванович (1934 р. н.),

Пилипей Євгенія Іванівна (1933 р. н.),

Пилипей Галина Іванівна (1937 р. н.),

Пилипей Марія Іванівна (1941 р. н.),

Пилипей Катерина Іванівна (1918 р. н.),

Пилипей Ніна Іванівна,

Пилипей Василь Іванович (1933 р. н.),

Пилипей Ольга Іванівна (дитина),

Довгалець Антон Минович (1916 р. н.),

Довгалець ? Антонівна (дитина),

Захарук Григорій Йосипович (1906 р. н.),

Захарук Ганна Явтухівна (1907 р. н.),

Захарук Марина (1910 р. н., жителька села Матіївки Гощанського району),

Садовчук Улита,

Тимощук Панас Петрович (1919 р. н.),

Тимощук Тетяна,

Тимощук Ганна (1918 р. н.),

Тимощук Євгенія Панасівна (1941 р. н.),

Тимошук Галина Панасівна (1942 р. н.),
Павельчук Христина Іванівна,
Павельчук Василь Павлович,
Павельчук Олександр Павлович,
Павельчук Михайло Павлович,
Мосійчук Дмитро,
Тхорук Хома Семенович (1915 р. н.),
Тхорук Ганна Михайлівна (1916 р. н.),
Тхорук Тетяна Хомівна (дитина),
Примачок Данило Давидович,
Примачок Варвара,
Примачок Микола Данилович (1930 р. н.),
Нечипорук Микола,
Нечипорук Наталія,
Примачок Василь Талимонович (1901 р. н.),
Примачок Ганна МIRONІВНА,
Примачок Микола Васильович (1929 р. н.),
Примачок Ольга Василівна (дитина),
Примачок ? (дитина),
Примачок ? (дитина),
Садовчук Меланія,
Садовчук Василь,
Садовчук Михайло,
Садовчук Улита,
Садовчук Семен Ничипорович,
Садовчук Єлизавета,
Садовчук Ничипір,
Мосійчук Аделаїда Яківна (1876 р. н.),
Ковальчук Марія Харитонівна (1903 р. н.,
село Липки Гошанського району),
Мосійчук Христина,
Мосійчук Марина Трохимівна (1922 р. н.),
Мосійчук Марина Аврамівна (1910 р. н.),
Мосійчук Петро Миколайович (1930 р. н.),
Шуляк Павло (село Сінне, тепер Садове
Гошанського району),
Мосійчук Терен Іванович (1895 р. н.),

Мосійчук Федора (1898 р. н.),
Мосійчук Олена,
Примачок Ярина,
Примачок Ганна Митрофанівна (дитина),
Примачок Петро Митрофанович (дитина),
Примачок Андрій Митрофанович (дитина),
Примачок Ольга Митрофанівна (дитина),
Примачок Леонід Митрофанович (дитина),
Сікора Ілько,
Сікора Кулина,
Мосійчук Матвій Єрофейович,
Мосійчук Василина,
Мосійчук Варвара Матвіївна,
Ткачук Гаврило Гнатович,
Довгалець Ярина Іванівна,
Довгалець ? Іванівна,
Ткачук Гнат Сидорович (1887 р. н.),
Ткачук Лукерія (1889 р. н.),
Ткачук Марія Ничипорівна (1914 р. н.),
Ткачук Ольга Миколаївна (1935 р. н.),
Ткачук Ярина Миколаївна (1936 р. н.),
Ткачук Марія Миколаївна (1937 р. н.),
Ткачук Євгенія Миколаївна (1939 р. н.),
Якимчук Уляна,
Кучерук (жінка Онисія),
Кучерук ? Онисимович (дитина),
Кучерук ? Онисимівна (дитина),
Кучерук ? Онисимівна (дитина),
Кучерук ? Онисимівна (дитина),
Кучерук ? Онисимівна (дитина),
Данилець Марія Йосипівна (1916 р. н.),
Данилець Святослав Іванович,
Мосійчук Марта,
Мосійчук Віра Іванівна (1925 р. н.),
Мосійчук Надія Іванівна (1928 р. н.),
Мосійчук Ганна Іванівна (1931 р. н.),
Мельник Текля Андріївна (1912 р. н.),

Мельник Василь Кузьмович (1932 р. н.),
Мельник Анатолій Кузьмович (1934 р. н.),
Мельник Ольга Кузьмівна (1936 р. н.),
Тимощук Онисим,
Тимощук Уляна,
Тимощук Марія Онисимівна (1933 р. н.),
Тимощук Ольга Онисимівна (1935 р. н.),
Тимощук Кирило Антонович,
Тимощук Марина,
Тимощук Федора Трохимівна (1918 р. н.),
Тимощук Микола Васильович (дитина),
Тимощук Тарас Васильович (дитина),
Тимощук Марія Василівна (дитина),
Тимощук ? (105 років, бабуня),
Бегон Петро Мартинович,
Бегон Мокрина Сергіївна,
Бегон Наталія Петрівна (1922 р. н.),
Бегон Ніна Петрівна (1926 р. н.),
Бегон Василь Петрович (1928 р. н.),
Бегон Микола Петрович (1930 р. н.),
Бегон Ольга Петрівна (1932 р. н.),
Бегон Клим Мартинович (1905 р. н.),
Бегон Євгенія Климівна (1933 р. н.),
Бегон Марина,
Бегон Марія Климівна (1935 р. н.),
Бегон Галина Климівна (1938 р. н.),
Пилипей Марина Митрофанівна (1929 р. н.),
Пилипей Уляна Митрофанівна (1934 р. н.),
Пилипей Микола Сергійович (1910 р. н.),
Пилипей Марія Іванівна (1910 р. н.),
Пилипей ? Миколаївна (дитина),
Пилипей ? Миколаївна (дитина),
Пилипей Оксенія Гнатівна,
Пилипей Микола Павлович,
Пилипей Петро Павлович,
Мельник Наталія,
Мельник Параскева Миронівна,

Мельник Василь Іванович (1932 р. н.),
Мельник Ганна Іванівна (дитина),
Приболотна Тетяна,
Приболотна Одарка Прокопівна,
Мосійчук Павло Онисимович,
Мосійчук Онисим Микитович,
Мосійчук Текля Миронівна,
Мосійчук Євгенія Павлівна,
Мосійчук Ольга Павлівна,
Мосійчук ? (дитина),
Мосійчук Ярина Яремівна,
Мосійчук Іван Макарович (1927 р. н.),
Мосійчук Петро Макарович,
Ілляк Євдокія (село Матіївка, Гощанський район),
Озарчук Пелагія,
Озарчук Олександра Лаврівна (1928 р. н.),
Озарчук Марія Лаврівна (1930 р. н.),
Озарчук Надія Лаврівна (1932 р. н.),
Кучерук Кузьма Максимович (1876 р. н.),
Кучерук Тетяна Кузьмівна (1901 р. н.),
Кучерук Ганна Кузьмівна (1915 р. н.),
Примачок Пилип Лаврінович,
Примачок Лукерія,
Примачок Ольга Пилипівна (1921 р. н.),
Примачок Марина Кузьмівна (1910 р. н.),
? Тихон (наймит Соболевського Михайла),
Пилипей Тихон Семенович (1903 р. н.),
Пилипей Одарка,
Пилипей Ярина (1923 р. н.),
Пилипей Іван Петрович (1917 р. н.),
Пилипей Євдокія Павлівна (1916 р. н.),
Пилипей Ганна Петрівна (дитина),
Пилипей Петро Данилович (1902 р. н.),
Пилипей Феодосія,
Пилипей Павло Петрович (1928 р. н.),
Пилипей Ольга Петрівна (1930 р. н.),

Пилипей Марія Петрівна (1933 р. н.),
 Пилипей Ганна Петрівна (1935 р. н.),
 Дунаєвський Михайло,
 Дунаєвська Софія,
 Дунаєвська ? (дитина),
 Гапич Ольга,
 Гапич Петро Володимирович,
 Гапич Олександр Володимирович,
 Тимощук Віра,
 Тимощук Ніна Агафонівна (1933 р. н.),
 Тимощук Ольга Агафонівна (1937 р. н.),
 Тимощук Євгенія Агафонівна (1931 р. н.),
 Тищук Мусій Максимович (1905 р. н.),
 Тарнавська Ганна Данилівна (1912 р. н.),
 Тарнавська ? Степанівна (дитина),
 Шандрук Ніна,
 Шандрук ? (дитина),
 Шандрук Михайло,
 Шандрук Ганна,
 ? (чоловік Ганни),
 Кручок Уляна Іванівна,
 Кручок Іван,
 ? Євдокія (Сидорівська),
 Андрейчук Семен (1904 р. н.),
 Серед загиблих був і мешканець села Ната-
 лія (тепер села немає, територія полігону
 колишнього Олександрійського району,тепер
 Рівненського) Дідух Оверко, зброяр у повс-
 танців (*Рівненський краєзнавчий музей. Осо-
 бистий архів О. Денищука, спр. 2057 РГ, 2104
 РР*).

17. 12. 43

У селі Щекічин (село Щекичин, Корець-
 кий район — О. Д.) приїздили 150 осіб, з
 них було: 20 німців, трохи козаків, решта
 польська поліція та цивільні ляхи яко робоча
 сила. Заграбовано корів 24, 5 свиней, 8 фір

збіжжя, при цій акції втекав конем старий чоловік, вони його ранили і забрали... під кущі, виколили очі, та штиками груди пробивали. Одну дівчину ранили (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 15. — Арк. 217).

18. 12. 43 О 6 год. ранку приїхав ляндрвірт у село Бабин (тепер село Калинівка, Корецький район — О. Д.) і тоді разом з поляками стали виганяти з хат та ловити людей. Коли поляк вривався до хати, будь-якої, бив дітей прикладом, бо були сонні, старих жінок бив прикладом в груди... (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 15. — Арк. 217).

18. 12. 43 Польський більшовицький партизанський загін убив 2 і поранив 1 жителя в селі Бистричі Людвипільського району (тепер Березнівський район — О. Д.) (Сергійчук Володимир. *Трагедія Волині*. — К., 2003. — С. 129).

19. 12. 43 Польський більшовицький партизанський загін пограбував село Хотинь Людвипільського району (тепер Березнівський район — О. Д.) (Сергійчук Володимир. *Трагедія Волині*. — К., 2003. — С. 129).

20. 12. 43 У м. Корці ляхами арештовано одного монастирського священика (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 15. — Арк. 217).

20. 12. 43 Німці з поляками пограбували села Янковичі (Янкевичі, тепер село Іваничі, Костопільський район — О. Д.), Кургани (тепер село Садки цього ж району — О. Д.) та Часовин (Головин цього ж району — О. Д.) (Сергійчук Володимир. *Трагедія Волині*. — К., 2003. — С. 129).

21. 12. 43 У с. Забару приїздила польська поліція, в числі 20 осіб та з собою забрала (документ уривається — О. Д.) (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 15. — Арк. 217).
21. 12. 43 У селі Новий Корець польська поліція робила ревізію в 3 господарів. Відбивала двері в хатах і кого заставляла в хаті дуже била (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 15. — Арк. 217).
- 21-22.12.43 Поляки з околиць м. Корця виганяли в ліс по дрова людей з фірами і при тому ловили багато курей, гусей, забігали по квартирах, брали печений хліб, молоко (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 15. — Арк. 217).
22. 12. 43 Наши (так в тексті — О. Д.) відділи та місцева самооборони заатакували село Бортницю Дубенського р-ну, де досі знаходився держ. маєток, в якому працювало багато — поляків — німецьких вислужників. Фільварок та польські хати спалено. З нашого боку був один забитий. Здобуто 19 коней та сільськогосподарський інвентар (ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 33. — Арк. 134 — 135).
23. 12. 43 Під час відбиття бандитського нападу на село Мізочик (Здолбунівський район — О. Д.) чота УПА вбила 3 поляків (Літопис УПА. Нова серія. — Київ — Торонто. — Т. 2. — С. 470).
25. 12. 43 Зліквідовано поляка Болеслава Карпінського, котрий був висланий більшовицькими партизанами для розвідки в Тучинський район (тепер Гощанський район — О. Д.) (Літопис УПА. Нова серія. — Київ — Торонто. — Т. 2. — С. 392).

25. 12. 43 Поблизу селища Мізоч на автошляху повстанці зробили засідку на поляків з німцями, які виїхали грабити села. Зав'язався сильний бій. Серед грабіжників були жертви. Відділ УПА змушений був відступити (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 5 — 39*).
- Грудень,
1943 р. Поляки і власовці (російські шовіністи, що служили німцям — О. Д.) з Луцького гарнізону на чолі з осадником Станевичем при підтримці авіації напали на село Свіщів Млинівського району. Вони спалили половину села і побили багатьох жителів (*Кваша Василь. Пам'ять жертв польсько-німецького терору стукає в наші серця // Волинь. — 2003. — 11 квітня*).
- Грудень,
1943 р. На табір військово-полонених, що був у селищі Людвипіль (тепер смт. Соснове, Березнівський район), який охоронявся німцями й поляками напав відділ УПА. У цьому бою загинув повстанець Гурин Андрій Лукашович із села Друхів цього ж району. Повстанцями були взяті великі трофеї (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 1307 РБ*).
- Весна,
1943 р. Поляки вбили мирного жителя села Здобиця Здолбунівського району Демчука Федора (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2154 РЗ*).

- Весна,
1943 р. Сотня “Гордієнка” мала короткотривалий бій з німцями і польськими шуцманами в одному з сіл Корецького району. Німці втекли залишивши 2 важкових авто. Тоді загинув розвідник “Стригун” (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 1721 Р*).
- Весна,
1943 р. Боївка УПА зробила засідку на автошляху Рівне — Костопіль в урочищі “Болдіно”. Їхало німецьке вантажне авто з німцями і поляками. У результаті бою декілька німців і поляків були вбиті. Згодом за цей бій німці спалили село Данчиміст Костопільського району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 46 РК*).
- Весна,
1943 р. Німці з поляками приїхали грабити і палити село Ставок Костопільського району. Місцева боївка УПА на чолі з Цикуном Петром, мешканцем цього села, стала на захист жителів і зав’язала бій з грабіжниками. Тоді загинув місцевий повстанець Липинець Христофор (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 529 РК*).
- Весна,
1943 р. Німці з поляками (біля 50 чоловік) їхали вантажівками на село Берестовець Костопільського району через село Маща цього ж району. Поблизу села Берестовець колону перестріла місцева боївка. Зав’язався бій, у якому було вбито 2 німців і спалене 1 авто. Із сторони повстанців жертв не було (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 739 РК*).

Весна,
1943 р. Відділ УПА напав на військову охорону кам'яного кар'єру у селі Янова Долина (тепер село Базальтове, Костопільського району), яку несли німці з поляками. Охорона була вся знищена *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 739 РК)*.

Весна,
1943 р. Польські шуцмани заарештували у селі Каменуха (тепер село Кам'яна Гора) Костопільського району 3 жителів і закатували у лісі. Серед них:

Ковтун Іван (колишній вояка Армії УНР),
Литвинчук Уліян (колишній вояка Армії УНР),

Гаврилюк Явтух Васильович
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 14).

Весна,
1943 р. У селі Новосілки Клеванського району (тепер Рівненський район) сотня "Орла" і чота "Жука" (Бричко Йосип, село Колоденка, Рівненський район зробила засідку на німців і поляків, які їхали танкеткою, на 5 важкових авто, а також мотоциклах. В результаті бою німці втратили біля 20 осіб. Тоді загинули повстанці:

Дащик Микола Филімонович (село Новостав-Дальній Рівненський район),

Захарчишин Володимир Фокович (село Дерев'яне, Рівненський район)

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 5 — 39, Зош Р. 11 — 31).

- Весна,
1943 р. Дві сотні УПА зав'язали бій з німцями і поляками поблизу села Плоска Острозького району. Жертв у повстанців не було, у ворога були жертви (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 25 — 30*).
- Весна,
1943 р. Польська банда братів Йоргілевичів (Йосипа і Сидора) із села Гнатівка Млинівського району напала на село Хорупань, Головничі і Гнатівка цього ж району. Бандити побили мирних жителів і частково спалили ці села. Пізніше обох верховодів злочину повстанці знищили (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 1831 РД*).
- Весна,
1943 р. Відділ УПА мав бій з польсько-советською партизанкою поблизу села Старий Кричильськ Сарненського району (*Літопис УПА. — Т. 27. — Торонто — Львів, 1997. — С. 105*).
- Весна,
1943 р. У селі Гурби (тепер села немає) Здолбунівського району стояв польський гарнізон і повстанці зав'язали з ним жорстокий 3-х денний бій. За жертви невідомо (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 1604 РЗ*).
- Весна,
1943 р. Польська банда напала на село Літвиця Дубровицького району. Бандитами було вбито 25 мирних жителів і спалене село (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2075 РД*).
- Весна,
1943 р. За доносом місцевих поляків німці заарештували 5 мешканців, українських патріотів

тів, з міста Костополя, які співпрацювали з повстанцями. Усі вони були розстріляні не-
подалік міста. Серед розстріляних були:

Холод,
Алексійчук Степан,
Алексійчук Дмитро
Невідомий
Невідомий.

Ще одному з рострілюваних, Малишу Івану Сергійовичу, вдалося втекти (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 539 РК*).

Весна,
1943 р.

Повстанець із села Золотолин Костопільського району Таргоній Іван Васильович загинув у бою з польсько-советською партизанкою (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 615 РК*).

Весна,
1943 р.

Німці з поляками оточили село Забороль Рівненського району, де була боївка УПА. Зав'язався бій, у якому сили були нерівні. Повстанці відступили (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2116 РР*).

Весна,
1943 р.

Батальйон польської поліції з Клевані (Рівненський район— О.Д.) здійснив арешти українців у селах Новожукові та Новосілках (цього ж району— О.Д.) і розстріляли їх. Місцевого пароха Олександра Карбовича разом з донькою спалили у stodolі (*Косик Володимир. Україна і Німеччина у Другій світовій війні.— С. 395*).

- Весна,
1943 р. Навеснібільшовицькі партизани та їхні посібники розстріляли в Карпилівці(Рокитнівський район— О.Д.) 30 осіб(*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 53*).
- Весна,
1943 р. Польська банда із сусідніх польських колоній (Плотичне, Острів, Гута Степанська) Костопільського району вбили 2 повстанців у селі Космачів цього ж району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 302 РК*).
- Весна,
1943 р. Польські поліцаї, що охороняли спирт-завод у селі Сатіїв Дубенського району приїхали у село Тушебин Млинівського району і жорстоко закатували мирного жителя Бондарця Олексія (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2043 РР — б*).
- Весна,
1943 р. Польські поліцаї із села Сатіїв Дубенського району повторно наскочили на село Тушебин Млинівського району, забрали сім'ю Шелестюка Пилипа і жорстоко закатували у селі Сатіїві. Тоді постраждали:
Шелестюк Пилип,
Шелестюк Ольга,
Шелестюк Михайло Пилипович (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2043 РР — б*).
- Весна,
1943 р. Польська банда на чолі з Ліверовським напала на хутори поблизу села Трипутня Ду-

бровицького району і почала грабити мирне населення. На захист мешканців села стала кущова боївка самооборони і відбила награване *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2075 РД).*

Весна,
1943 р.

Польська банда напала на село Трипутня Дубровицького району і почала вбивати, грабити і палити. Тоді було вбито і закатовано багато людей і серед них Самко Терентій. Серед бандитів тоді “відзначились” поляки Домарацький Юзік і його син *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2075 РД).*

Весна,
1943 р.

Польська банда напала на село Новосілки Здолбунівського району і вбила багатьох мешканців села *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2166 РЗ — а).*

Весна,
1943 р.

Польська банда із колонії Політовка (тепер село Тихе) Костопільського району вбила у селі Рокитне цього ж району мирного жителя із села Пісків Костопільського району *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 50).*

Весна,
1943 р.

Німці з поляками забрали 2 мирних жителів села Малий Мидськ Костопільського району і закатували у селищі Степань Сарненського району. Тоді загинули:

Абрамович Максим,
Абрамович Йосип Іванович (1922 р. н.),

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 41).

Весна,
1943 р.

Польська банда з Гути Степанської Костопільського району прийшла в село Великий Стидин цього ж району і закатувала багатьох мирних жителів. Серед них:

Марач ?

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 35).

Весна,
1943 р.

Поляки з советською партизанкою спалили біля 300 хат у селі Більчаки Березнівського району, вбили і закатували 27 чоловік і серед них:

Зозулевича Никанора,
Бондара Адама Охрімовича,
Шекеля Адама

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр: 2081 РБ — а, 1340 РБ, 2168 РБ).

Весна,
1943 р.

Польсько-советська партизанка прийшла із села Карачун Березнівського району в село Казьмирівка (тепер Кузьмівка) Сарненського району і вбила голову села Поліщука
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 49).

Весна,
1943 р.

Польська банда з Гути Степанської Костопільського району напала на хутори поблизу села Великий Мидськ, пограбувала мирних жителів і декількох людей закатувала. Серед них:

Степченко Андрія Тимофійовича,
Кошудько Юхима,
Новака Семена,
Новака Степана,
? (брата Данила),
Абрамович Катерину,
Абрамовича Івана
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 39, 42).

Літо,
1943 р.

Польська банда приїхала із села Малинськ Березнівського району у село Бронне цього ж району. Бандити жорстоко закатували мирного жителя Ковбара Стаха Дмитровича і забрали все його добро (Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2082 РБ — а).

Літо,
1943 р.

Німці з поляками (біля 20 осіб) прийшли із села Малинськ Березнівського району у село Бронне цього ж району. Бандити почали грабити і палити, а також вбили мирного жителя Ковбара Сергія і його 6-річного сина. Коли грабіжники поверталися назад їх зустріла місцева боївка УПА. Зав'язався бій, у якому награвоване добро було відбите. Поляки з німцями розбіглися (Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2082 РБ — а).

Літо,
1943 р.

Поляки з советською партизанкою спалили біля 300 хат у селі Більчаки Березнівського району, вбили і закатували 27 чоловік і серед них: Зозулевич Никанор
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2081 РБ — а, 1340 РБ).

- Літо,
1943 р. Поляки з советською партизанкою у селі Мишакова (тепер села немає) Березнівського району вбили 3 мирних жителів. Серед них:
 Антонюк Пелагію Олексіївну (1890 р. н.),
 Антонюка Романа (1892 р. н.)
 Антонюк Ольгу (30 років)
 (Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 1340 РБ).
- Літо,
1943 р. Поляки з советською партизанкою вбили 3 повстанців із села Маринин Березнівського району:
 Власюка Миколу Герасимовича,
 Чикалюка Федора Давидовича,
 Себуна Івана
 (Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 1343 РБ — к).
- Літо,
1943 р. Трагедії, спричинені розбоєм польських шовіністів, зафіксовані у с. Глинську, Йосипівці та Здовбиці (Здолбунівський район — О. Д.) *(ДАРО: Ф. Р — 30. — Оп. 2. — Спр. 65. — Арк. 5, 18, 23).*
- Літо,
1943 р. Більшовицькі партизани та їхні посібники розстріляли в Карпилівці (Рокитнівський район — О. Д.) 5 осіб *(Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 129).*
- Літо,
1943 р. Німці з поляками приїхали у село Сухівці Рівненського району і за зв'язок з УПА жорстоко закатували сім'ю Бинчука. Тоді загинули:
 Бинчук Семен,
 Бинчук Ганна,

Бинчук Анатолій (12 років).

Після мордів кати кинули свої жертви у криницю. У цій кривавій акції приймав активну участь поляк Устяновський Юзік (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2051 РР*).

Літо,
1943 р.

Польська банда зловила і закатувала 3 мирних жителів із села Рубче Рівненського району, які везли до міста Рівного на продаж дрова. Серед загиблих був Годіцький Макар

(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2043 РР — в*).

Літо,
1943 р.

Польська поліція, що приїхала із села Сатіїв Дубенського району в село Тушебин Млинівського району, зловила і вбила повстанця-розвідника Вознюка Дмитра (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2043 РР — б*).

Літо,
1943 р.

Повстанці напали на німецьке господарство (штаатсгут) у селі Невіроків Корецького району, яке охоронялось польською поліцією. Ляндвірту вдалося втекти. Повстанці забрали худобу. За жертви у ворога невідомо. Повстанці втрат не понесли (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 1 — 2*).

Літо,
1943 р.

Німці з польськими шуцманами повністю спалили село Копитків Здолбунівського району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2161 РЗ*).

Літо,
1943 р.

Німці з поляками і таджиками (біля 100 чоловік) вирішили обмолотити награбоване збіжжя у німецькому держгоспі (штаатсгут) села Милятин Острозького району. На грабіжників напала сотня "Яреми". Зав'язався сильний бій, у якому було вбито біля 30 німців з поляками, а таджики перейшли на сторону повстанців. Жертв серед повстанців не було (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 2 — 8*).

Літо,
1943 р.

Німці з поляками у селі Адамівка Березнівського району вбили дитину 5 років, яка випала з фірманки жителів, що втекали з села від катів (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2156 РК — в*).

Літо,
1943 р.

Декілька польських поліцаїв приїхали із села Сатиїв Дубенського району в село Заріцьк Рівненського району. Вони зловили декількох місцевих підлітків і почали їх допитувати. На захист юнаків став повстанець Федоришин Володимир Федорович. Зав'язався нерівний бій, у якому він загинув, але юнаки були визволені (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2056 РД — а*).

Літо,
1943 р.

Німці з поляками спалили село Грушівку Березнівського району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 13 — 1*).

- Літо,
1943 р. Сотня “Чумака” мала бій з німцями й поляками у селі Панська Долина (тепер село Долина, Млинівський район) *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 29 — 103).*
- Літо,
1943 р. Місцева боївка УПА зробила засідку у селі Мала Городниця Млинівського району на німців з поляками, які їхали на 2 вантажівках грабити село. Зав’язався бій, у якому був убитий німецький водій і спалене одне авто. Жертв у повстанців не було. Решта німців з поляками втекла *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 19 — 3).*
- Літо,
1943 р. Німці з поляками приїхали грабити мирне населення у село Копані Радивилівського району. Місцева боївка УПА зробила засідку на грабіжників у цьому селі. Зав’язався бій, де ворог поніс великі людські втрати. У повстанців жертв не було *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 20 — 61).*
- Літо,
1943 р. Курінь “Шавули” (Рудик Адам, смт. Соснове, Березнівський район) зробив засідку на німців з поляками, які гнали награбовану худобу. В урочищі “Чабани” поблизу села Коловерти Корецького району повстанці відбили награбоване, а грабіжники втекли *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 1343 РБ — в).*
- Літо,
1943 р. Бульбівці перестріли німців у селищі Людвипіль (тепер смт. Соснове) Березнівського району. Зав’язався бій. Жертв не було.

Бульбівці відступили (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 32 — 7*).

Літо,
1943 р.

Німці з поляками йшли із села Харалуг Корецького району, на село Великі Межирічі цього ж району і в урочищі “Товкачі” поблизу села Велика Харуча (тепер село Колодіївка) Корецького району їх перестріли повстанці. Зав’язався бій. За жертви невідомо (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 34 — 68*).

Літо,
1943 р.

Німці з поляками повністю спалили село Анелівка (тепер село Ганнівка) Костопільського району (біля 46 хат). А також бандити вбили і спалили мирних мешканців села:

Жука (дід),
Архипчук (бабуня).

Решта мешканців втекла у ліс (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр.2157 РБ — а*).

Літо,
1943 р.

Німці з поляками в кількості 70 осіб (20 німців і 50 поляків) приїхали грабити село Велика Харуча (тепер село Колодіївка) Корецького району. Сотня “Лиса” в урочищі “Чеський Луг”, поблизу села, перестріла грабіжників. Зав’язався бій. Ворог втратив декілька чоловік, а декілька було взято в полон. У повстанців загинув “Жулік” (село Невіроків, Корецький район) і “Нечай” (село Черниця, Корецький район). Кілька повстанців було поранено і серед них Бойко Петро (село Коловерти, Корецький район) (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 13 — 34*).

- Літо,
1943 р. Польська банда закатувала поблизу села Малинськ Березнівського району 5 мирних жителів села Орлівка цього ж району, які поїхали косити сіно. Серед закатованих був Рожко *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2081 РБ — б).*
- Літо,
1943 р. Німці з польськими шуцманами спалили у місті Березне повністю вулицю Дерманку і жорстоко закатували місцевого жителя Перепечай Данила. Решта людей втекли *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2081 РБ).*
- Літо,
1943 р. Німці з поляками побили мирних жителів міста Костопіль, що переховувались у гаївці поблизу села Борщівка Костопільського району. Тоді загинув Дідух Максим і Дідух Марина *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2147 РК — а).*
- Літо,
1943 р. Німці з поляками повністю спалили село Чудви Костопільського району і 2 мирних жителів і серед них Сульжик Параскева *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2148 РК — б).*
- Літо,
1943 р. Німці з поляками декілька разів напали на село Злазне Костопільського району. Грабили, палили і вбивали мирних людей. Тоді загинули:
Дашкель Петро Іванович,
Бачук Іван (закатований у селі Янова Долина, тепер Базальтове, Костопільський район),

Бачук Павло (закатований у селі Янова Долина, тепер Базальтове, Костопільський район),

Бачук Андрій Васильович,
Юрим Юстина,
Шершун Іван,
Кричильський Федір (порізаний пилкою),
Дашкель Пилип Павлович (закатований),
Дашкель Омелян,
Дашкель (жінка Омеляна),
Гриб Олександр,
Бачук Онисія,
Цикун Михайло,
Нездюр Юстина,
Кресюк Ярина,
Кресюк (дитина),
Кресюк (дитина).

І це ще не всі жертви. Окрім цього, було повністю спалене село і церква (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2148 РК*).

Літо,
1943 р.

Сотня “Барсука” стала на охорону села Срібне Радивилівського району, яке хотіли спалити німці з поляками. Зав’язався бій, у результаті якого ворог мав великі втрати, а решта втекла. Зі сторони УПА жертв не було (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 27 — 52*).

Літо,
1943 р.

Німці з поляками забрали мирних жителів села Адамівка Березнівського району: Бабчука Миколу Харитоновича і його сина Миколу. Бандити завезли їх у село Бистричі цього ж району, де жорстоко закатували (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2114 РБ*).

Літо,
1943 р.

Німці з поляками пограбували і повністю спалили село Адамівку Березнівського району. Того ж дня вони вбили 2 мирних жителів цього села:

Кроля Юхима,

Курчик Олександрю Іванівну

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2114 РБ).

Літо,
1943 р.

Польська банда напала на село Сехи (тепер село Томашгород) Рокитнівського району і вбила декількох мирних жителів. Серед них Сахневич Петро *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2114 РБ).*

Літо,
1943 р.

Польська банда із колонії Лядо (тепер села немає) Рокитнівського району напала на хутір Білаш поблизу села Сехи (тепер село Томашгород) цього ж району. Бандити пограбували і спалили частину хутора і вбили 3 жителів:

Новоселецького Юхима,

Новоселецького Павла,

Новоселецького Дем'яна

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2114 РБ).

Літо,
1943 р.

Польська банда із колонії Панська Долина (тепер село Долина, Млинівський район) спалила хутір Щаслива поблизу села Добрятин цього ж району *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2121 РМ).*

Літо,
1943 р.

Німці з поляками напали на село Деражне Костопільського району, у якому стояв відділ УПА. Зав'язався бій. За втрати у противника і повстанців невідомо. Серед мирних жителів було більше сотні вбитих і пораних. Серед них:

Удодік Георгій (вбитий),

Дмитрук (жінка, поранена),

Хим'юк Олена Марківна (поранена)

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2133 РК).

Літо,
1943 р.

Німці з поляками пограбували і спалили село Гурби (колишнього Людвипільського, тепер Березнівського району) *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2135 РБ).*

Літо,
1943 р.

Німці з поляками у селі Застав'є (тепер села немає) колишнього Людвипільського, тепер Березнівського району вбили сім'ю Ковальчуків. У цій акції відзначився поляк Зигмунд *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2135 РБ).*

Літо,
1943 р.

Польська банда у селі Мокре (тепер села немає) колишнього Людвипільського, тепер Березнівського району вбила декілька мирних жителів. Серед них:

Капанчук Стефу,

Капанчук Степана,

Капанчук (дитина),

Капанчук (дитина)

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2135 РБ).

Літо,
1943 р.

Чота УПА під командуванням “Черкеса” (Чикун Василь, село Бабин, Гошанський район) зробила засідку на автошляху Київ — Рівне поблизу села Бабин. Колона вантажівок з німцями й поляками була обстріляна. Жертв у повстанців не було. За жертви у ворога невідомо. Повстанці забрали 4 авто (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 13 — 73*).

Літо,
1943 р.

Відділ УПА зробив засідку на німців з поляками у селі Мала Городниця Млинівського району, які їхали на 2-х вантажівках. Зав'язався бій, у якому був вбитий німецький водій і спалене 1 авто, решта німців розбіглася. Жертв у повстанців не було (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 19 — 3*).

Літо,
1943 р.

Німці з поляками приїхали на хутір Гниди поблизу села Башарівка Радивилівського району. В цей час на постої тут була сотня УПА. Зав'язався бій, у якому ворог поніс великі втрати. Жертв у повстанців не було (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 20 — 61*).

Літо,
1943 р.

Польський шуцман Багінський житель села Соломка Костопільського району ловив людей і відводив їх німцям до Олександрії, де вони знищувалися. У такий спосіб загинули мирні жителі села Каменуха Костопільського району. Серед них:

Веремчук Роман,
Козубович Андрій,
Цимбалюк Микола,

Місяк Іван.

Під час проведення чергової такої акції кат був знищений повстанцями (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 14*).

Літо,
1943 р.

Німці з поляками напали на хутір поблизу села Вербівка Дубровицького району і вбили декілька мирних жителів (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2065 РВ*).

Літо,
1943 р.

Польські шуцмани, які стояли у селі Басів Кут Рівненського району вбили 2 повстанців із цього села:

Симонюка Степана Павловича,

Синицю Аврама Степановича

(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2073 РР*).

Літо,
1943 р.

Німці з поляками приїхали з міста Костополя на села: Майдан Руденський, Юзефівка, Малі Селища, Цицелівка (тепер сіл немає, територія військового полігону) і пограбували їх (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 30 РК*).

Польська банда увірвалася у село Жадківка Корецького району і жорстоко закатувала повстанця Гнесюка Івана (*Поліщук В. Трагедія сім'ї Гнесюків // Волинь. — 1997. — 6 червня*).

Літо,
1943 р.

Німці з поляками вбили і закатували у селі Поляни Березнівського району більше 30 патріотів села. Серед них:

Майструк Петро Артемович (1924 р. н.),
 Ковалевич Назарій Олексійович (1906 р. н.),
 Копанець Лукаш Олександрович (1910 р. н.),
 Стельмах Нестор Маркович (1920 р. н.),
 Радчук Купріян Мартинович (1897 р. н.),
 Радчук Текля Семенівна (1899 р. н.),
 Радчук Іван Купріянович (1938 р. н., дитина),
 Старовойт Павло Никонович (1922 р. н.),
 Тимошів Максим Трохимович (1923 р. н.),
 Улянчук Федір Устинович (1924 р. н.),
 Турчик Петро Андрійович (1922 р. н.),
 Улянчук Яким Іванович (1891 р. н.),
 Ковалевич Юхим (1900 р. н.),
 Радчук Тетяна Купріянівна (1922 р. н.)
 (Дорош С. Спогади про минуле // Волинськ. — 2003. — 7 березня).

Літо,
 1943 р.

Польська банда з колонії Політовка (тепер село Тихе) Костопільського району спалила 2 хати в селі Антонівка цього ж району
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 56).

Літо,
 1943 р.

Німці з поляками розстріляли 4 мирних жителів із села Моквин Костопільського району. Тоді загинули:
 Никончук Тит Петрович (1922 р. н.),
 Дідух Дмитро,
 Цибуляк ?,
 ? (невідомий, село Пісків, Костопільський район)
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 56).

- Літо,
1943 р. Німці з поляками заарештували у селі Моквин Костопільського району 2 мирних жителів і розстріляли у Рівненській тюрмі (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 56*).
- Літо,
1943 р. Польська банда закатувала мирну жителя селища Степань Сарненського району Гожу Хавронію в лісі поблизу села Гутвин (тепер села немає) Костопільського району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 33*).
- Осінь,
1943 р. Відділ УПА тримав бій з німцями й поляками у селі Уїздці Млинівського району. В цьому бою загинуло декілька повстанців і був поранений Стасишин Степан Самійлович (повстанець із села Студінка Млинівського району) (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 26 — 14*).
- Осінь,
1943 р. Польська банда в урочищі “Загадка” поблизу села Мала Любаша Костопільського району жорстоко закатувала сім’ю вояки УПА Цимбалюка Миколи Івановича. Тоді загинули:
Цимбалюк Іван,
Цимбалюк Ольга,
Цимбалюк Ганна Іванівна
(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2162 РК — а*).
- Осінь,
1943 р. Німці з поляками спалили і пограбували села: Рудню (Юзефівка, 40 хат) та Цицелівку (30 хат). Тепер цих сіл немає, територія війсь-

кового полігону (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2162 РК — а*).

Осінь,
1943 р.

Німці з поляками спалили живцем в урочищі “Став” поблизу села Малий Мидськ Костопільського району місцевих мирних жителів:

Кулініча Дмитра,
Марач Хавру,
Жук Анастасію.

Жінки йшли до лісу доїти корів (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2162 РК — б*).

Осінь,
1943 р.

Німці з поляками спалили у селі Великий Стидин Костопільського району 3 мирних жителів села Малий Мидськ цього ж району. Серед них:

Приходько Івана,
Ярмолюка Данила,
Марача Максима

(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2162 РК — б*).

Осінь,
1943 р.

Місцева боївка УПА (6 чоловік) зробила засідку у селі Диків Рівненського району на німців з поляками, які поверталися з грабунку села Білів цього ж району. Зав’язався нерівний бій, у якому повстанці понесли втрати і змушені були відступити. Тоді загинули:

Тимошук Іван (село Оржів, Рівненський район),

Шалєпа Микола Євдокимович (село Сухівці, Рівненський район)

(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2059 Р — а, Зош. Р. 11 — 16*).

Осінь,
1943 р.

Місцева боївка УПА на чолі з “Думою” зробила засідку на німців з поляками у селі Невіроків Корецького району, які гнали награвану худобу із села Липки Гоцанського району. В результаті бою декілька німців і поляків було вбито, а решта втекла до Великих Межиріч Корецького району. Через декілька годин німці з поляками повернулись і спалили хутори сіл Дивень і Невіроків цього ж району. Люди встигли утікати (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2050 РГ*).

Осінь,
1943 р.

Відділи УПА напали на містечко Мізоч Здолбунівського району, де були німці з поляками. У цьому бою загинули повстанці:

Семенюк Тимофій Савович (село Дермань-І, Здолбунівський район),

Мартинюк Карпо Якович (село Дермань-І, Здолбунівський район),

Лахман Мелетій Филімонович (село Дермань-І, Здолбунівський район),

Бухало Карпо (село Дермань-І, Здолбунівський район),

Богуш Сава (село Дермань-І, Здолбунівський район),

Галабур Даніна (село Дермань-І, Здолбунівський район),

Самчук Василь Тарасович (село Дермань-І, Здолбунівський район),

Байдюк Кирило Фадєєвич (селище Мізоч, Здолбунівський район),

Червоняк Петро (село Білашів, Здолбунівський район)

(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 24 — 78*).

- Осінь,
1943 р.
(пізня)
- Місцева боївка УПА дала бій німецьким шуцманам у селі Козлин Рівненського району, які грабували село. В результаті бою повстанцями було взято у полон 3 нападників. Жертв зі сторони боївки не було (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 1 — 15*).
- Осінь,
1943 р.
- Німці з поляками їхали грабити село Сінне (тепер с. Садове) Гощанського району. Відділ УПА зробив засідку в урочищі “Подобанка” на грабіжників, які поверталися назад. Зав’язався бій. Жертв у повстанців не було. За втрати у ворога невідомо (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 34 — 89*).
- Осінь,
1943 р.
- Польські шуцмани забрали у жителів села Білогородка Дубенського району біля 50 голів худоби і погнали на містечко Вербу цього ж району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2155 РР — а*).
- Осінь,
1943 р.
- Німці з поляками поверталися з награваним майном і худобою із села Коловерти Корецького району. Чота відділу “Шавули” (Рудик Адам, селище Людвипіль, тепер смт. Соснове, Березнівський район) перестріла нападників в урочищі “Чабани” і відбила награване. У грабіжників загинув 1 поляк. Серед повстанців жертв не було (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 1343 РБ — в*).

Осінь,
1943 р.

У село Вовкошів Гощанського району на грабунок приїхав ляднвірт з німецькою і польською охороною. Коли грабіжники повертались з награбованим назад на них напала місцева боївка. Зав'язався бій, у якому було вбито 7 поляків, а ляднвірт і декілька охоронців утікли. Повстанців жертв не було (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 10 — 24*).

Осінь,
1943 р.

Відділ УПА напав на німецький держгосп (штаатсгут) у селі Великі Межирічі Корецького району, який охоронявся польською поліцією. В результаті бою зі сторони повстанців був 1 поранений. За жертви у противника невідомо (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 13 — 13*).

Осінь,
1943 р.

Німці з поляками прийшли із села Олександрія Рівненського району в село Соломка Костопільського району (тоді Олександрійського району). Бандити вбили і спалили в гаївці (будинок лісника) поблизу села 75 мирних жителів, серед них дітей і стариків (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 441 РК*).

Осінь,
1943 р.
(пізня)

Польська банда при підтримці власовців (російських шовіністів, що служили німцям) напала на село Дермань-II Здолбунівського району і спалила частину села "Нагорянці". Бандити декількох людей убили, а решта жителів утікла (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2112 РЗ*).

- Осінь,
1943 р. Німці з поляками приїхали із села Сморгдва Млинівського району грабити на хутір Сінокоси, що поблизу села Береги цього ж району. Грабіжники вбили Пахольчука Василя Трохимовича і пограбували селян (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2126 РМ*).
- Осінь,
1943 р. Німці з поляками з села Сморгдва Млинівського району знову напали на хутір Сінокоси, що поблизу села Береги цього ж району. Грабіжники вбили жительку села Пахольчук Ніну і пограбували селян (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2126 РМ*).
- Осінь,
1943 р. Німці з поляками спалили село Трубиці Костопільського району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2136 РМ*).
- Осінь,
1943 р. Німці з поляками оточили село Бабин (тепер село Калинівка) Корецького району, зловили і жорстоко закатували 13 молодих чоловіків, а 8 дівчат забрали до в'язниці в місто Рівне (*Бухал Устина. Пам'ять жертв польсько-німецького терору стукає в наші серця // Волинь. — 2003. — 11 квітня*).
- Осінь,
1943 р. Німці з поляками прийшли з міста Берестечка Горохівського району Волинської області грабити село Нова Митниця Радивилівського району. В селі на них напала місцева боївка УПА. Грабіжники втекли назад, але через декілька годин повернулися з під-

могою і спалили село (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 29 — 57*).

Осінь,
1943 р.

Німці з поляками спалили церкву і село Головин Костопільського району. Багатьох жителів зігнали в одну хату і спалили (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 28*).

Зима,
1943 р.

Польська банда із села Лядо (тепер села немає) Рокитнівського району напала на село Сехи (тепер село Томашгород) цього ж району, спалила частину села і вбила мирних жителів:

Попок Єфима,
Сахневича Сильвестра,
Попок Параскеву

(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2115 РРок.*).

1943 р.

Німці з поляками напали на село Бутейки Сарненського району і повністю (біля 90 хат) спалили село. Мирні жителі втекли у ліс (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 47*).

1943 р.

Польські поліцаї у селі Новий Корець, Корецького району спалили живцем 2 мешканців села:

Ярмолюка ?,
Богуша Олексія (16 років).

Окрім цього, бандити спалили 2 хати (*Бухал Устина. Пам'ять жертв польсько-німецького терору стукає в наші серця // Волинь. — 2003. — 11 квітня*).

- 1943 р. Повстанець — Мельничук Адам Кирилович із села Острожець Млинівського району загинув від поляків *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 29 — 103).*
- 1943 р. У селі Надчиці Млинівського району від поляків загинули повстанці:
Шут Іван,
Козлюк Іван,
Пасічник Павло
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 29 — 105).
- 1943 р. Повстанець — Мишкун Артем Власович із села Дюксин Костопільського району, жорстоко закатований поляками *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 29 — 5).*
- 1943 р. Повстанець — Ковальчук Василь Карпович із села Крупець Радивилівського району, жорстоко закатований поляками *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 28 — 8).*
- 1943 р. Сотня “Сокола” мала бій з поляками і фольксдойчерами у селі Черешнівка Дубенського району. В цьому бою загинув повстанець Кравчук Петро з Київщини *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 27 — 30).*

- 1943 р. Повстанець — Грушецький Михайло Андрійович із села Нова Миколаївка Дубенського району загинув від поляків *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 26 — 48)*.
- 1943 р. Німці з поляками вбили і закатували декілька повстанців і мирних жителів у селі Косарево Млинівського району. Серед них:
Павлюк Володимир Максимович (повстанець, село Косарево),
Котуза Федір Петрович (повстанець, село Божкевичі, тепер Новоселівка Млинівського району),
Потаповський Василь (повстанець, село Косарево, закатований у місті Дубно),
священик (село Косарево, закатований у місті Дубно)
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 27 — 72).
- 1943 р. У селі Хмелівка Березнівського району німці з поляками вбили 2 мирних жителі села Адамівка цього ж району *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2156 РК — в)*.
- 1943 р. Німці з поляками вбили у селі Будераж Дубенського району повстанців:
Білоус Івана,
Горкавчук Андрія Олексійовича,
Зажицького Федора Антоновича,
Кецевського Володимира Івановича,
Варійчука Костянтина,

Бойко Петра,
Зарічнюк Любов Іванівну,
Рижука Петра Павловича,
Варійчука Сергія (село Повча, Дубенський район)

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 28 — 132, 133, 135; Зош. Р. 23 — 51).

1943 р. Повстанець — Бондарчук Онуфрій із села Малі Сади Дубенського району загинув від німців з поляками у селі *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 23 — 7).*

1943 р. У селі Підлужжя Дубенського району від німців із поляками загинули повстанці — мешканці села:

Іщук Федір Гнатович,
Іщук Роман Гнатович,
Ганзелевський Степан,
Ганзелевський Андрій Демидович

1943 р. Повстанець — Франчук Сергій із села Буди Млинівського району повішений німцями з поляками у селі *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 30 — 5).*

1943 р. Місцева боївка УПА мала бій з польською поліцією у селі Здовбиця Здолбунівського району. В цьому бою загинув повстанець Демчук Федір Гнатович — мешканець цього села *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 7 — 14).*

- 1943 р. Німці з поляками у селі Боремель Деми-
дівського району вбили повстанців:
Пасічника Дмитра,
Старуха Олександра
(Рівненський краєзнавчий музей. Особи-
стий архів О. Денищука, спр. 1879 РМ).
- 1943 р. У селі Чекно (тепер село Межиріччя)
Млинівського району на засідку польської
банди потрапило 4 невідомих повстанці і всі
загинули (Рівненський краєзнавчий музей.
Особистий архів О. Денищука, спр. 1918 РМ).
- 1943 р. Польська поліція із селища Цумань Кі-
верцівського району Волинської області дві-
чі нападала на село Деражне Костопільсь-
кого району і вбила більше 30 мирних жите-
лів (Рівненський краєзнавчий музей. Особи-
стий архів О. Денищука, спр. 2108 РК).
- 1943 р. Польська поліція напала на село Дюк-
син Костопільського району (Рівненський
краєзнавчий музей. Особистий архів О. Де-
нищука, спр. 2108 РК).
- 1943 р. Польська банда напала на хутір Закруч
поблизу села Сехи (тепер село Томашгород)
Рокитнівського району і забрала 2 жителів.
Серед них:
Козака Олексія Никаноровича (жорсто-
ко закатований),
Басича Євгена Юхимовича (доля неві-
дома)
(Рівненський краєзнавчий музей. Особи-
стий архів О. Денищука, спр. 2108 РК).

- 1943 р. Польська банда напали на хутір Заброди поблизу села Сехи (тепер село Томашгород) Рокитнівського району і забрала з собою мирних жителів села:
Ліщука Левка,
Бурлаку Степана.
Їх доля невідома (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2108 РК*).
- 1943 р. Польська банда напала на село Сехи (тепер село Томашгород) Рокитнівського району і вбила мирних жителів, що жили в урочищі "Сукач". Тоді загинули:
Дячок Порфирій,
Кирик Матвій,
Хоменюк Іван Павлович,
Хоменюк Йосип Павлович,
Хоменюк Семен Павлович,
Хоменюк Федір Павлович,
Хоменюк Павло
(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2108 РК*).
- 1943 р. Від рук поляків у селі Сехи (тепер село Томашгород) Рокитнівського району загинули мирні жителі:
Дудар Захар,
Бодак Іван,
Хоменюк Степан,
Хоменюк Євген,
Лабур Петро Хомович,
Мельник Хома Йосипович.
Особливо проявив себе при вбивствах і грабунках селян поляк Левон із села Бесідка (тепер села немає) Рокитнівського району

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2108 РК).

1943 р. Польська банда із села Лядо (тепер села немає) Рокитнівського району напала на хутір Тухово поблизу села Сехи (тепер село Томашгород) цього ж району і зарубала двох стариків:

Клітищева Кузьму,

Клітищева Йосипа

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2108 РК).

1943 р. Польська банда із села Лядо (тепер села немає) Рокитнівського району напала на хутір Перестанець поблизу села Сехи (тепер село Томашгород) цього ж району і зарубала 2 мирних жителів:

Шерстюка Трохима,

Борейка Григорія

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2108 РК).

1943 р. Польська банда із села Лядо (тепер села немає) Рокитнівського району повторно напала на хутір Перестанець поблизу села Сехи (тепер село Томашгород) цього ж району і закатувала мирних жителів. Серед них:

Гіса Дмитра Адамовича,

Басича Якова,

Семенюка Андрія,

Семенюка Григорія Адамовича,

Семенюк Домну Григорівну.

Після цього бандити забрали худобу і майно *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2108 РК).*

- 1943 р. Польське з'єднання № 3 (командир Сатановський Р.) протягом 1943 року вбило 390 українських націоналістів і поранило 47, серед яких було багато простих українських селян (ДАРО: Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 76).
- 1943 р. Повстанець — Павловський Олександр із села Дядьковичі Дубенського району був жорстоко закатований німцями з поляками у селі Сатіїв цього ж району (Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2133 РК — в).
- 1943 р. Поляки жорстоко закатували жительку селища Людвипіль (тепер смт. Соснове) Березнівського району Рудику із сином (Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2138 РБ).
- 1943 р. Від німців з поляками у селі Трубиці Костопільського району загинули мирні жителі:
Саламай Ілля,
Тимошик Микола,
Трофимчук Рафаїл Тарасович,
Кухарчук Порфирій Платонович,
Кухарчук Михайло,
Новак Феофан (був поранений)
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2136 РК).
- 1943 р. У селі Чекно (тепер село Межиріччя) Млинівського району поляками були вбиті 2 повстанці, мешканці цього села:
Глинський Андрій,
Мельничук Микита,
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 19 — 17).

- 1943 р. У селі Надчиці Млинівського району поляками були вбиті 4 повстанці, мешканці цього села:
 Козел Василь,
 Шут Іван,
 Горобець Семен,
 ? Олена
 (Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 19 — 17).
- 1943 р. У селі Боремець Демидівського району від рук поляків загинули мирні жителі і повстанці:
 Пасічник Дмитро Миколайович,
 Гончарук Микола Іванович,
 Бондарук Павло Григорович,
 Сюйва Пилип,
 Бондарук Петро Петрович,
 Старух Олександр,
 Старух Дмитро,
 ? Григорій (вчитель)
 (Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 19 — 22, 24, Зош. В. 8 — 14).
- 1943 р. Повстанець — Луцюк Никанор Ничипорович із села Топілля Млинівського району загинув від поляків *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 19 — 28).*
- 1943 р. Поляки жорстоко закатували в місті Берестечко Горохівського району Волинської області 3 повстанців, мешканців села Вербень Демидівського району. Серед закатованих були:

Лесик Василь,
? Павло (Королів),
? Теофан (Шевців)

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 19 — 75, 88).

1943 р. Повстанець — Токарчук Микола із села Казьмирівка (тепер Кузьмівка) Сарненського району загинув від поляків *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 21 — 46).*

1943 р. Повстанець — Дем'янчук Михайло із села Біла Криниця Рівненського району загинув від поляків *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 21 — 46).*

1943 р. Повстанець — Берест Віталій із села Метків Рівненського району, жорстоко закатований польськими шовіністами, що були у складі совєтської партизанки. Кати цю акцію зробили на колонії Мар'янівка (тепер села немає) Рівненського району *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 22 — 90).*

1943 р. Німці з поляками повісили у селищі Клевань Рівненського району 2 повстанців, мешканців села Олишва цього ж району. Тоді загинули:

Міськевич Степан Іванович,
Преварський Олександр Якимович

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 24 — 4, Зош. Р. 11 — 35).

- 1943 р. Повстанець — Новозняк Володимир Іванович із села Річиця Гощанського району загинув від поляків (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 40 — 2*).
- 1943 р. Повстанець — Войтович Кирило Данилович із села Тучин Гощанського району загинув у бою з польсько-советською партизанкою в селі Гута Степанська Костопільського району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 40 — 4*).
- 1943 р. Повстанець — Кузьміч Мирон Борисович із села Головниця Корецького району жорстоко закатований поляками у місті Корець (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 40 — 85*).
- 1943 р. Сотня “Недолі” (Трохимчук Степан Климентійович, село Тучин Гощанського району) мала бій з поляками на колонії Люцинів цього ж району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 34 — 81*).
- 1943 р. Повстанець — Примачок Григорій Митрофанович із села Пустомити Гощанського району загинув від німців з поляками (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 33 — 90*).
- 1943 р. Повстанці — Дзісюк Никанор, Рудик Любов Іванівна із села Вілля Березнівського району загинули від німців з поляками у селі (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 32 — 5*).

- 1943 р. Повстанець — Пилипей Олексій Петрович із села Рисв'янка Рівненського району загинув у бою з поляками на річці Случ (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 32 — 17*).
- 1943 р. Повстанець — Невірковець Калістрат Миколайович із села Велика Харуча (тепер село Колодіївка) Корецького району загинув від німців з поляками у селі Янівка (тепер Іванівка) цього ж району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 32 — 35*).
- 1943 р. Німці з поляками жорстоко закатували 2 повстанців із села Малий Житин Рівненського району:
Войтюка Василя ("Коваль"),
Кравчука Василя Лукашовича ("Недоля")
(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 3 — 36*).
- 1943 р. Німці з поляками розстріляли у селі Новосілки (колишнього Клеванського, тепер Рівненського району) 2 повстанців:
Пасюту Федора Васильовича,
Яковчука Миколу Ничипоровича.
А також розстріляли вояку Армії УНР — Пасюту Васился Власовича (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 5 — 29*).
- 1943 р. Повстанець — Таргоній Іван із села Золотин Костопільського району загинув від поляків (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 8 — 64*).

- 1943 р. Німці з поляками вбили у селищі Цумань Ківерцівського району Волинської області повстанців:
Остапчука Филимона Сергійовича (село Углище, Рівненський район),
Кушніра Костянтина Михайловича (село Углище, Рівненський район),
? Федора (Блеюв, село Жобрин, Рівненський район)
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 11 — 160).
- 1943 р. Польська поліція зловила повстанця Сергія із села Олишва Рівненського району і везла до селища Клевань цього ж району. На дорозі їх перестріла місцева боївка УПА. За в'язався бій, у якому загинули повстанці:
Романуха Андрон (село Дерев'яне, Рівненський район),
Гордійчук Володимир (село Дерев'яне, Рівненський район),
Турський ? (Східна Україна).
Полоненому Сергію вдалося втекти *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 11 — 31).*
- 1943 р. Повстанець — Зубко Федір Михайлович із села Сінне (тепер Садове) Гощанського району загинув від поляків у селі Тучин цього ж району *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 12 — 15).*
- 1943 р. Невідомий повстанець із села Волошки Рівненського району вбитий поляками у селі

Кустин цього ж району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 14 — 35*).

1943 р. Поляки разом із советською партизаною декілька разів приїжджали на хутір Поруб поблизу села Грушівка Березнівського району грабили мирних жителів (забирали зерно, одяг, жудобу, птицю) (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 13 — 1*).

1943 р. Повстанець — Садовчук Микола Андрійович із села Пустомити Гощанського району загинув від поляків (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 14 — 45*).

1943 р. Повстанець — Павельчук Сергій Андрійович із села Кустин Рівненського району загинув від поляків (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 15 — 17*).

1943 р. Повстанці — Дікал Олександр і Андрущенко Степан із села Красносілля Гощанського району загинули від поляків у селі (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 15 — 23*).

1943 р. Повстанець — Жданюк Володимир Іванович із села Полівці Гощанського району загинув від поляків у своєму селі (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 15 — 31*).

1943 р. За уявну співпрацю з УПА німці напали разом з польською поліцією (силою в 100 чоловік) на українське поселення Дворище (10 дворів) Дубнівська округа. Цивільне населення встигло без втрат вчасно сховатися. Відділ УПА, що перебував поблизу, зробив засідку і знищив 40 німців і польських поліцаїв без жодних втрат зі свого боку (*Сергійчук Володимир. Український національний самостійницький рух у Західній Україні в 1939-1945 рр. // Україна — Польща: важкі питання... — Т. 1 — 2. — 1998. — С. 75).*

1943 р. Німецькі і польські поліційні відділи, повертаючись з грабіжницької мандрівки по українських селах, потрапили під с. Жуків (р-н Клевань) в засідку. Табір ворогів був розгромлений. 35 було вбито і 10 поранено по ворожим боці. На допомогу їм прийшли нові частини і один літак. Відділ УПА примінив бій і відступив. З нашого боку — 5 вбитих, 2 поранених. Здобуто 1 кулемет, рушниці і 2 навантажені майном вози (*Сергійчук Володимир. Український національний самостійницький рух у Західній Україні в 1939-1945 рр. // Україна — Польща: важкі питання... — Т. 1 — 2. — 1998. — С. 75 — 76).*

1943 р. Під с. Буща Мізоцького (Мізоцького — О. Д.) р-ну (тепер Здолбунівський район — О. Д.) заатакували німці разом з мадярами і поляками відділ УПА. Наш відділ з боєм вирвався з оточення... В часі бою вбито 20 мадярів і кількох німців. Відділ втрат не мав (*Сергійчук Володимир. Український націона-*

льний самостійницький рух у Західній Україні в 1939-1945 рр. // Україна — Польща: важкі питання... — Т. 1 — 2. — 1998. — С. 76).

- 1943 р. Поляки спільно з німцями повністю знищили село Парцеревич (такого села не виявлено — О. Д.) Степанського району (тепер Сарненський район — О. Д.), вбили багато українців котрі не мають ніякого відношення до націоналістів (*Сергійчук Володимир. Трагедія Волині. — К., 2003. — С. 26).*
- 1943 р. Відділ УПА зав'язав бій з фольксдойчерами і поляками на колонії Довжок (Дубенщина — О. Д.). У цьому бою загинув чотовий "Литвин" із Дубенщини (*Скорупський Максим. Туди де бій за волю. — 1997. — С. 103).*
- 1943 р. Повстанець — Псалтира Михайло Романович із села Кам'янка Берзнівського району загинув від поляків (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2040 РС).*
- 1943 р. Повстанець — Гожий Михайло Павлович із селища Степань Сарненського району був жорстоко закатований німцями з поляками (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2041 РС).*
- 1943 р. Польська банда на хуторі Островки поблизу селища Степань Сарненського району спалила декілька хат господарів, які були зв'язані з УПА. Серед них:

Грицюка Івана,
Грицюка Олександра
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2042 РС).

- 1943 р. Польська банда із села Дранча Польська (тепер село Дружба) Радивилівського району постійно нападала на українські села. Сотня “Докса” (Котик Семен Панасович, село Сестрятин, Радивилівський район) напала на це село і провчила нападників. У цьому бою загинув повстанець Кухарук Василь Ілліч із села Батьків Радивилівського району (Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2048 РРад, 1726 РРад).
- 1943 р. Сотня “Докса” (Котик Семен Панасович, село Сестрятин, Радивилівський район) стояла в селі Копані Радивилівського району. На неї напала польська банда. Зав’язався бій. Бандити відступили (Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2048 РРад).
- 1943 р. Повстанець — Невірковець Калістрат Миколайович із села Велика Харуча (тепер село Колодіївка) Корецького району загинув від польських шовіністів у селі Янівка (тепер Іванівка) цього ж району (Денищук Олександр. Книга Пам’яті і Слави Волині. — Т. 5. — Рівне, 2002. — С. 82).
- 1943 р. Повстанець, націоналістичний діяч під час польської окупації — Бондарук Микола Данилович із села Даничів Корецького району

вбитий польськими шовіністами (*Денищук Олександр. Книга Пам'яті і Слави Волині. — Т. 5. — Рівне, 2002. — С. 108*).

1943 р. Польськими шовіністами були вбиті учасники визвольних змагань із села Жорнівка Корецького району. Серед них:

Пилипей Ганна Іванівна,
Пилипей Любов Іванівна,
Пилипей Марія Іванівна,
Пилипей Олексій Петрович,
Пилипей Софія ?

(*Денищук Олександр. Книга Пам'яті і Слави Волині. — Т. 5. — Рівне, 2002. — С. 131*).

1943 р. Повстанець — Кристопчук Іван Андрійович із села Застав'я Корецького району жорстоко закатований польськими шовіністами, які служили советам (*Денищук Олександр. Книга Пам'яті і Слави Волині. — Т. 5. — Рівне, 2002. — С. 151*).

1943 р. Націоналістичний діяч під час польської окупації — Кравчук Йосип із села Сторожів Корецького району жорстоко закатований польськими шовіністами, які служили німцям (*Денищук Олександр. Книга Пам'яті і Слави Волині. — Т. 5. — Рівне, 2002. — С. 283*).

1943 р. Повстанець — Мельник Петро Григорович із села Щекичин Корецького району вбитий польськими шовіністами, які служили німцям (*Денищук Олександр. Книга Пам'яті і Слави Волині. — Т. 5. — Рівне, 2002. — С. 314*).

- 1943 р. Повстанець, націоналістичний діяч під час польської окупації — Луцюк Іван Купріянович із села Дорогобуж Гощанського району жорстоко закатований польськими шовіністами, які служили німцям, у селі Бугрин цього ж району (*Денищук Олександр. Книга Пам'яті і Слави Волині. — Т. 4. — Рівне, 2002. — С. 124*).
- 1943 р. Повстанець — Мирончук Павло Хомович із села Дуліби Гощанського району жорстоко закатований польськими шовіністами у селі Борщівка (тепер села немає) цього ж району (*Денищук Олександр. Книга Пам'яті і Слави Волині. — Т. 4. — Рівне, 2002. — С. 136*).
- 1943 р. Націоналістичний діяч під час польської окупації — Мамчур Федір Якимович із села Антонівка Березнівського району вбитий польськими шовіністами, які служили німцям (*Денищук Олександр. Книга Пам'яті і Слави Волині. — Т. 3. — Рівне, 2001. — С. 49*).
- 1943 р. Бульбівець — Головай Яків Амвросійович із села Бистричі Березнівського району вбитий польськими шовіністами, які служили німцям (*Денищук Олександр. Книга Пам'яті і Слави Волині. — Т. 3. — Рівне, 2001. — С. 59*).
- 1943 р. Повстанець — Антонюк Іван із села Великі Селища Березнівського району вбитий польськими шовіністами, які служили німцям (*Денищук Олександр. Книга Пам'яті і Слави Волині. — Т. 3. — Рівне, 2001. — С. 88*).

- 1943 р. Повстанець — Мороз Петро Степанович із села Друхів Березнівського району жорстоко закатований польськими шовіністами, які служили советам, у селі Мочулянка цього ж району (*Денищук Олександр. Книга Пам'яті і Слави Волині. — Т. 3. — Рівне, 2001. — С. 129*).
- 1943 р. Повстанці — Литвинчук Іван Максимович і Николук Федір Давидович із села Маринин Березнівського району вбиті польськими шовіністами, які служили советам (*Денищук Олександр. Книга Пам'яті і Слави Волині. — Т. 3. — Рівне, 2001. — С. 162 — 163*).
- 1943 р. Повстанець — Дудар Микола із села Хотинь Березнівського району вбитий польськими шовіністами, які служили німцям (*Денищук Олександр. Книга Пам'яті і Слави Волині. — Т. 3. — Рівне, 2001. — С. 217*).
- 1943 р. Польськими шовіністами, які служили німцям, на хуторі Занокіт за співпрацю з УПА були вбиті мирні жителі села Яблунне Березнівського району. Серед них:
Козлюк Антон Уліянович,
Козлюк-Кононець Надія Степанівна,
Кононець ? ?
(*Денищук Олександр. Книга Пам'яті і Слави Волині. — Т. 3. — Рівне, 2001. — С. 227, 230 — 231*).
- 1943 р. Повстанець — Кривко Семен Макарович із села Сварині Володимирецького району загинув у бою з поляками на колонії Пельсу-

ди (тепер села немає) (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 38 — 121*).

- 1943 р. Повстанець — Герасимчук Юхим Кононович із с. Ясногірка Сарненського району загинув у бою з німцями й поляками у селі Серкізів Турійського району Волинської області (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 37 — 2*).
- 1943 р. Сотня “Щупака” зав’язала бій з німцями й поляками, які приїхали грабити село Білівські Хутори Рівненського району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 890 РР*).
- 1943 р. Повстанець — Гаськевич Микола Іванович із села Деражне Костопільського району був вбитий польськими шовіністами (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 51 РК*).
- 1943 р. Повстанець — Климчук Степан Андрійович із села Довгошиї Млинівського району розстріляний польськими шовіністами (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 166 РМ*).
- 1943 р. Повстанець — Грищенко Федір Павлович із села Вирки Сарненського району вбитий польськими шовіністами (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 204 РК*).

- 1943 р. Німці з поляками вбили мирного жителя Трохимчука Кліма Андрійовича із села Підлужне Костопільського району, тільки за те, що він був із сім'ї націоналістів (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 318 РК*).
- 1943 р. Повстанець — Кузьміч Василь із села Малі Селища (тепер села немає, територія військового полігону) вбитий німцями з поляками (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 397 РК*).
- 1943 р. Повстанець — Цекун Костянтин Володимирович із села Ставок Костопільського району вбитий польськими шовіністами (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 599 РК*).
- 1943 р. Повстанці — Лесько Олександр Антонович і Лесько Стах Антонович із села Пісків Костопільського району загинули в бою з поляками поблизу селища Людвипіль (тепер смт. Соснове) Березнівського району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 585 РК*).
- 1943 р. Відділ УПА мав жорстокий бій з німцями й поляками поблизу села Бистричі Березнівського району. В цьому бою були великі жертви у повстанців (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 620 РК*).

- 1943 р. Повстанець — Беднарський Сергій із села Опарипси Радивилівського району був розстріляний німцями з поляками (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 1727 РРад*).
- 1943 р. Повстанець — “Ясень” загинув у бою з німецько-польськими нападниками (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2106 РЗ*).
- 1943 р. Повстанець — Литвинець Федір із села Глазова Костопільського району жорстоко закатований німцями з поляками у селі Олександрія Рівненського району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 116 РК*).
- 1943 р. Польська партизанка під командою Камінського жорстоко закатувала 3 українців у селищі Людвипіль (тепер смт. Соснове) Березнівського району. Серед них:
 Петринчук Олександр (село Корчів'я, Костопільський район),
 Ягнич ? (село Берестовець)
 (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 456 РК, 506 РК*).
- 1943 р. Бульбівці зав'язали бій з німцями й поляками у селі Вілля Березнівського району. В цьому бою загинули:
 Раєвський Василь,
 Міtringа Іван (“Полин”),
 Довмат Петро (“Виливайко”, село Бистричі, Березнівський район),

Столярчук Федір Климович ("Батюшка", село Бистричі, Березнівський район),
"Вулей",
"Стріла",
"Горобець"
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 1381 РБ).

1943 р. Мадяри та поляки напали на церкву в с.Ступно (Здолбунівський район — О. Д.) ограбили її та знищили. В повороті зустрілися з відділом УПА. Прийшло до бою, де згинуло 40, а ранено 16 мадярів і поляків (*Літопис УПА. — Т. 24. — Торонто — Львів, 1995 — 1996. — С. 253*).

1943 р. Курінь "Яреми" (Семенюк Никон, село Немовичі, Сарненський район) мав невдалий наступ на німців з поляками, що знаходились у селі Янова Долина (тепер село Базальтове) Костопільського району. Повстанці втративши декілька чоловік вбитими відступили (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 394 РБ*).

1943 р. Польсько-совєтська партизанка напала на село Рисв'янка Рівненського району, пограбувала його і вбила 4 члени сім'ї поляка Філіпа (*Остапчук Сергій. Рисв'янка і рисвянці // Волинь. — 2002. — 27 грудня*).

1943 р. Повстанець — Суботишин Артем Паримонович із села Бегень (тепер села немає) Рівненського району вбитий польськими шовіністами в селі (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 1068 РР*).

- 1943 р. Німці з поляками жорстоко закатували
бульбівців і повстанців у селі Бистричі Бере-
знівського району. Серед них:
Семеновича Федора Івановича (село
Хотинь, Березнівський район),
? Гараїм (село Хотинь, Березнівсь-
кий район),
? Василь (село Бистричі, Березнів-
ський район),
? Василь (Щасливий, село Бистричі,
Березнівський район)
*(Рівненський краєзнавчий музей. Особи-
стий архів О. Денищука, спр. 1317 РБ, 1318
РБ).*
- 1943 р. Мирний житель села Губків Березнівсь-
кого району — Кот Микола Кирилович за спів-
працю з УПА був жорстоко закатований поль-
сько-советською партизанкою у селі Мочу-
лянка Березнівського району *(Рівненський
краєзнавчий музей. Особистий архів О. Де-
нищука, спр. 1327 РБ).*
- 1943 р. Повстанець — Дудар Микола із села Хо-
тинь Березнівського району був жорстоко
закатований польськими шовіністами *(Рівнен-
ський краєзнавчий музей. Особистий архів
О. Денищука, спр. 1368 РБ).*
- 1943 р. Повстанець, націоналістичний діяч під час
польської окупації — Шевчук Степан Петро-
вич із села Забороль Рівненського району
вбитий польськими шовіністами, які служи-
ли німцям *(Денищук Олександр. Книга Па-
м'яті і Слави Волині. — Т. 2. — Частина І. —
Рівне, 2001. — С. 243).*

- 1943 р. Повстанець — Кравчук Василь Лукашович із села Малий Житин Рівненського району жорстоко закатований польськими шовіністами (*Денищук Олександр. Книга Пам'яті і Слави Волині. — Т. 2. — Частина І. — Рівне, 2001. — С. 345*).
- 1943 р. Німці з поляками закатували у селі Бистричі Березнівського району українських патріотів:
 Сульжука Юхима (бульбівець),
 Хижака Миколу (повстанець),
 Марчука Панаса,
 Марчука Федора,
 Головина Якова Амвросійовича (бульбівець)
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 1380 РБ, 1396 РБ — б).
- 1943 р. Відділ УПА мав сутичку з советсько-польською партизанкою поблизу села Малий Кричильськ Сарненського району (*Літопис УПА. — Т. 27. — Торонто — Львів, 1997. — С. 101*).
- 1943 р. Німці з поляками приїхали грабувати село Рудня (Юзефівка, тепер територія військового полігону. Перешкодив їм відділ УПА. Зав'язалася перестрілка. Поляки спалили пів села (*Корнійчук Микола. То хто ж має просити вибачення? // Волинь. — 2003. — 16 травня*).

1944

2. 01.44 Відділ УПА роззброїв 4 поляків і 6 угорців, які приїхали з Дубно грабувати село Грядки (Дубенський район — О. Д.) (*Літопис УПА. Нова серія. — Т. 2. — Київ — Торонто, 1999. — С. 391*).
4. 01. 44 Зліквідовано 4 поляків, які були зловлені під час грабунку в селі Грядки (Дубенський район — О. Д.) (*Літопис УПА. Нова серія. — Т. 2. — Київ — Торонто, 1999. — С. 391*).
- 13-14.
01. 44 Польська банда напала на село Замчисько (тепер село Кривуха) Дубенського району і спалила 2 хати й 4 клуні. Люди повтекали (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2065 РВ*).
13. 01. 44 Польсько-советська партизанка на чолі з Миколою Струтинським приїхала у село Жорнівка Корецького району. Жорстоко побила мирного жителя Невірковця і пограбувала його. Окрім цього, захопила в полон хворого на тиф невідомого повстанця і забрала з собою (*Невірковець Євген. Ось такі визволителі // Волинь. — 1997. — 6 червня*).
18. 01. 44 Німці з поляками розстріляли у селі Оже-нин Острозького району 6 мирних жителів: Савича Солов'я Петровича (35 років), Савич Устину (60 років), Бернадського Кузьму Матвійовича (21 рік),

Алексіюк Марію (65 років),
Федорець Галину (13 років),
Дмитрука Володимира Оксентовича (10 років).

Окрім цього, бандитами було вбито багато мирних жителів з інших сіл, ще більше було поранено (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2127 РО*).

20. 01. 44

Німці з поляками приїхали із Олександрії Рівненського району в село Жильжа Костопільського району. Зігнали всіх мирних жителів до хліва Косянця Сака і живцем спалили 75 людей. Тоді загинули:

Веремчук Секлета,
Веремчук Михайло (6 років),
Веремчук Надія (7 років),
Савчук Кіндрат,
Веремчук Ольга Дмитрівна,
Сівук Оксенія,
Сав'як Денис,
Косянець Любова,
Косянець (дитина Люби, грудний вік),
Новак Юхим,
Новак Меланія,
Новак Ольга Юхимівна,
Новак Ганна Юхимівна (2 роки),
Іллючок Агафія,
Іллючок Надія Костянтинівна,
Іллючок Любова Костянтинівна,
Іллючок Дмитро Костянтинович (5 років),
Коваленко Анастасія,
Коваленко Олександр Іванович,
Коваленко Галина Іванівна,
Савчук Грат,

Савчук Ганна,
Савчук Ніна Гратівна (5 років),
Савчук Галина Гратівна (4 роки),
Кривчук Ярина,
Кривчук Олександр (10 років),
Кривчук Галина (8 років),
? Пелагія (Грибкова),
? Іван (син Пелагії, 2 роки),
Остапчук Тетяна Стахівна,
Остапчук ? (син Тетяни),
Остапчук ? (дочка Тетяни),
Остапчук Іван,
Остапчук Тетяна (бабуня),
Остапчук (жінка Івана),
Косянець Любов Остапівна,
Веремчук Аврам,
Веремчук Мар'яна,
Іллючок Феодосій,
Веремчук Іван,
Веремчук Пракседа,
Веремчук Стах,
Веремчук Катерина,
Сав'як Денис,
Сав'як Мотрона,
Косянець Єфросинія,
Веремчук Ольга,
Сівук Макар,
Сівук Христина,
Сівук Оксенія Макарівна,
Кривчук Степан,
Цуприк Оксент,
Цуприк Устина,
Цуприк Мотря (дитина, 1 рік),
? Оксент,
? Єва Оксентівна,
? Уляна Оксентівна,
? (син Оксента).

У цей же день кати знищили мирних жителів у гаївці поблизу села. Серед них були:

Кривчук Филимон (село Берестовець Костопільського району),

Кривчук (жінка Филимона),

Кривчук (дитина Филимона),

Кривчук (дитина Филимона),

Кривчук (дитина Филимона),

Кривчук (дитина Филимона),

Кривчук (дитина Филимона),

Остапчук Ганна,

Остапчук (дитина Ганни),

Остпачук (дитина Ганни),

Осталчук (дитина Ганни),

? Лідія (вчителька),

? Ростислав (син Лідії).

Усього загинуло в той день 88 осіб. Крім цього було повністю спалене село (біля 70 хат) (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 19*).

Лютий,
1944 р.

Колишній вояка Армії УНР, емігрант із Східної України — Ковтун Іван, який проживав у селі Нова Любомирка Рівненського району, був вбитий польськими шовіністами (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 16 — 15*).

Червень,
1944 р.

Польські жовніри із армії ім. Ванди Василевської вбили на хуторі Високий поблизу села Городище Рівненського району 8 повстанців:

Калюжного Логвина Олександровича (село Біла Криниця, Рівненський район),

Мельничука Миколу Гавриловича (село Біла Криниця, Рівненський район),

Мельничука Петра Кіндратовича (село Біла Криниця, Рівненський район),

Мичка Івана (село Біла Криниця, Рівненський район),

Савелка Олександра (село Біла Криниця, Рівненський район),

Гордєєва Захара Григоровича (село Городище, Рівненський район),

Мичка Василя Степановича (село Городище, Рівненський район),

Мичка Кузьму Степановича (село Городище, Рівненський район),

Мичка Мефодія Степановича (село Городище, Рівненський район)

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2043 Р, 2049 РР).

Літо,
1944 р.

У село Кустин Рівненського району приїхали 3 польських жовніри із війська ім. Ванди Василевської. Вони зловили повстанця “Пушкіна” і вели на знищення. На шляху їх зустріла боївка “Рогози” (Павельчука Бориса, мешканця села) і знищила поляків, визволивши повстанця *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2046 РР).*

1944 р.

Польсько-советська партизанка на хуторі Козоче поблизу села Велика Любаша Костопільського району захопила в полон 5 повстанців і жорстоко закатувала їх у селі Корчів’я цього ж району. Серед закатованих були:

Сівук Левко Денисович (село Велка Любаша),

Будько Пилип Касянович (село Велика Любаша),

Познахівський Михайло Сидорович (село Велика Любаша),

Шворобей Михайло Романович (село Підлужне, Костопільський район)

Денищук Олександр. Книга Пам'яті і Слави Волині. — Т. 1. — Рівне, 2001. — С. 73 — 74, 83, 86, 288; Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 290 РК).

1944 р. Мирний житель із села Малий Стидин Костопільського району — Левчик Мусій за співпрацю з УПА був жорстоко закатований польськими шовіністами (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 8 — 64*).

1944 р. Повстанець — Гурський Володимир із села Шубків Рівненського району вбитий польськими шовіністами в місті Рівному (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 22 — 94*).

1944 р. Повстанець — Романович Іван із села Хотинь Березнівського району був жорстоко закатований польськими шовіністами у селі Поташня (тепер село Яцьковичі) цього ж району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 22 — 38*).

1944 р. Повстанець — Ковбар Яків Мусійович із села Бронне Березнівського району вбитий польськими шовіністами, які служили советам (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 22 — 3*).

- 1944 р. Повстанця — Вовчика Миколу із села Яринівка Березнівського району зловили поляки і передали советам, які його знищили (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 21 — 2*).
- 1944 р. Мирний житель із села Тростянець Дубенського району — Фенюк Сава Антипович був вбитий польськими шовіністами (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 23 — 33*).
- 1944 р. Повстанці — Гук Петро і Гук Лідія Федорівна із села Зелений Дуб Здолбунівського району були вбиті польськими шовіністами, які служили советам (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 24 — 4*).
- 1944 р. Німці з польськими шуцманами вбили мирного жителя із села Щекичин Корецького району поляка Адама Зелінського тільки за те, що навчав польських дітей української мови (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2085 РЗ*).
- 1944 р. Мирний житель із села Хмелівка Березнівського району — Печнік Антон Романович жорстоко закатований польськими шовіністами на хуторі Гута поблизу селища Людвипіль (тепер смт. Соснове) Березнівського району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 1339 РБ*).

Доповнення

- Вересень,
1939 р. Поляки, які відступали під час наступу
большевиків, жорстоко закатували 3 мирних
жителів селища Степань:
Кромпфа Петра,
Дячука ?,
Багнія ?
*(Рівненський краєзнавчий музей. Особи-
стий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 —
49).*
8. 01. 43 Польська банда напала на село Добря-
тин Млинівського району і жорстоко заката-
ла декількох мирних жителів. Серед заката-
ваних були:
Варійчук (чоловік),
Варійчук (жінка),
Рожук Олександр
*(Рівненський краєзнавчий музей. Особи-
стий архів О. Денищука, спр. 2177 РМ).*
21. 01. 43 Польська банда ("пляцувка" із села Ма-
льоване Млинівського району) на чолі з Ба-
рановським убила в селі Надчиці Млинівсь-
кого району декількох мирних жителів. Тоді
загинули:
Панасюк Іван Макарович,
Онопріюк Антон,
? (дочка священика)
*(Рівненський краєзнавчий музей. Особи-
стий архів О. Денищука, спр. 2199 РМ).*
- Лютий,
1943 р. Польська банда вбила у селі Зносичі (ху-
тір Язвенки) Сарненського району повстан-
ця Кузнеця Якова Мусійовича (1918 р. н.) і

його дружину Теклю, яка була вагітна. У цій акції брав участь поляк Тодорович Владик із хутора Пожога (село Зносичі) і Здіслав із села Тинне Сарненського району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 74*).

Березень,
1943 р.

Польсько-советська партизанка напала на село Літвиця Дубровицького району, пограбувала його і спалила 5 хат. Тоді були спалені господарства:

Городенця Мартина,
? Романа.

Мешканці села втекли в ліс (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 82*).

Березень,
1943 р.

Польська банда вбила у селі Карачун Березнівського району 3 мирних жителів із села Малушка Березнівського району, які прийшли купити зерна для посіву. Тоді загинули:

Паньковець Микола,
Марийчик Омелян,
?

(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 70*).

Березень,
1943 р.

Польсько-советська партизанка напала на село Карпилівка Рокитнівського району, майже повністю (біля 300 хат) спалила і пограбувала село, а також вбила біля 20 мирних жителів. Тоді загинули:

Делейчук Роман Несторович,
Бричка Василь Романович,
Костюк Клим Омелянович,

Костюк Параскева,
Кісорець Андрій Ілліч,
Кісорець Феодосія,
Лук'янчук Федір,
Лук'янчук Олександр Демидович (1912
р. н.),
Антикало (жінка Тихона),
Антикало (дитина Тихона),
Антикало (дитина Тихона),
Антикало (дитина Тихона),
Костюк Аполлон,
(Рівненський краєзнавчий музей. Особи-
стий архів О. Денищука, спр. 2178 РРок. —
а, 2178 РРок. — б, 2181 РРок.).

20. 04. 43

Німці з поляками повністю спалили село
Трипутня Дубровицького району і вбили 90
мирних жителів. Тоді загинули:

Турчик Йосип Корнійович,
Турчик Ольга,
Вовчик Оксенія Омелянівна (1927 р. н.),
Вовчик Софія,
Криворучка Єва,
Криворучка Феодосія,
Стрельчук Пархом,
Катрук Петро Іванович (1940 р. н.),
Катрук Антоніна Іванівна (9 років),
Жук Степан (1901 р. н.),
Жук Антоніна Степанівна (1917 р. н.),
Жук Лідія (5 років),
Лукша Олена Максимівна (27 років),
Гайдиш Кіндрат (1898 р. н.),
Гайдиш Хотина Євтухівна (1900 р. н.),
Солодка Анастасія (1900 р. н.),
Солодка Христина,
Омельчук Максим Юрійович (1932 р. н.),

Криворучко Єва Іванівна (21 рік),
Стрельчук Тиммофій (1908 р. н.),
Стрельчук Ганна (1909 р. н.),
Стрельчук Федір Тимофійович (3 роки),
Стрельчук Оксана Тимофіївна (1 рік),
Рабович Ілля (1888 р. н.),
Пінчук Максим,
Руда Євдокія (1903 р. н.),
Вовчик Микола,
Вовчик Зінаїда (1904 р. н.),
Вовчик Микола (1879 р. н.),
Вовчик Наталія Євтухівна,
Лукша Корній Максимович,
Катрук Петро Іванович,
Чайковський Іван Якубович,
Катрук Марія Петрівна,
Степанюк Пилип,
Рева Григорій,
Самко Терентій.

У цій кривавій акції брали участь поляки із колонії Березина (тепер села немає) Дубровицького району Домарацький Євген, ? Льонік, а також Надасьо із села Трипутня *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 83, Зош. Р. 41 — 84, спр. 2193 РДуб.)*.

Квітень,
1943 р.

Польсько-советська партизанка напала на село Чабель Сарненського району і живцем спалила мирних жителів:

Матюк Євгенію Василівну (1922 р. н.),
Матюк Устину Павлівну (1924 р. н.)

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2180 РБ — б).

- Квітень,
1943 р. Польсько-советська партизанка напала на село Літвиця Дубровицького району, пограбувала і повністю його спалила, а також убила 1 чоловіка похилого віку і поранила мешканку села Секлету (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 82*).
- Квітень,
1943 р. Німці з поляками вбили і закатували у селі Боремець Млинівського району 6 повстанців. Тоді загинули:
Пасічник Дмитро Миколайович (1924р.н.),
Сюйва Пилип,
Старух Олександр Ілліч (1922 р. н.),
Гончарук Микола Іванович,
Бондарук Павло,
невідомий із села Ставрів Млинівського району.
У цій акції брали участь місцеві поляки із села Ярославичі цього ж району: Мужило Віктор, КротульЮзік, Кротуль Антек (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2212 РМ — а*).
- Квітень,
1943 р. Польська банда із сіл Левачі, Якубівка і Мочулянка Березнівського району напала на село Більчаки цього ж району. Бандити спалили частину села, вбили і закатували 27 чоловік. Тоді загинули:
Бондар Адам,
Шекель Адам,
Охрімович ?.
Окрім цього, нападники пограбували село і награване майно повезли на фірах до села Мочулянка (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2122 РБ*).

12. 05. 43 Німці з поляками у селі Новосілки (колишнього Клеванського, тепер Рівненського району) вбили більше 10 мирних жителів. Тоді загинули:

Пасюта Василь Власович (1898 р. н.),
Пасюта Федір Васильович (1922 р. н.),
Яковчук Микола Ничипорович (1921р.н.),
Заремба Іван Кирилович (1921 р. н.),
Заремба Параскева (бабуня),
Мачука Сава,
Мачука Пилип,
Мачука Марко,
Скороход (батько),
Скороход (син),
Півень Іван

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2191 РР — б).

16.05. 43 “Більшовицька банда, якою керував поляк, колишній солтис Ян Бужинський з Удрицька (Дубровицький район — О. Д.), напала на дім о. Вірослава Тхоржевського і після довгих мордувань преподобномученика і його матушки Віри червоні бандити їх постріляли, їхні трупи повкидали в попередню пограбовану хату душпастиря-праведника й запалили її” *(Стрижак Олександр. Про злочини поляків на нашій землі //Волинь. — 2003. — 6 червня)*

29. 05. 43 Німці з поляками, які прийшли із села Бистричі Березнівського району, оточили село Вілля цього ж району і повністю спалили його (біля 200 хат). Окрім цього, бандити розстріляли і спалили живцем 360 мирних жителів у тому числі й дітей. Тоді загинули:

Бурак Михайло Андрійович (1906 р. н.),
Бурак Надія Михайлівна (7 років),
Бурак Євгенія Михайлівна (4 роки),
Бурак Іван Михайлович (грудний вік),
Бурак Іван Андрійович (1909 р. н.),
Бурак Агафія Андріївна (1918 р. н.),
Рудик Степан,
Рудик Петро,
Рудик Марія Петрівна (1928 р. н.),
Рудик Максим,
Рудик (дружина Максима),
Рудик ? (дитина Максима),
Рудик ? (дитина Максима),
Довмат Євдокія Михайлівна (1923 р. н.),
Рудик Іван Степанович,
Рудик Ганна,
Рудик (дитина Ганни),
Рудик (дитина Ганни),
Рудик (дитина Ганни),
Гунтік Костянтин,
Гунтік Олена,
Гунтік (бабуня), Гунтік Надія (4 роки),
? Степан (Бондарець),
? (дружина Степана),
Довмат Параскева,
Довмат Василь Михайлович (7 років),
Павловський Зосим,
Павловський Йосип Євгенович,
Павловський Микола Федорович (1932 р.н.),
Павловська Ганна,
Шевчук Андрій Гнатович,
Шевчук Ганна Гнатівна,
Шевчук Софія,
Шевчук Гнат,
Довмат Йосип,
Довмат Марія Дмитрівна,
Довмат Ганна (1934 р. н.),

Довмат Ольга (1935 р. н.),
Довмат Єва (1937 р. н.),
Довмат Олександра (1939 р. н.),
Трохимчук Ганна Адамівна (1922 р. н.),
Трохимчук Адам (закатований у селі
Мочулянка Березнівського району),
Трохимчук Марія Адамівна (1932 р. н.),
Трохимчук Параскева,
Ковпак Іван,
Тодорець Федір,
Тодорець Параскева,
? Устина (бабуня),
? Федір (Волачків),
? (син Федора, 3 роки),
Трохимчук Єфросинія,
Трохимчук Марія (1933 р. н.),
Трохимчук (дочка Єфросинії, 1935 р. н.),
Шевчук Євдокія,
Герук Ольга,
Гомоновець Антон,
Трохимчук (бабуня),
Ковпак Сергій,
Трохимчук Харитон,
Трохимчук Роман,
Трохимчук Катерина Романівна (6 років),
Трохимчук Іван Романович (1928 р. н.),
Трохимчук Ілля Романович (1933 р. н.),
Літвінчук Наталія,
Літвінчук (чоловік Наталії),
Літвінчук Оксенія (8 років),
Літвінчук (дочка Наталії, 6 років),
Рудик Оксенія Іванівна (13 років),
Рудик Степан Степанович (1,5 року),
Рудик Ганна,
Рудик Феодосія Семенівна,
Рудик Ганна Степанівна (1927 р. н.),
Рудик Софія Максимівна (1935 р. н.),

Рудик Пилип Максимович (1933 р. н.),
Рудик Євдокія,
Рудик Федір Степанович,
Рудик Ганна Михайлівна,
Рудик Оксенія Степанівна,
Ковпак Іван Якович,
Довмат Ганна Йосипівна (1923 р. н.),
Ковпак Яків,
Ковпак Надія,
? Мусій (Зендюків),
? Оксенія (Зендюкова),
Рудик Іван,
Рудик Оксенія Іванівна,
Рудик Адам Іванович.

Окрім цього, було багато поранених і серед них:

Трохимчук Текля,
Трохимчук Надія Іванівна,
Павловська Ганна Федорівна.

Тоді ж погинуло багато втікачів вихідців із інших сіл. У цій кривавій акції брав участь поляк із села Мочулянка Березнівського району Мицько, поляки Віцько і Янек із колонії Немилля (тепер села немає) цього ж району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2184 РБ*).

Травень,
1943 р.

Німці з поляками приїхали у село Борець Млинівського району і вбили 2 повстанців:

Пасічника ?,
Коробку ?

(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2200 РМ*).

Травень,
1943 р.

Польська банда вбила в урочищі “Гатка” поблизу села Малушка Березнівського району біля 20 мирних жителів села Богуші цього ж району, які приїхали косить траву. Одному жителю — Дорошу, дивом вдалося залишитися живим і розповісти про цю криваву акцію (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41— 70*).

Травень,
1943 р.

Німці з поляками повністю (біля 500 хат) спалили село Чудель Сарненського району, заарештували і розстріляли у місті Сарни 47 мирних жителів. Тоді загинули:

Овсійчук Никон Іванович (1925 р. н.),
Овсійчук Овсій Назарович,
Мельник Федір,
Примак ? Германович,
Жук Василь Олексійович (1914 р. н.),
Мельник Овсій Трохимович,
Примак Клим Іванович,
Великий Потап,
Шокот Овсій Гнатович.
Кардаш Йосип,
Овсійчук (Бадашкова, бабуня),
Примак Адам,
Шевчук Потап,
Примак Микола Адамович.

Окрім цього, у селі була розстріляна Шокот Марина. У цій кривавій акції брали участь місцеві поляки: Цибульський і Стамбульський (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 75 -79*).

- Червень,
1943 р. Польська банда ("пляцувка" із села Мальноване Млинівського району) спалила у цьому ж селі хату Гошка Миколи. Господарі втекли (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2198 РМ — а*).
- Червень,
1943 р. Польська банда на чолі з братами Юргелевичами вбила лісника Олійника із села Головичі Млинівського району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2197 РД*).
- Червень,
1943 р. Польсько-советська партизанка повністю (біля 80 хат) спалила село Кривиця Дубровицького району і вбила 6 мирних жителів. Тоді загинули:
 Колода Терентій Пилипович (село Кривиця),
 ? Лаврін (село Кривиця),
 Стасюк ? Іванович (хутір Яцулі, село Трипутня Дубровицького району),
 ? Кузьма (батько, хутір Яцулі, Трипутня, Дубровицького району),
 ? Яків Кузьмович (син, хутір Яцулі, село Трипутня Дубровицького району),
 ? Ілля (село Залішани Дубровицького району).
 У цій злочинній акції брав участь поляк Рудковський із села Літвиця Дубровицького району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 81*).
- Червень,
1943 р. Польська банда на чолі з братами Юргелевичами вбила мирного жителя із села Мильча Дубенського району Дзіковського

Станіслава (Рівненський краєзнавчий музей.
Особистий архів О. Денищука, спр. 2197 РД).

Червень,
1943 р.

Польська банда напала на спалене село
Вілля Березнівського району і жорстоко за-
катувала декількох мирних жителів:

Кондрацьку Софію (бабуня),
Кондрацьку Ганну (18 років),
Гомонець Тереня,
Гомонець (чоловік Терені)

(Рівненський краєзнавчий музей. Особи-
стий архів О. Денищука, спр. 2184 РБ).

Червень,
1943 р.

Польська банда із села Мочулянка Бе-
резнівського району напала на спалене село
Вілля цього ж району і жорстоко закатувала
2 мирних жителів:

Стасюка Матвія,
Шевчука Федора

(Рівненський краєзнавчий музей. Особи-
стий архів О. Денищука, спр. 2184 РБ).

Червень,
1943 р.

Відділ УПА мав бій з польсько-советсь-
кою партизанкою в урочищі "Сядрин" побли-
зу села Лінчин Березнівського району. Ворог
втратив біля 75 чоловік. За жертви у повстан-
ців невідомо (Рівненський краєзнавчий музей.
Особистий архів О. Денищука, спр. 2182 РБ).

Червень,
1943 р.

Польська банда ("пляцувка" із села Ма-
льоване Млинівського району) жорстоко за-
катувала 3 молодих хлопців у селі Ярослав-
чі. Тоді загинули:

Кирилюк Тимофій Григорович (1920 р.н.),
Боліховський ? ,
? Мінас,
Ковальчук Денис.

У цій кривавій акції брали участь поляки: Барановський (командир, село Мальоване), Кротуль Антек і Кротуль Юзік із села Ярославичі (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2204 РМ, 2216 РМ*).

Червень,
1943 р.

Польсько-совєтська партизанка напала на село Перелисянка Костопільського району і пограбувала мирних жителів (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2223 РК — а*).

Червень,
1943 р.
(початок)

Німці з поляками приїхали у село Топілля Млинівського району і вбили 18 мирних жителів. Тоді загинули:

Мединський Олександр Григорович,
Луцюк Никанор Ничипорович (1924 р. н.),
Баглай Данило,
Козак Панас Олексійович,
Козак ? Олексіївна (14 років),
Козак ? Олексіївна (15 років),
Козак (дружина Панаса),
Шинкарук ? Іванівна (16 років),
Луцюк ? Ничипорівна (16 років),
Карпюк ? Уліянівна (16 років),
Дудка (переселенець із-за Буга),
Пелах (переселенець із-за Буга), Форемний (переселенець із-за Буга).

Окрім цього, бандити спалили 2 хати. У цій кривавій акції брали участь місцеві поляки: Кайтанович Болік, Давидовичі (жителі села Рикані цього ж району) (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2200 РМ*).

Німці з власовцями (російські шовіністи, які служили німцям) і польським батальйоном, які приїхали із містечка Олика Ківерцівського району Волинської області у село Малин Млинівського району, спалили живцем 850 мешканців села (374 чехи і серед них 105 дітей, 476 українців і серед них 120 дітей). Ось неповний перелік українців, які тоді загинули:

Чміль Іван Андрійович (1900 р. н.),
Чміль Яків (1906 р. н.),
Чміль Галина Яківна (1933 р. н.),
Чміль Корній Якович (1905 р. н.),
Чміль Віктор Корнійович (1930 р. н.),
Чміль Андрій Корнійович,
Чміль Євдокія (1916 р. н.),
Чміль Володимир Андрійович (1935 р. н.),
Чміль Єфросинія Андріївна (1908 р. н.),
Чміль Костянтин Корнійович (1931 р. н.),
Парфенюк Лідія Степанівна (1927 р. н.),
Великий Мукей Данилович,
Великий Микола Мукейович (1922 р. н.),
Велика Марія,
Велика Ольга Павлівна (1904 р. н.),
Рудишко Антон (1904 р. н.),
Корніюк Іван,
Холод Степан,
Холод Корній,
Холод Надія Корніївна (1926 р. н.),
Холод Ганна Степанівна,
Мурин Єфросинія,
Холод Іван,
Радько Катерина,
Корніюк Андрій,
Вегера Антон,

Вегера Надія,
Вегера Єфросинія,
Вегера Арсентій,
Вегера Марія,
Вегера Параскева,
Вегера Аркадій Михайлович,
Вегера Марія,
Слепенюк Валентина Кіндратівна (1932
р. н.),
Слепенюк Ганна Кіндратівна (5 років),
Слепенюк Віра Кіндратівна (1928 р. н.),
Слепенюк Кіндрат,
Слепенюк Андрій,
Слепенюк Олександра,
Репетука Мусій Кіндратович,
Репетука Серафима Володимирівна (1,5
року),
Репетука Михайло Кіндратович,
Репетука Ганна Кирилівна,
Репетука Віра Михайлівна (10 років),
Репетука Надія Михайлівна (8 років),
Репетука Василь Михайлович (5 років),
Радзивіл Іван Денисович,
Фещук Єлизавета Яківна,
Фещук Пелагія Петрівна,
Радзивіл Надія Іванівна (1923 р. н.),
Радзивіл Володимир Іванович (1928 р.н.),
Парфенюк Кирило,
Вегера Антемон,
Вегера Єфросинія,
Вегера Оксент,
Шишлюк Василь Якимович (10 років),
Шишлюк Степанида,
Цибульський Олександр,
Цибульська Степанида,
Цибульська Віра,

Цибульська Надія,
Сува Сава,
Сува Ганна,
Фещук Марія,
Фещук Саломея,
Дубутовк Василь Денисович (1916 р. н.),
Дубутовк Марія,
Дубутовк Володимир Васильович (10 років),
Дубутовк Георгій Васильович (8 років),
Добутовк Володимир Васильович,
Слепенюк Віра Андронівна,
Слепенюк Надія Андронівна,
Слепенюк Софія Андронівна,
Слепенюк Антоніна Кіндратівна,
Парфенюк Саломея Юхимівна,
Парфенюк Петро Кіндратович,
Парфенюк Устима Антемонівна,
Парфенюк Володимир Петрович,
Парфенюк Антоніна Михайлівна,
Парфенюк Ольга Яківна (1910 р. н.),
Парфенюк Анастасія Антемонівна,
Цибульська Марія Іванівна,
Цибульський Володимир Іванович,
Дубутовк Ганна Василівна,
Дубутовк Лідія Василівна,
Вайнер Мартоха,
Шишлюк Зінаїда,
Яцюк Володимир Михайлович (1933 р.н.),
Мурин Єфросинія,
Корніюк Андрій,
Корніюк Іван Антонович,
Чумак Віра Назарівна (1928 р. н.),
Парфенюк Ольга Михайлівна (1935 р. н.),
Дніпровський Адам Степанович,
Холод Василь,

Хоржевська Євгенія Сергіївна (1904 р.н.),
Холод Агрипина,
Воробей Текля Маркіянівна (1907 р. н.),
Парфенюк Ольга Михайлівна (1921 р. н.),
Великий Петро Іванович (село Уїздці Млинівського району),

Веліка Тетяна (село Уїздці Млинівського району),

Веліка Надія Петрівна (село Уїздці Млинівського району),

Пурчик Овдій (село Уїздці Млинівського району),

Кухарчук Іван (село Уїздці Млинівського району),

Кухарчук (дитина Івана, село Уїздці Млинівського району),

Кухарчук (дитина Івана, село Уїздці Млинівського району),

Козак Олександр (повстанець із села Велика Городниця Млинівського району).

Окрім цього, бандити спалили повністю село і пограбували його. У цій кривавій акції приймали участь поляки із колонії Костянтинівка (тепер села немає) Млинівського району і серед них Казьмирський (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2167 РМ, 2171 РМ, 2172 РМ, 2173 РМ, 2174 РМ, 2175 РМ — а, 2215 РМ*).

13. 07. 43

Німці з поляками, які вирушили із містечка Олика Ківерцівського району Волинської області пограбували мешканців села Борбин Млинівського району. Селяни втекли у ліс. У цій акції брали участь місцеві поляки із колоній Полив'янівка і Костянтинівка (тепер сіл немає) цього ж району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2218 РМ*).

13. 07. 43 Німці з власовцями (російські шовіністи, які служили німцям) і польським батальйоном приїхали із містечка Олика Ківерцівського району Волинської області, які їхали на село Малин Млинівського району, вбили і спалили 3 мирних жителів на хуторі села Уїзді цього ж району. Тоді загинули:
Фурманюк Онисія,
Гімель Денис Євгенович,
Гімель Мотря
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2171 РМ).
14. 07. 43 Німці з поляками вбили у селі Чекно (тепер село Межиріччя) Млинівського району мешканців села:
Глинського Андрія,
Жилінського Михайла Мар'яновича.
Окрім цього, бандити спалили 2 хати
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2215 РМ — а, 2212 РМ — б).
14. 07. 43 Місцева боївка УПА мала бій з німцями й поляками, які напали на село Чекно (тепер село Межиріччя) Млинівського району. В результаті бою зі сторони нападників загинув 1 поляк
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2212 РМ — б).
14. 07. 43 Німці з поляками напали на село Велика Городниця Млинівського району і майже повністю спалили його. Окрім цього, нападники спалили живцем і розстріляли 23 мирних жителів села. Серед вбитих були:
Козак Степан,
Табачук Іван,

Табачук Олексій Іванович,
Захаркевич Микола Т.,
Гережицький Микола Григорович,
Захаркевич Т.,
Гережицький Прокіп Григорович,
Шепель Павло,
Шепель Славіна Павлівна (6 років),
Левчук Петро Пилипович,
Левчук Василь Пилипович,
Левчук Віктор Пилипович,
Левчук Пестина,
Левчук Маркіян,
Козлюк Степан,
Прибиш Яків,
Невідомський Василь Онисимович,
Невідомський Терентій Онисимович,
Невідомський Дем'ян Онисимович,
Захаркевич Герман А.,
Мілішкевич О.,
Солованюк С.

А також 20 молодих людей було зловлено для відправки до Німеччини. У цій акції брав активну участь поляк Лядачинський (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2175 РМ, 2175 РМ — а*).

14. 07. 43

Німці з поляками напали на село Мала Городниця Млинівського району і спалила його. Окрім цього нападники спалили живцем у церкві 7 мирних жителів і серед них: Рудюка Якова,
Шиманського Анатолія Дмитровича,
Бойка Івана Михайловича,
Бойка Іллю,
Бойко (жінка),

Бока Івана,
Буру Домну,
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2175 РМ, 2169 РМ).

14. 07. 43

Німці з поляками напали на село Яловичі Млинівського району і повністю спалили його. Окрім цього, бандити вбили більше 50 мирних жителів і серед них багатьох втікачів з інших сіл. Тоді загинули:

Щербатюк Василь,
Щербатюк Марія,
Щербатюк Надія Василівна,
Щербатюк Антоніна Василівна
Вальчук Феофан Васильович,
Вальчук Ганна Федорівна,
Вальчук Марко Ничипорович,
Вальчук Марія,
Редько Хома,
Редько Феодосій Хомович (1934 р. н.),
Безп'ятко Хавронія,
Редько Мусій,
Мірчук Харитина,
Вальчук Сава,
Корнійчук Марія Степанівна (1923 р. н., село Підлісці Млинівського району)
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2205 РМ, 2217 РМ, 2217 РМ — б).

14. 07. 43

Німці з поляками напали на село Ворсин Млинівського району і повністю спалили його. Окрім цього, бандити вбили біля 20 мирних жителів і серед них:

Лірука Олексія Андрійовича,
Олійника Адама (1898 р. н., спалений
живцем у селі Велика Городниця Млинівсь-
кого району),

Кравчука Якіма (1897 р. н.),
Кравчук Мотруну,
Кравчук (дочка Мотруни, грудний вік),
Кравчук Марію Якимівну,
Саванюка Романа (спалений живцем у
селі Велика Городниця Млинівського райо-
ну),

Поліщук Анастасію,
Поліщук (дитина Анастасії, 8 років),
Поліщук (дитина Анастасії, 10 років),
Козлюка Федора,
Поліщука Уліяна
Поліщука Андрія Яковича,
Невідомського Кирила.

У цій кривавій акції брали активну участь
місцеві поляки: Грабовський Стах, Грабов-
ський Цезік Стахович, Долінський, ? Гадоль,
П'ятковський Стах

*(Рівненський краєзнавчий музей. Особи-
стий архів О. Денищука, спр. 2169 РМ, 2205
РМ, 2204 РМ — а).*

Липень,
1943 р.

Німці з поляками повторно напали на
село Ворсин Млинівського району і пограбу-
вали мирних жителів *(Рівненський краєзна-
вчий музей. Особистий архів О. Денищука,
спр. 2204 РМ — а).*

Липень,
1943 р.

Польська банда приїхала із міста Бе-
рестечка Горохівського району Волинської
області у село Вербень Демидівського ра-
йону і жорстоко закатувала 2 патріотів села:

Рачинського Теофана,
Нечипорука Павла.

Окрім цього, бандити спалили хату Лесик Хими. У цій акції брали активну участь місцеві поляки, сини якогось Томаша, Антон і Стасік *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2203 РМ).*

Липень,
1943 р.

Німці з поляками приїхали у село Завалля Млинівського району, спалили його і забрали з собою 2 мирних жителів:

Жепіка Володимира,
Шута ?

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2198 РМ).

Липень,
1943 р.

Німці з поляками декілька раз нападали на спалене село Ворсин Млинівського району і грабували мирних жителів *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2205 РМ).*

Серпень,
1943 р.

Німці з поляками вбили у лісі між селами Мельниця Сарненського району і Гута Степанська Костопільського району 2 мирних жителів із смт. Степань Сарненського району, які поїхали по дрова в ліс *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2222 РС).*

Серпень,
1943 р.

Польська банда вбила і спалила на хуторі Островок поблизу села Зносичі Сарненського району 2 мирних жителів:

Вакулко Агафію,
Вакулко Таїсію Леонівну (1923 р. н.)

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 74).

Серпень,
1943 р.

Німці з поляками приїхали у село Новосілки (колишнього Клеванського, тепер Рівненського району) спалили село і вбили декількох мирних жителів. Тоді загинули:

Соловей (дід),
Соловей (бабуня),
Заремба Юхим

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2199 РР — б).

Серпень,
1943 р.

Польсько-советська партизанка спалила живцем 3 мешканців села Трипутня Дубровицького району. Тоді загинули:

Шолот Дмитро,
Гатілов Микола,
Стрільчук Ілля Пархомович

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 84).

Серпень,
1943 р.

Мадяри з поляками наїхали у село Степанівка Здолбунівського району вбили декількох мирних жителів і спалили частину села. Серед убитих були:

Маруха Архип,
Прокопчук Олександр

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2207 РЗ — а).

Серпень,
1943 р.

Німці з поляками приїхали із села Дубова Корчма Горохівського району Волинської області у село Золочівка Демидівського району, спалили частину села і вбили 3 мирних жителів. Тоді загинули:

Шепелюк Лідія Макарівна (18 років),
Шепелюк Олена Макарівна (22 роки),
Яцик Марина (бабуня)

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2200 РМ — а).

Серпень,
1943 р.

Мадяри з поляками вбили декількох людей і спалили хутір Верхній у селі Івачків Здолбунівського району

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2207 РЗ — б).

Серпень,
1943 р.

Німці з поляками вбили 7 чоловік, мешканців села Зносичі Сарненського району, які приїхали збирати врожай у селі Карачун Березнівського району. Того ж дня була жорстоко закатована у лісі поблизу села Малушка Березнівського району молода дівчина із села Зносичі (відрізані груди, зачочена шкіра на підшвах, вийняте серце із грудей) — Дорошко Лідія Левківна (1931 р. н.). Тоді загинули:

Дорошко Мина Антонович (1930 р. н.),

Вакулка Тихон Леонідович,

Герела Євдокія,

Заносовська Катерина Іванівна (1923 р.н.).

Окрім цього було декілька чоловік поранено і серед них:

Пархольчук Ярина Іванівна (1924 р. н.),

Кічан (дівчина).

У цій кривавій акції брав участь поляк із села Малушка Рудьковський Стефан *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 70, Зош. Р. 41 — 73).*

Серпень,
1943 р.

Мадяри з поляками спалили майже все село Копитків Здолбунівського району і вбили декількох мирних жителів. Тоді загинули:

Вороб'юк Марія Василівна (1923 р. н.),

Федорук Ананій Прокопович,

Федорук Тетяна,

Мандзюк Андрій.

Решта людей втекла (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2207 РЗ — в*).

Серпень,
1943 р.

Мадяри з поляками пограбували мирних жителів села Мар'янівка Здолбунівського району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2207 РЗ — в*).

Серпень,
1943 р.

Місцева боївка УПА мала жорстокий бій з німцями й поляками у селі Новосілки (тепер село Набережне) Демидівського району. В результаті бою були жертви у противника. У повстанців загинуло 12 чоловік і серед них:

Кримусь Андріян (житель села)
(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2202 РМ*).

Серпень,
1943 р.

Німці з поляками приїхали у село Новосілки (тепер село Набережне) Демидівського району і вбили 12 мирних жителів. Тоді загинули:

Кримусь Микола,
Чайка Григорій,
Волянник Андріян,
Мельничук Микола,
Кулік Семен.

Окрім цього, нападники спалили 3 хати. У цій акції брав активну участь поляк Пшиємський Франко із села Грабівець Демидівського району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2203 РМ, 2202 РМ*).

Серпень,
1943 р.

Німці з поляками повторно приїхали у село Новосілки (тепер село Набережне) Демидівського району, заарештували більше 10 мирних жителів і розстріляли їх у місті Городів Волинської області. Тоді загинули:

Кравчук Костянтин,
Шинельник Платон,
Кримусь Денис.

Окрім цього, бандити спалили хату Сича Миколи. У цій акції брали участь поляки "Конопки" (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2203 РМ, 2202 РМ*).

Серпень,
1943 р.

Німці з поляками декілька раз приїжджали із села Великі Межирічі Корецького району грабити мирних жителів села Мала Совпа Березнівського району. Жителі втікали у ліс (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2185 РБ*).

Серпень,
1943 р.

Німці з поляками приїхали із селища Сенкевичівка Горохівського району Волинської області у село Боремель Демидівського району і вбили 3 мирних жителів:

Навротюка Євгена,
Свінціцького Юзіка (поляк),
Свінціцького (брат Юзіка, поляк)

(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2201 РМ*).

Серпень,
1943 р.

Німці з поляками повторно приїхали із селища Сенкевичівка Горохівського району Волинської області у село Боремель Демидівського району і вбили більше 10 мирних жителів. Тоді загинули:

Гуц Теодор,
Самолук ?,
Козакевич ? Петрович,
Хоміцький Дем'ян,
Хоміцький Олександр,
Янда Григорій,
Буковський ? (житель села Хрінники Де-
мидівського району).

Окрім цього, нападники зловили бага-
тьох молодих людей для відправки на підне-
вільні роботи до Німеччини і серед них:

Маліновського Омеляна,
Гуца Євгена

*(Рівненський краєзнавчий музей. Особи-
стий архів О. Денищука, спр. 2201 РМ).*

Серпень,
1943 р.

Німці з поляками напали на село Ново-
став-Дальній Рівненського району, частково
спалили його і вбили декількох мирних жи-
телів. Серед вбитих були:

Бурлак Павліна,
Бурлак Мелетій (7 років),

Пасюта Ксенофонт (вбитий у селі Ново-
сілки Рівненського району)

*(Рівненський краєзнавчий музей. Особи-
стий архів О. Денищука, спр. 2191 РР — а).*

Серпень,
1943 р.

Місцевий поляк із села Білівські Хутори
Рівненського району вбив повстанця Ящука
Панаса, вихідця з цього ж села *(Рівненський
краєзнавчий музей. Особистий архів О. Де-
нищука, спр. 2190 РР — а).*

Серпень,
1943 р.

Німці з поляками приїхали із села Гу-
менники Рівненського району у село Ново-
став-Дальній цього ж району, повністю спа-

лили його і пограбували мирних жителів (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2199 РР — а*).

18. 09. 43

Німці з поляками вбили і спалили у селі Білів Рівненського району 37 мирних жителів. Серед вбитих були:

Антончук Ніна Андріївна,

Корольчук Параскева,

Ющик Купріян,

? Хома,

Терновець ? Вікторівна (1929 р. н.),

Сімончук Євгенія Іванівна,

Хілецька,

Яновець (жінка)

(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2190 РР*).

Вересень,
1943 р.

Польсько-советська партизанка повторно напала на село Перелисянка Костопільського району і пограбувала мирних жителів. У цій акції брав участь місцевий поляк Гжевський (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2223 РК — а*).

Вересень,
1943 р.

Німці з поляками приїхали у село Білівські хутори Рівненського району, спалили 6 хат і вбили 1 мирного жителя цього ж села — Кучеренка Григорія. Серед спалених господарів були:

Яшук Семен,

Кривчик Григорій,

Нагорний Микола,

Крижанівський Йосип,

Крижанівський ? Йосипович,

Крижанівський ? Йосипович
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2190 РР — а).

Вересень, 1943 р. Німці з поляками приїхали з міста Дубно у село Косарево Млинівського району, вбили 3 мешканців села і серед них:

? Горпину (служниця священика),
невідомого юнака із села Божкевичі (тепер село Новоселівка) цього ж району,
невідомого юнака із села Божкевичі (тепер село Новоселівка) цього ж району.

Окрім цього, бандити заарештували місцевого священика Потаповського Василя і повісили у селі Мирогоща Дубенського району (Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2201 РМ).

Вересень, 1943 р. Німці з поляками приїхали у село Білашів Острозького району і вбили декількох мешканців села. Серед убитих були:

Шумковський Володимир,
Олійник Кузьма (спалений живцем),
Олійник Кулина,
Мельник Демид

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2208 РО).

Вересень, 1943 р. Німці з поляками повністю спалили села: Новожуків, Новосілки (колишнього Клеванського району, тепер Рівненського району), Радухівку, вбили і спалили біля 10 мирних жителів. Серед вбитих був Селех Яків (із села Новосілки) (Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2191 РР).

14. 10. 43

Німці з поляками повністю спалили село Білашів Острозького району і вбили біля 50 мирних жителів. Тоді загинули:

Гурська Анастасія,
Шпичук Лідія,
Шпичук Іван,
Навроцький ?,
Кромберг Федора,
Кромберг (дитина Федори, 4 роки),
Кромберг (дитина Федори, 5 років),
Кромберг (дитина Федори, 7 років),
Шумковська (бабуня),
Шумковська (дитина).

У цій акції брав активну участь поляк Зелінський, мешканець цього ж села, який пізніше був знищений повстанцями (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2208 РО*).

15. 10. 43

До с. Береги р-н Верба (тепер Млинівський район — О. Д.) приїхав ляндрт верби і 8 ляхів, і 4 німці. Забили бувшого завідуючого фільварку в селі Микитичах р-н Верба який втікав, зловили старосту села Берег якого крепко побили, так що пачала йти кров вухами та поранили одну руку. Ляндрт заявив що оскільки село не здасть поставки до 18. 10. 43 р. то з села зробить чисте поле (*РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 32. — арк. 46*).

18. 10. 43

Через село Плоску р-н Верба (тепер Дубенський район — О. Д.) проходили німці з ляхами на Тростянець (Дубенський район — О. Д.). В селі ограбили людей, взяли дві пари коней, одного воза і пішли через Тростянець на Дубно (*РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 32. — арк. 46*).

18. 10. 43 В Корецькому районі через с. с. (та у тексті — О. Д.) Бабин (тепер Гошанський район, Богданівку і Черницю до Крилова (Корецький район — О. Д.) їхали... (текст не розбірливий) і в кількості 26 осіб. Були поляки і узбеки. Коли приїхали до села Черниця, то обстріляли село з крісів та... (текст не розбірливий — О. Д.) кинули дві гранати, та вистрілили два рази з зенітки. В наслідок цієї стрілянини ранили одного хлопця. В Крилові забрали до 40 штук корів, 22 свиней та набрали багато різної птиці, вертаючись з села Крилова до Черниці забрали 10 корів, 5 овечок, 3 свині. Секретар села Черниці зажалівши за коровою пішов прохати німців і звідти ще досі не вернувся (РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 32. — арк. 44).
19. 10. 43 В с. Яневичі (тепер село Іваничі — О. Д.) р-н Рівне понаїзджали (так у тексті — О. Д.) ляхи з Сатіїва (так у тексті, Дубенський район — О. Д.). Деякі хати пограбили та спалили. Забрали з собою 3 штук корів та декілька курей. Також заарештували 5 людей, як доказують їх замордовано (РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 32. — арк. 45).
19. 10. 43 В с. Дубини р-н Козин (тепер Радивілівський район — О. Д.) приїхав ляндрівт з ляхами і загрожував на зібрання (так у тексті — О. Д.) що як не будуть виконувати заряджень, то село буде спалене (РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 32. — арк. 46).
20. 10. 43 В Камінну Вербу р-н Верба (тепер Дубенський район — О. Д.) прибув ляндрівт з ляхами до сільського старшини. Спочатку зайшли до станичного і ограбили його ціл-

ком потім зайшли до старшини то його не було дома. Ляндвірт наказав щоб він явився 21. 10. до Верби на засідання. На відході підпалили хату старости... (РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 32. — арк. 47).

20. 10. 43 Поляки з Дубна приходять в ночі на від-
даль приблизно 3 км. грабують населення,
при чому цілу ніч стріляють (РДА: Ф. Р. 30. —
оп. 2. — спр. 32. — арк. 47).

20. 10. 43 До с. ...ерчина (текст нерозбірливий — О.
Д.) понаїзджали (так у тексті — О. Д.) поляки,
ограбували 8 господарств і від'їхало назад (РДА:
Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 32. — арк. 45).

20. 10. 43 Польські шуцмани що їхали з с. Трикоп-
ці (село Три Копці — О. Д.) р-н Олександрія
(тепер Рівненський район — О. Д.) зустріли
на полі одного селянина с. Козлина (Рівнен-
ський район — О. Д.) що там орав, заморду-
вали його та труп кинули в річку Горинь (РДА:
Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 32. — арк. 45).

23-24.
10. 43 Ляхи з німцями в складі 40 осіб грабу-
вали майно в селі Синному (село Сінне, те-
пер Садове, Гощанський район — О. Д.) та
допалювали хати (РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. —
спр. 32. — арк. 45).

23. 10. 43 Німці з ляхами знова (так у тексті — О.
Д.) приїхало до с. Бокійми р-н Демидівка (те-
пер Млинівський район — О. Д.), стріляли з
кулеметів і гранатометів на бокіємський ліс...
(РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 16. — арк.
224).

23. 10. 43 До с . Бокійми р-н Демидівка (тепер Млинівський район — О. Д.) приїжджали (так у тексті — О. Д.) німаки з ляхами біля 100 осіб. Між ляхами є багато місцевих. Між зловленими людьми з попередніх днів є священик з цього ж села, якого ляхи убрали в ризи і повезли в Дубно. Зловлено також чотового самооборони села, який мав при собі списки відділу самооборони села Бокійми (РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 16. — арк. 224).
25. 10. 43 До с. Зелений Дуб р-н Мізоч (тепер Здолбунівський район — О. Д.) в ночі прийшли якісь люди та хотіли забрати в господаря корову, господар наробив крику і вони відійшли. Є припущення, що це польські банди з Теременьського лісу (РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 16. — арк. 225).
26. 10. 43 Німці які перебувають в с. Бокійми р-н Демидівка (тепер Млинівський район — О. Д.) продовжують вивозити збіжжя і матеріал. Один лях казав дідусеві, що скоро цілий Демидівський район заміниться в попіл (РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 16. — арк. 225).
27. 10. 43 Цього дня двоє друзів підрайону СБ (Служба Безпеки — О. Д.), заарештували в Дроздові (Гоцанський район — О. Д.) одного друга який не хотів...(текст нерозбірливий — О. Д.). Ідучи на дорозі до Горбова (Гоцанський район — О. Д.) зустріли двох польських шуцманів і одного німця. Побачивши їх вони залишили на возі кріса та обріза а самі втікли. Ляхи забрали зброю а фурмана взяли зі собою. Псевда цих друзів Вовк і Плавак (РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 16. — арк. 225).

27. 10. 43 Німці перебувають даліше в с. Бокійми р-н Демидівка (тепер Млинівський район — О. Д.). Німців 40 осіб, а ляхів біля 100 осіб, озброєні (так в тексті — О. Д.) не всі. Граблять переважно ляхи, забирають все, вибивають двері і вікна. Грабити приїжджають (так у тексті — О. Д.) вже ляхи зі Сморгдві (Млинівський район — О. Д.) (РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 16. — арк. 226).
27. 10. 43 Зі Здолбунова до с. Загорощини (село Загороща, Рівненський район — О. Д.) приїхало 2 машини польської поліції з ляддвіртом і заявили людям, щоб знесли кури, гуси і т. д. бо як не знесуть то братимуть самі. Люди знесли 230 штук домашньої птиці (РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 16. — арк. 226).
27. 10. 43 В с. Добриводу р-н Козин (тепер Радивилівський район — О. Д.) приїжджало (так у тексті — О. Д.) 5 авт і одна танкетка німаків, озброєних (так у тексті — О. Д.) у всі роди зброї крім гармат. Забрали в селі 69 штук худоби, 12 штук свиней, 19 штук овець і багато домашньої птиці, а також кілька коней. Німаків було 50 осіб, були також поляки і совіти. Між ними був ляддвірт. Відділ Бережи обстрілював німців з гармат (РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 16. — арк. 226).
27. 10. 43 В с. Теслугові (Радивилівський район — О. Д.) були ті самі німці що в Добриводі р-н Козин (тепер Радивилівський район — О. Д.), переводчики говорили що приїдуть ще раз по збіжжя і людей. Німці забрали в селі 3 корови, 6 овець і 2 кабани (РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 16. — арк. 226).

31. 10. 43 В с. Бичаль р-н Олександрія (тепер Рівненський район — О. Д.) приїжджали (так у тексті — О. Д.) німці з ляхами, щоб заарештувати трьох наших друзів (повстанців — О. Д.). При чому було вбито дві жінки та одного чоловіка, не організованих. Тих друзів не знайшли, ограбивши село від'їхали до Олександрії (РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 16. — арк. 231).
31. 10. 43 В с. Новосілки р-н Клевань (тепер Рівненський район — О. Д.) з Гуменник (Рівненський район — О. Д.) приїхало 5 ляхів, узброєних (так у тексті — О. Д.) в кріси, пістолі та гранати і почали грабувати людей. Відділ УПА їх заатакував. В наслідок цього було вбито 3 ляхів а 2 втікло. З нашої сторони впало 2-ох стрільців та ранено одного селянина. При цьому здобуто два коні з возом, пограбоване людське майно, два кріси, десятку, револьвер та багнет (РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 16. — арк. 231).
31. 10. 43 Польсько-советська партизанка повторно напала на село Карпилівка Рокитнівського району. Бандити спалили частину села, вбили і спалили живцем біля 300 мирних жителів. Тоді загинули:
- Бричка Текля Олексіївна (1905 р. н.),
Бричка Уляна Олексіївна (1907 р. н.),
Мартинюк Олександра,
Антикало Марія Стахівна,
Антикало Митрофан,
Козаченко Катерина Микитівна (1925р.н.),
Козаченко Трохим,
Близнюк Андрій Михайлович (1933 р. н.),

Близнюк Тетяна Михайлівна (1925 р. н.),
Близнюк Харитон,
Близнюк Степанида,
Куций (дід),
Куца Ганна,
Кісорець Анастасія Тимофіївна,
Кісорець (дитина Анастасії),
Кісорець (дитина Анастасії),
Кісорець Антоніна,
Кісорець (дитина Антоніни),
Бричка Софія Климівна (1928 р. н.),
Бричка Марія Климівна (5 років),
Лук'янчук Тимофій (дід),
Опанасюк Володимир (2 роки),
Лук'янчук Демид (дід),
Лук'янчук Федір Демидович,
Бричка Федір Кузьмович,
Бричка Аврам Матвійович,
Григорчук Самсон,
Григорчук Тарас,
Григорчук Йосип,
Лук'янчук Ярина,
Григорчук Адам Прокопович,
Костюк Мокрина,
Григорчук Андрій Савович,
Григорчук Анастасія Савівна,
Сорока Трохим,
Сорока Микола Трохимович (1918 р. н.),
Сорока Олена Трохимівна (1921 р. н.),
Костюк Антон,
Костюк Панасина Гаврилівна,
Бричка Наум,
Козаченко Катерина Микитівна (1923 р. н.),
Опанасюк Іван,
Опанасюк Федора Йосипівна,

Еремійчук Михайло Орестович (село
Борове Рокитнівського району),

? (дядько, село Борове Рокитнівського району),

Антикало Іван,

Антикало Григорій,

? Варвара Кіндратівна,

Шупрутько Омелян Прокопович (1905 р.н.),

? Іван (Жар),

Бричка Онуфрій Матвійович (1921 р. н.),

Делейчук Макар Макарович,

Бричка Лукаш,

Мартинюк Роман Васильович (1927 р. н.),

Мартинюк Іван Ілліч (1923 р. н.),

Мартинюк Тимофій Ілліч (1926 р. н.),

Антикало Василь Пилипович (1921 р. н.),

Мартинюк Василь Васильович (1924 р.н.),

Козаченко Григорій (1921 р. н.),

Мартинюк Григорій (1918 р. н.),

Мартинюк Сергій Григорович (1921 р. н.),

Григорчук Орест Савович (1923 р. н.),

Антикало Артем,

Антикало Хавронія,

Бричка Оверко,

Лук'янчук Федір,

Бричка Уляна Матвіївна,

Сорока Ганна Тимофіївна,

Куций Петро Матвійович.

Багато мирних жителів було поранено і серед них Бричка Олександр Матвійович (1923 р. н.). У цій кривавій акції брали участь місцеві поляки і серед них Юзік, поляк Твардовський із Житомирщини у складі советської партизанки.

Окрім цього, злочинці пограбували господарства вбитих мешканців села *(Рівнен-*

ський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2179 РРок., 2181 РРок., 2186 РРок., 2186 РРок. — а, 2186 РРок — б).

Жовтень,
1943 р.

Польська банда (“пляцувка” із села Мальоване Млинівського району) на чолі з Барановським вбили у селі Надчиці Млинівського району:

Шута Івана (повстанець)

Стасюка Антона,

Лищука Павла.

Окрім цього, бандити спалили у селі біля 10 хат, в тому числі:

Ясена Петра,

Воробчука Тихона,

Довжаниці Василя,

Приступи Олексі,

Воробчука Йосипа,

Голиця Давида,

Шута Івана.

У цій кривавій акції брали участь: полячка Глембоцька Марія із села Ярославичі Млинівського району і Мужило Віктор із села Ярославичі цього ж району. Повертаючись у своє “вовче лігво”, бандити приспівували слова:

“Гей, Гей у-ха-ха

Ми забили Шута-козака”

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2199 РМ — а).

Жовтень,
1943 р.
(кінець)

Німці з поляками декілька раз приїжджали у село Білашів Острозького району і грабували мирних жителів *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2208 РО).*

2. 11. 43 В с. Білів р-н Клевань (тепер Рівненський район — О. Д.) до млина приїхали на 4-ох підводах ляхи з німцями. Було забрано 10 м. (мішків — О. Д.) пшеничної муки, багато збіжжя та мішків, що були в млині (РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 16. — арк. 231).
6. 11. 43 О год. 10-тій 4 авта та 10 кіннотчиків німців козаків та ляхів наїхали на Бушу р-н Мізоч (тепер Здолбунівський район — О. Д.) і спалили її до решти і кілька хат на футорі (так у тексті — О. Д.). Друга група в числі около 100 кіннотчиків а решта пішо пішли в напрямі Суйна (село Суйми, Здолбунівський район — О. Д.) де спалили дві хати награвивши всякого добра повернули до Мізоча (Здолбунівський район — О. Д.). З ними співдіяв один літак (РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 16. — арк. 234).
8. 11. 43 З Мізоча (Здолбунівський район — О. Д.) виїхав відділ німаків, ляхів та поліції (східняків) понад 200 осіб. Їхали фірманками і верхами, переїхали через село Дермань (Здолбунівський район — О. Д.) декого ограбили, вбили 4 особи, 2 поранено і від'їхали на село Верхів (Острозький район — О. Д.). В с. Верхові забрали одну свиню і поїхали шляхом Дубно — Остріг в напрямку села Хорова (Острозький район — О. Д.). Не доїзджаючи (так у тексті — О. Д.) до села Хорова під лісом, кіннота окружила хату лісника в якій відбувалася підрайонова відправа, на якій були присутні 11 осіб, з котрих один вспів втікти, а 10 осіб вбито. Це відділ заквартирувався в с. Хорові по хатах, а дня 9. 11. 43 р. виїзджаючи із села

Хорова награбили харчових продуктів та поїхали в напрямку Здолбунова. По дорозі заїхали в с. Вишенки (Вишеньки Здолбунівський район — О. Д.), спалили господарство станичного цього села, його брата та одного зв'язкового і поїхали на Здолбунів (РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 16. — арк. 235).

8. 11. 43

До с. Більмаж під Острогом прибули німаки з ляхами та пограбували хати тих господарів з котрих члени сім'ї пішли до УПА (РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 16. — арк. 235).

11. 11. 43

В с. Мятин (М'ятин — О. Д.) р-н Млинів 5 німецьких вислужників (польські шуцмани — О. Д.) узброєні (так у тексті) в кріси грабували населення. В одного господаря знайшли закопане збіжжя, питали його чому він його закопав (РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 16. — арк. 218).

13. 11. 43.

О год. 20-тій через село Озірко (Здолбунівський район — О. Д.) їхало понад 5 фір німців та 100 осіб піхоти-німаків, ляхів та східняків з Мізоча в напрямку Дерманя (Здолбунівський район — О. Д.). На Озірку застрілили трьох наших друзів (українських повстанців — О. Д.). Приїхавши в Дермань почали палити в центрі села монастирські будинки та спалили біля 100 господарств. Під час акції в Дермані вбито 4 особи. На другий день о год. 3 від'їхали до Мізоча (Здолбунівський район — О. Д.) (РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 16. — арк. 236).

13. 11. 43 Відділ німаків, ляхів та східняків з Мізоча (Здолбунівський район — О. Д.) їхав через село Стубло (Здолбунівський район — О. Д.) на акцію до села Спасова (Здолбунівський район — О. Д.). Їхало 10 фір та везли зі собою гранатомета, решта легку зброю. Наслідків та жертв з акції ще не отримано (*РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 16. — арк. 236*).
13. 11. 43 З с. Онишковець р-н Верба (тепер Дубенський район — О. Д.) приїхало 8 німецьких вислужників (польські шуцмани — О. Д.) верхами і представились за наших стрільців... Ляхи приїхалло до станичного і його арештували, потім арештували старосту нової Управи. В селі змобілізували фіру для арештованих і поїхали до Верби (*РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 16. — арк. 219*).
13. 11. 43 О год. 9 рано до с. Бирятина (село Боратин, Радивилівський район — О. Д.) р-н Верба (тепер Дубенський район — О. Д.) прибули мадяри з німецькими вислужниками (польські шуцмани — О. Д.). Мадярів було 8 фір, нім. вислужників 12 верхами. Узброєні (так у тексті — О. Д.) були в кріси і везли міномета, пару кулеметів та гранати. В селі почали грабувати селян, брали свині, телята, гуси, кури, картоплю та інші продукти. Зловили 4-ох чоловіків. Один з них бувший стрілець мельниківського табору з Верби. Від'їзджаючи (так у тексті — О. Д.) постріляли по селі і казали що ще приїдуть... (*РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 16. — арк. 219*).

Листопад,
1943 р.

Польська банда із Панської Долини (тепер село Долина Млинівського району) вбила у селі Яловичі Млинівського району 6 мирних жителів і серед них:

Коробку Миколу Тихоновича,

Глинського Андрія,

? Тихін (село Крупи Ківерцівського району Волинської області)

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2217 РМ — а).

22. 12. 43

Німці з поляками напали на село П'янне (тепер село Радянське) Млинівського району спалили церкву і вбили біля 20 мирних жителів. Тоді загинули:

Воєвода Григорій Олексійович,

Воєвода Марія,

Гончарук Єфросинія,

Гончарук Григорій (1927 р. н.),

Гончарук Марія (дитина),

Гончарук Василь (дитина),

Гончарук Володимир (дитина),

Гончарук ? (дитина),

Турок Андрон,

Кирильчук Тамара Марківна (1932 р. н.),

Давидюк Федір,

Антонюк Хима,

Кристич Іван Денисович,

Пристапа Варвара,

Пристапа (дитина Варвари),

Пристапа (дитина Варвари),

? (син Гандзі)

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2168 РМ, 2168 РМ — а, 2169 РМ — б).

Грудень,
1943 р.
(на свято
Пилипа)

Польська банда напала на село П'янне (тепер село Радянське) Млинівського району. Бандити спалили частину села і вбили 36 мирних жителів. Тоді загинули:

Базелюк Олександр,
Воевода Іван,
Камлочук Онопрій,
Грбарчук Максим,
Яцюк Сидір,
? Зоя (Маляришина),
? (дочка Зої),
? Сіма (Маляришина),
? Микола (чоловік Сіми),
? Людмила (Маляришина),
? Надія,
? Михайло,
? Володимир,
? (жінка Володимира).

Окрім цього, було багато поранених і серед них:

Давидюк Тамара Тихонівна,
Мазурик Ніна Полікарпівна,

У цій кривавій акції брали активну участь місцеві поляки Мондзік, Ковальський і швагер Ковальського, які з вигуками: "Не стше-ляць. Живє злапаць" ловили свої жертви (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2168 РМ, 2168 РМ — а, 2171 РМ, 2171 РМ — а*).

Грудень,
1943 р.

Німці з поляками пограбували село Яловичі Млинівського району. Люди втекли (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2217 РМ — б*).

Грудень,
1943 р.

Польсько-советська партизанка жорстоко закатувала поблизу села Чудель Сарненського району 5 мешканців цього села:

Мельника Адама,
Мельника Віктора,
Кардаша Омеляна,
Шокоту Йосипа Левковича,
Галабурду Федора (священик)

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. Зош. Р. 41 — 76, Зош. Р. 41 — 78).

Грудень,
1943 р.
(початок)

Німці з поляками спалили частину села (вулицю “Забавку”) Невіроків Корецького району і вбили 7 мирних жителів. Тоді загинули:

Маховський (дід),
Маховська (бабуня),
Бойчук Євмен,
Бойчук (дружина Євмена),
? Євмен,
? (дружина Євмена),
Правдиук Харитина Єрофеївна (1905 р.н.).

У цій акції брали участь місцеві поляки
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2210 РК).

Грудень,
1943 р.

Польська банда з Панської Долини (тепер село Долина) Млинівського району вбила у селі Чекно (тепер село Межиріччя) цього ж району 4 повстанців. Тоді загинув Глинський Андрій Васильович (1910 р. н., село Чекно) і 3 невідомих із села Лище Луцького району Волинської області *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2212 РМ — б).*

Грудень,
1943 р.

Німці з поляками вбили на чеській колонії Крупи Луцького району Волинської області повстанця Герасимчука Василя із села Ворсин Млинівського району, а також Гаврилюк Віру Леонівну із цього ж села і Мірчук Харитину із села Яловичі Млинівського району (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2205 РМ*).

Грудень,
1943 р.

Німці з поляками напали на село Ярославичі Млинівського району, спалили частину села (50 хат) і вбили біля 70 мирних жителів. Тоді загинули:

Чижевський Трохим,

Чижевський Анатолій Трохимович (5 років),

Чижевський Михайло,

Чижевська Надія Михайлівна,

Чижевський Семен,

Чижевський Володимир Семенович,

Чижевська (дружина Семена),

Старостюк Микола Степанович,

Ляшук Павло

(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2204 РМ, 2213 РМ, 2213 РМ — а, 2216 РМ, 2216 РМ — б*).

Весна,
1943 р.

Польська банда у кількості біля 30 осіб із села Старики Рокитнівського району на чолі з Нетецьким Василем Олексійовичем (житель села Селище Сарненського району) напала на село Ясногірка Сарненського району. Бандити пограбували село, вбили і поранили біля 25 мирних жителів. Тоді загинули:

Легкобїт Ничипір Панасович (1924 р. н.),

Легкобїт Адам,

Опалько Костянтин Сидорович (1925 р. н.).
 Серед поранених були:
 Павлушко Семен,
 Павлушко Василь Семенович,
 Павлушко Панас Семенович.
 Серед пограбованих були:
 Легкобіт Степан (забрана корова),
 Павлушко Клим (забрано 2 корови,
 1 кобила з лошам),
 Кравчук Назар (забрано пару волів з
 возом),
 ? Федір (Косий, забрано 1 коня),
 Кравчук Гнат (забрано 1 коня),
 Кравчук Пилип (забрано корову і свиню),
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2187 РС).

Літо,
 1943 р.

Польська банда, яка виїхала на вантажівці з села Красне Млинівського району, вбила 3 невідомих мирних жителів поблизу села Торговиця цього ж району, які привозили фірою молоко. За непідтвердженими даними ці люди були із села Малево Млинівського району *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2198 РМ — б).*

Літо,
 1943 р.

Польська банда ("пляцувка" із села Мальоване Млинівського району) на чолі з Барановським вбила у селі Надчиці Млинівського району декількох мирних жителів. Тоді загинули:

Ясен Петро Сильвестрович (1928 р. н.),
 Воробець Семен,
 Кузьма ?

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2199 РМ).

Літо,
1943 р.

Польська банда із села Панська Долина (тепер село Долина) Млинівського району приїхала у село Підгайці (тепер село Нове) цього ж району і вбила декількох мирних жителів. Тоді загинули:

Шпак Олександра,
Шпак Іван Григорович (1920 р. н.),
Шевчук Тетяна Михайлівна (1927 р. н.),
Шевчук Гандзя

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2198 РМ — в).

Літо,
1943 р.

Польська банда вбила у селі Боремець Млинівського району 6 мирних жителів. Тоді загинули:

Бондарук Андрій Григорович,
Степанюк Лідія Зіновіївна,
Пісічник Єва,
Степанюк ? Зіновійович,
Бондарук Уліта,
Пасічник Микола.

Окрім цього, бандити спалили і пограбували у селі 3 хати:

Фещука Клима,
Старуха Іллі,
Пасічника Миколая

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2212 РМ, 2213 РМ — б).

Літо,
1943 р.

Польська банда із колонії Стара Рудня (тепер села немає) Березнівського району втопила жінку Федас Домну із дочкою (жителів села Михалин цього ж району), яка йшла до своєї сестри на хутір Рубче *(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2180 РБ — а).*

Літо,
1943 р.

Польська банда (“пляцувка” із села Мальоване Млинівського району) на чолі з Барановським вбили 3 мирних жителів із села Ярославичі Млинівського району. Тоді загинули:

Кваша Ничипір,
Ціхоцький Петро,
невідомий

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2216 РМ — б).

Літо,
1943 р.

Польська банда (“пляцувка” із села Мальоване Млинівського району) на чолі з Барановським убила в селі Надчиці Млинівського району 4 мирних жителів. Тоді загинули:

Бардан Аполінарій,
Голець Артем,
Панасюк Мефодій,
? Ладимир

(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2216 РМ — б).

Літо,
1943 р.

Німці з поляками вбили і спалили живцем у селі Злазне Костопільського району багатьох мирних жителів. Тоді загинули:

Шершун (дід),
Захожа Любов,
Нестерчук Іван,
Крищук Антон,
Шершун Харитон,
Цикун Трохим,
Цикун (жінка Трохима),
Глущик (бабуня),
Середа Пилип,
Крук Іван Іванович (82 роки),
Крук Степан Дем'янович,

Крук Петро Дем'янович,
Цикун Марина (80 років),
Крук Зот (1916 р. н.),
Ганц ?,
Ганц Федір ?,
Ганц ?,
Крук ?,
Шоломай Григорій Іванович,
Орловська Мотруна (1924 р. н.),
Крук Єлизавета,
Крук Сергій (1929 р. н.),
Крук Віктор (5 років),
Дашкель Устина Василівна,
Дашкель Оксенія Василівна,
Довжаниця Ярина,
Крук Іван Тимофійович (1909 р. н.),
Крук Яків Тимофійович (1913 р. н.),
Крук Тимофій (дід).
Окрім цього, були поранені:
Дашкель Любов (1 рік),
Дашкель Емілія (3 роки),
Гриб Роман,
Романюк (директор кар'єра)
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2223 РК, 2224 РК, 2224 РК — а).

Літо,
1943 р.

Польська банда вбила у селі Гута Степанська Костопільського району 2 українські жінки із хутора Конотопи поблизу села, одна з них була вагітна. Тоді загинули:
Мельник Надія,
Мельник (бабуня)
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2222 РС).

- Літо,
1943 р. Польська банда вбила в селі Гута Степанська Костопільського району молодого хлопця з хутора Стирка поблизу смт. Степань Сарненського району — Бородавку Володимира Івановича і його бабуню Ганну, яка пішла шукати свого племінника (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2225 РК*).
- Літо,
1943 р. Польська банда вбила у селі Гута Степанська Костопільського району мирного жителя із хутора Островок поблизу села — Грищенка Федора Павловича (1905 р. н.) (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2222 РС*).
- Осінь,
1943 р. Маляри з поляками спалили декілька хат у селі Новосілки Здолбунівського району і вбили мирного жителя Кирилюка Якова (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2209 РЗ*).
- Осінь,
1943 р. Польська банда жорстоко закатувала у селі Добрятин Млинівського району двох мешканців села:
Рожука Миколу (1915 р. н.),
Семенюка Василя Кузьмовича (1923 р.н.)
(*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2177 РМ*).
- Осінь,
1943 р. Німці з поляками із Осади Краховецької (тепер село Нова Українка) Рівненського району напали на село Дорогобуж Гоцанського району і пограбували мирних жителів (за-

брали біля 30 голів худоби) (*Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2189 РГ*).

1943 р. Назад тому два місяці з одним польським машиністом поїхав як помічник машиніста один хлопець — українець що загинув у невідомий спосіб. Коли лях вернувся то його запитали де є помічник. Лях відповів, що помічник втік у ліс. Тепер виявилось що лях при допомозі інших ляхів які їхали в паровозі кинули того помічника в топку, який в тій хвилині згорів. Прізвище цього ляха Козубек — живе в Здолбунові (*РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 16. — арк. 227*).

1943 р. Села Мечеславівка... (нерозбірливий текст — О. Д.) і Березькі гори (поблизу села Берег Млинівського району — О. Д.) є дуже загрожені. Щоденно там приїзджають (так у тексті — О. Д.) німці з ляхами і грабують населення, а коли замітять людей то стріляють по них (*РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 16. — арк. 228*).

1943 р. В с. с. (так у тексті — О. Д.) Березькі-Гори і Луги р-н Млинів щоденно приїзджають (так у тексті — О. Д.) німаки з ляхами грабують цивільне населення, людей ловлять на роботу до фільварку Млинів і Сморгдві (Млинівський район — О. Д.) (*РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 16. — арк. 228*).

1943 р. Ляхи ще досі живуть в містах в останній час посилили свої дії в околицях Корця та Мижиріччя (село Великі Межирічі, Корецький

район — О. Д.) висловлюються такими речами “Сьогодні горять наші хати, а завтра горітимуть ваші душі”. Вони мотивуються тим, що німці обіцяють (так у тексті — О. Д.) попалили (так у тексті — О. Д.) більшість сіл цих районів (РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 16. — арк. 237).

1943 р. Червоні (советська партизанка — О. Д.) з ляхами прийшли із-за річки Случ на Дерманку (Корецький район — О. Д.) і спалили збіжжя (РДА: Ф. Р. 30. — оп. 2. — спр. 16. — арк. 237).

7. 01. 44 Німці з поляками приїхали у село Мала Совпа Березнівського району, спалили повністю село і вбили декількох мирних жителів. Тоді загинули:
Демчук Федір,
Чернюк Євтух Олександрович,
В'юн Ганна (спалена живцем)
(Рівненський краєзнавчий музей. Особистий архів О. Денищука, спр. 2185 РБ).

Міжнародна конференція, присвячена україно-польському конфлікту на Волині в роки Другої світової війни.

Напередодні зустрічі президентів Польщі та України, яка планується на 11 липня, 20-23 травня в Луцьку пройшла міжнародна конференція “Україно-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни: генезис, характер, перебіг та наслідки”. Її учасники зупинилися на дискусійних питаннях, в тому числі й питанні спорудження пам’ятника жертвам конфлікту.

У конференції брали участь науковці з України та Польщі, зокрема: Микола, КУЧЕРЕПА, Ярослав ІСАЄВИЧ, Ежи КРОЧОВ-СЬКИ та ін.

“ВОЛИНЬ 1943-44 рр. ЖЕРТВИ ЗЛОЧИНІВ ЧИ СПРАВЕДЛИВОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ?”

Доповідь Василя ЧЕРВОНІЯ перед учасниками міжнародної наукової конференції: “Україно-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни: генезис, характер, перебіг і наслідки”, яка відбулася у Волинському державному університеті імені Лесі Українки 23 травня 2003 року.

Шановна президіє, шановні учасники конференції!

Наприкінці минулого року, 30 грудня, польська влада під тиском ветеранів 27-ої окупаційної Волинської дивізії Армії Крайової та кресових організацій колишніх польських колоністів-осадників офіційно звернулася до України з пропозицією (із 8 пунктів) про відзначення 60-ої річниці, будьте уважні, “злочинів ОУН-УПА” щодо поляків на Волині (п.2 листа Марека М. Сівця голові Адміністрації Президента України).

Дійсно, минуло 60 літ відтоді, як на Волині, де вже другий рік для українців палав антинімецький і антирадянський фронт, відкрився третій – антипольський фронт, що сьогодні зведе національно-визвольними змаганнями, котрі вилились у форму збройного протистояння українців проти всіх окупантів у формі боротьби УПА під проводом Тараса Бульби-Боровця – Кліма Савура – Романа Шухевича.

Чому польсько-українська ворожнеча, що тліла і розпалювалася протягом століть, дійшла чергового кровопролиття саме у липні 1943-го? І саме на Волині.

Чия боротьба була визвольною, а чия загарбницькою? Чиї жертви більші? Хто насправді боровся проти Берліна і Москви на Волині? Чи хоче насправді Польща взаємопрощення, а не одностороннього вибачення?

На ці та інші питання намагаються дати відповідь сьогоднішня та попередні конференції. Відповідь шукають ЗМІ, політики і навіть два парламенти – Польщі і України. Спробуємо розібратися і ми.

За часів комуністичної Польщі влада, партійні, наукові, громадські інституції постійно займалися вивченням того, що відбувалося на Волині в роки гітлерівської окупації і, звичайно, головним винуватцем, як і для кожного загарбника, були організації окупованого народу – в даному разі – ОУН та УПА. Така оцінка подій цілком відповідала поглядам радянської історіографії та ідеології КПРС.

За 50 повоєнних років у Польщі було опубліковано гори матеріалів про так звані “злочини” українців проти поляків на Волині.

Що стосується української сторони, то її оцінки Волинських подій чітко були сформовані ще у 1943-44 рр. і продовжували аналізуватись за межами України. Що стосується української історіографії в УРСР, що була окупована Радянською Росією з 1919 по 1991 рік, а частково і по сьогодні, то ворожа оцінка діяльності ОУН і УПА з боку влади не допускала найменших спроб вивчати і аналізувати проблему польсько-українських воєн 1919-44 рр. Все, що було пов’язано з цією проблемою, розцінювалось, як давно вивчене, узагальнене, а отже, не підлягало переоцінці.

В усьому були винні гітлерівці та їх “підлі найманці – українсько-німецькі націоналісти”.

Про справжніх найманців, які поставили на службу гітлерівцям 1,5 мільйона добровольців – росіян та десятки тисяч поляків-колаборантів і про їх активну участь у масових знищеннях українців, чехів та жидів, зокрема й на Волині, у

Рівненській області, говорити й писати однозначно було заборонено, інакше – за ґрати.

На жаль, після 1990 року, коли Польща звільнилась від московської влади, вона не звільнилась від комуністичних стереотипів по відношенню ОУН і УПА і продовжує разом з Москвою ставити на коліна Україну і її найкращих синів і дочок – козаків Української Повстанчої Армії (саме так звались рядові бійці УПА в наказах Бульби-Боровця і Клима Савура).

Позбавлені радянської “опіки”, шовіністичні кола у Польщі не лише продовжили, але й поглиблюють антиукраїнські позиції не лише поляків, але й урядових кіл Польщі щодо типового українця, зображуючи його як “різуна, гайдамаку, злочинця”. І все це – у численних публікаціях, у науковій і популярній літературі, пресі, радіо, кіно, телебаченні.

Хоча міждержавні стосунки Польщі й України після 1991 року поліпшилися, дякуючи попередньому президенту Польщі, праві шовіністичні сили і деякі урядовці, що походять з сімей колоністів-осадників Волині, сьогодні докладають максимум зусиль, щоб загострити стосунки з Україною шляхом не виважених заяв і навіть втручанням у наші внутрішні справи.

Готуючись до конференції, я переглянув річну підшивку української газети “Наше слово”, що виходить у Польщі, та інтернет-сайт радіо “Свобода”, де наштовхнувся на низку повідомлень про те, що наші сусіди цілеспрямовано і навіть, я б сказав, агресивно готуються відзначити 60-річчя так званої “волинської різанини”.

Щоб не бути голослівним, наведу кілька фактів.

У квітні минулого року авторитетний журнал “Венж” організував “круглий стіл”, присвячений 55-річчю операції “Вісла”. Однак його учасники більше говорили про волинську операцію, ніж про основний предмет дискусії. Польський історик А.Талага говорив не завуальовано: “У рамках цієї війни двох стихій кожна сторона чинила військові злочини. Здається мені, що на Волині в рамках цієї війни двох етносів дійшло до народобивств, відповідальність за які несе бандерівська ОУН”. Ось так!

Причину антипольських акцій А.Талага бачить, в першу чергу, у фашистській ідеології ОУН.

20 вересня у Королівському замку Варшави за участю провідних польських політиків, істориків та громадських діячів, у тому числі экс-міністра закордонних справ Владислава Барташевського, відбулася презентація книжки “Tydzień narodowy” видавництва “Rytm”.

Здавалося б, досить посередня культурно-освітня подія, про яку, може, і не варто б згадувати. Але у презентованій книжці вже вкотре, в нових умовах міждержавних стосунків, повторюються заявлені антиукраїнські інсинуації, і навіть погрози. Від імені польських істориків відомий професор історії Войцех Рожковський знову акцентує увагу на уковій та широкої громадськості країни на те, що, цитую, “Польща і надалі очікує від литовців та українців вибачення за зло, заподіяне полякам в роки Другої світової війни. Наш президент Квасневський, - читаємо далі, - вибачився перед українцями за операцію “Вісла”. Українські ж провини супроти поляків чекають своєї черги”.

Насправді пан Рожковський є неточним. Президент Польщі не вибачився перед українцями і Україною. Він просто заявив, що потрібно розглянути десь колись вибачення на предмет виселення українців як громадян Польщі на польську територію. Але це не стосується України як держави і української нації як нації. Тобто, м'яко кажучи, є велика неточність. Квасневський обмежився формою листа, навіть не заявив.

У численних польських ЗМІ останнім часом звучать вимоги до українців подібно до того, як це робили німці щодо євреїв, вибачитись перед поляками за масові вбивства їхніх співвітчизників “різунами” з ОУН-УПА на Волині в 1943 році. У той же час жодним словом не згадані події 1940 року на Холмщині та 1943-1947 років у всьому Закерзонні, де від рук польських банд та підрозділів поліції і армії загинули десятки тисяч українських селян, інтелігентів, літніх людей, дітей.

Не треба багато розуму, щоб не передбачити, що наступним кроком польської сторони після очікуваного “вибачення” може стати вимога взяти приклад у німецької сторо-

ни виплатити “матеріальні і моральні відшкодування польським жертвам Волині”. І цілком зрозуміло, що в запасі шовіністичних польських кіл чекає ще одна, чи не найголовніша антиукраїнська акція – вимагати від нас повернення польській державі щонайменше 180 тисяч квадратних кілометрів української території, тобто колишніх Волинського, Львівського та Станіславського воєводств, так званих “східних кресів”, які дісталися Польщі після Першої світової війни шляхом підступної змови з комуністичною Москвою і катом всіх народів Володимиром Ульяновим-Леніним.

Щоб не бути голослівним, я дозволю собі процитувати і побіжно прокоментувати один польський документ, що заслуговує на увагу навіть тих українців, хто сьогодні почуватись далеким від подій 1943 року.

Йдеться про звернення до Сейму, Сенату, Президента і уряду Польщі з боку загальнопольського громадського комітету з відзначення 60-річчя злочинного мордування польського населення Східних Кресів українськими націоналістами в 1939-1947 роках. Цитую: “Боротьба українських націоналістів за побудову української держави на площі 1 мільйон квадратних кілометрів, яку вони називають своїми етнічними землями – це злочинний замах збройно відірвати від Польщі її південно-східні землі (тобто Волинь і Галичину). Реабілітація ОУН-УПА державною владою теперішньої України Польща не може і не повинна визнати ні в якому разі. Ми вимагаємо від Польського Парламенту визнати ОУН-УПА – рівно ж як і дивізію “Галичина” злочинними формуваннями і заявити рішучий протест Урядові Української Республіки з цього приводу”.

Що це, як не втручання у наші внутрішні справи?

Залишається хіба-що додати, що згаданий вище комітет хоч і носить назву громадського, тим не менше функціонує під прямим патронатом державної влади Польщі. А щоб ви усвідомили політичне кредо цього комітету, то я наведу вам фрагмент із заяви одного з його чільних керівників, пана Жупанського. Цитую: “Якщо ми сядемо коли-небудь за стіл переговорів з українцями, то тільки для того, щоб засудити їхні дії”!

З цього приводу ми не можемо не звернути уваги на те, що в ході підготовки до “трагічного ювілею” у Польщі перевидано десятки книг, книжечок та інших видань антиукраїнського спрямування. Згадана мною вище презентація – це лише епізод. На полицях книгарень, бібліотек та книжкових ринків Польщі знову з’являються твори таких сумнозвісних авторів як Едвард Прус, Юзеф Журовський, Владислав і Єва Семашки, Яцек Вільгур, Генрик Цибульський, Збігнев Зайбікевіч, де кожна сторінка, а то й абзац дихає ненавистю до “русина”. “Як швят швятем, русін полякові не бендже братем” – це гасло сумних повоєнних літ знову звучить на зборах, мітингах, конференціях та інших форумах таких польських організацій, товариств і братств як “Жертви Волині”, “Львівські орлята”, “Світова асоціація вояків АК”, “Спілка інвалідів війни”, “Товариство жертв злочинів українських націоналістів” та інших.

На зміну авторам старшого покоління прийшли їхні діти та однодумці молодшої генерації.

Я не буду втомлювати вас їхньою писаниною, але не можу не назвати однієї публікації, яка претендує на особливе місце у списку антиукраїнської антології. Це так звана “біла книга”, тобто викривальний документ під назвою “Zbrodnie nacionalistow ukrainskich dokonane na ludnosci polskiej na Wolyniu 1939-1945”, яку опрацювали вже згаданий вище Юзеф Журовський і Владислав Семашко, а видав ще в 1990 році “Інститут паменчі народowej” спільно з братством ветеранів 27 Волинської дивізії Армії Крайової”. Тоді ця публікація вийшла у видавництві Міністерства оборони Польщі під грифом “для службового користування”. Наші українські колеги з кафедри українознавства Щецинського університету переслали нам примірник за №107 з проханням перевірити наскільки достовірною є зібрана у цій книжці інформація.

Про що йдеться у публікації під такою промовистою назвою?

На 146 сторінках петиту автори подають день за днем від вересня 1939 р. до липня 1945 р. лаконічні дані про те,

що такого-то дня в такому-то селі такого-то повіту Волині українські націоналісти буцімто замордували стільки-то поляків.

Джерелом інформації, довідуємося із передмови, послужили спогади колишніх вояків 27 дивізії АК та членів їх сімей, тобто колишніх польських осадників Волині, які в роки Другої світової війни приєдналися до АК, підпорядкованої еміграційному польському урядові. Наведена в цій книзі сумарна цифра у 100 тисяч польських жертв (а це понад 20 відсотків всього польського населення Волині тих часів) викликає великі сумніви.

До речі, у наступних виданнях Туровського і Семашка фігурують вже цифри “300 і навіть 500 тисяч замордованих”. Нагадаю, що за офіційними даними польської довоєнної статистики у Волинському воєводстві мешкало 2 мільйони 243 тисячі 400 чоловік, у тому числі 327 тисяч 856 римо-католиків (поляків), що складало лише 16,6 відсотка.

Чому ми маємо підстави не вірити Туровському і Семашку? Бо збиралися ці дані за методою ОБГ (одна баба говорила). Лише один факт стосовно масового розстрілу німцями заручників у Рівному 18 листопада 1943 року доводить абсолютну брехливість інформації, поданої у книжці. Автори твердять, що того дня у Рівному нацистами було розстріляно 1360 в'язнів (хоча у рівненську тюрму не поміщалося стільки - розраховано в'язниці на 200-300 чоловік), в тому числі біля 100 вояків АК, які опинилися в тюрмі через доноси буцімто українців. Насправді ж того дня німцями було розстріляно 350 в'язнів (у 5 разів менше) як заручників за убивство Кузнєцовим судді Функа. Так, до речі, стверджує і радянська комісія, що розслідувала злочини нацистів у Рівному під час окупації. Що ж до 100 вояків АК – то це чистої води вигадка авторів цієї так званої наукової праці.

Польський інститут національної пам'яті порушив і веде кілька десятків кримінальних справ про так званий “геноцид польського населення Східних Кресів II Речі Посполитої”, здійснений українськими націоналістами. Зверніть увагу! Не

Західної України, а Східних польських Кресів! Вже проведено ряд ексгумацій і плануються у цьому році наступні. Польські прокурори вимагають від уряду Польщі, а той у свою чергу від уряду України доступу до архівів СБУ по кримінальних справах НКВД-МГБ стосовно учасників УПА.

Пунктом 8 листа Державного секретаря, Керівника Бюро Національної безпеки Марека М. Сівеця, адресованого чомусь не колезі Євгену Марчуку, а Голові Адміністрації Президента пану Віктору Медведчуку, зазначено (цитую): “Президент Республіки Польща А.Квасневський повністю погоджується та підтримує очікування родин загиблих осіб та членів ветеранських організацій, пріоритетом діяльності яких є, в першу чергу, можливість увіковічення спільних могил жертв злочинів ОУН-УПА на Волині та безперешкодний доступ членів родин до цих місць.”

Ганебна антиукраїнська позиція пана Медведчука знайшла гідну оцінку не лише в Луцьку, де він всупереч рішенням сесії міської ради хоче поставити пам’ятник жертвам так званих злочинів проти поляків, забуваючи про українські у кілька разів більші жертви від справді злочинних дій поляків на Волині під час війни. Та невже Президент України не бачить, що такі ініціативи з боку Президента і уряду Польщі спрямовані не на примирення, а на загострення польсько-українських стосунків з метою створення плацдарму для майбутніх майнових, фінансових, а потім і територіальних претензій до України?

Чи не тому поляки так активно взялися за проведення “наукових” конференцій, щоб з допомогою “українських”, а насправді російських істориків в Україні, таких як пан Ільошин, спочатку в “науковому”, а потім і в судовому порядку домагатися визнання волинських подій актом геноциду проти польського народу?! Спочатку в польських, а потім і в міжнародних судах!

Не виключено, що мова може йти про скоординовану Москвою і Варшавою програму ізоляції і, можливо, переділу України на сфери впливу, а потім, як не раз бувало в історії...

До речі, польський парламент у середині 90-х років освятив своїм рішенням (а це закон!) польсько-російську війну проти України, надавши права ветеранів війни членам “істребительних батальйонів НКВД”, які на 80 відсотків складались з поляків і топили в крові українські села і міста на Волині (1944-45 рр.) Це – єдиний випадок у польському законодавстві, коли не держава, а національність визнана злочинною!!! Навіть по відношенню до нацистів немає таких жорстких формулювань.

Тож чи хоче насправді польська сторона примирення з українцями? Чи насправді лише одностороннього вибачення від так званих різунів і хамів, що робили буцімто геноцид поляків на Волині?

І чи хоче польська сторона почути думку істориків, журналістів і політиків, які представляють мільйони голосів, чи їй потрібна позиція догідливості і запопадливості у виконанні, наприклад, Медведчука, який у своїх оцінках волинських подій не відійшов далеко від оцінок НКВД.

І якщо Польща претендує бути адвокатом України, то нехай не буде таким адвокатом, як свого часу був Віктор Медведчук на процесі Василя Стуса.

Причина і суть так званого польсько-українського конфлікту, а насправді національно-визвольної боротьби українців на своїй території проти поневолювачів (бандитів і вбивць) – проста й зрозуміла. За сотні років вона не змінилася.

Головна причина – це окупація українських земель (в тому числі і Волині) агресивним сусідом – Польщею і нав’язування силою своєї “вищої” європейської “культури” шляхом будівництва концтаборів, нищення храмів, заборонаю всього українського; національне, соціальне і релігійне гноблення, асиміляція і фізичне знищення тих, хто чинив опір польським окупантам. У їхніх планах було створення мононаціональної держави “від можа до можа”, про що й засвідчив останній Волинський воєвода Олександр Халке-Новак у 1939 році напередодні війни, (згідно з його планом українського питання бути не могло, тобто за 20 років українці в Польщі мали бути знищені або асимільовані).

І коли 30 червня 1941 року українці проголосили відновлення самостійної держави, поляки, як і німці, надзвичайно вороже поставилися до цього і вже через 3 місяці почали масові арешти, а потім й розстріли українських націоналістів.

Поки була українська міліція, організована без дозволу німців, конфлікту збройного з поляками на Волині не було. І коли під тиском арештів і розстрілів українці з місцевого самоврядування і української міліції на початку 1943 року пішли зі зброєю в ліс, поляки швидко скористалися цим вакуумом і заповнили органи місцевої влади, рейхкомісаріату та поліції й жандармерії, й відразу почали натравлювати німців на українські патріотичні села Волині.

Так, згідно з документами Рівненського державного архіву в окупаційних установах навколо Рівного абсолютну більшість складали поляки. У німецькій допоміжній поліції поляки складали тотальну більшість (11 тисяч чоловік), шуцманшафт-батальони – 1500 чоловік. А ще, не забуваймо, 7 тисяч поляків у спецзагонах НКВД, які називались “червоні партизани” (таких загонів польських на Волині було 15). А ще 80 відсотків поляків у складі “істребітельних батальйонів” НКВД.

І всі ці польські формування кинулися на українські села, розпочавши з 17 березня 1943 року застосовувати принцип колективної відповідальності по відношенню до мирного українського населення (село Ремель – 615 жертв).

Протягом 4 місяців після цього геноциду українці стали перед вибором – тотальне фізичне знищення або повстання.

Після переговорів і попереджень полякам українці вибрали – повстання 11 липня. І це було не просто їх право. Це був їх обов’язок і необхідність, оскільки Лондонський польський емігрантський уряд дав контрнаказ полякам – не залишати Волинь за вимогою УПА, бо Польща назавжди втратить Волинь, а польське підпілля (і це стало відомо з перехоплених УПА документів) готувало антиукраїнську акцію – 15 липня.

Крім польських колоністів-осадників, на Волині жили й десятки тисяч чехів. Але конфлікту українців з чехами не було. Чому? Тому, що чехи, на відміну від поляків, як європейці

справжні і християни, визнавали право, фундаментальне право кожної, в тому числі й української нації; право на свободу і державність на своїх етнічних споконвічних землях.

Чехи, на відміну від поляків, не пішли в окупаційні, а тим більше, каральні органи. Навпаки, чехи підтримали УПА.

На відміну від поляків, українці боролись на своїй, а не на чужій землі зі всіма окупантами.

На відміну від “легендарної” 27 окупаційної Волинської дивізії АК, яка по сьогодні не може пригадати практично жодної спланованої і проведеної бойової операції проти німців чи більшовиків, УПА організувала і провела тисячі й тисячі боїв, свідченням чого є тисячі могил вояків УПА на Волині.

І коли повернувся радянський окупант у 1944 році, то Москва повела звирячу боротьбу з УПА, залучивши до цього поляків.

Пройшло 60 років.

Чи хочуть насправді поляки примирення, відкриваючи пам’ятники з провокаційними антиукраїнськими надписами, у яких в свідомості двох народів на сотні років закарбується, хто є буцімто вбивцею, а хто, буцімто, безневинною жертвою геноциду.

Чи можливе примирення з польським баченням лише польських жертв 1943 року, а не всього періоду польсько-української історії, де кількість українських жертв, як, до речі, і у 1943 році, незрівнянно більша.

А тому логічно поставити питання: “Чи не хочуть поляки разом з Москвою стати на коліна перед Україною не тільки за те, що у 1921 році і 1667 році ділили Україну, але й за те, що протягом століть топили її у крові, позбавляючи права на самостійне державне життя українську націю?”

Це риторичне запитання. Відповідь відома.

Але сьогодні – на початку нового тисячоліття пошуки винних, і хто перший почав – це шлях в нікуди, це шлях не до порозуміння, а до конфронтації. І пропонуючи Україні сценарій 60-річчя, польські урядовці не подумали про наслідки для Польщі.

Ще не пізно зупинитись і зрозуміти: коли заговорять архіви і живі свідки, а вони вже починають говорити, швидко розвіється міф “про мирне польське населення, яке заморожено на Волині звіроподібними націоналістами”. Жертви були, - на війні, як на війні. Але злочинні жертви були з боку того, хто прийшов у наш дім. З боку українців це була справедлива, священна національно-визвольна боротьба на своїй споконвічній етнічній території проти всіх загарбників, у тому числі і проти поляків.

Лише за 4 місяці нам на Рівненщині вдалося впорядкувати дані у першому томі книги “Злочини польських шовіністів на Волині (1919-1947 рр.)”

Книга перша – Рівненська область. Тут далеко не повні дані, оскільки за 12 років Незалежності українські вчені і дослідники не ставили перед собою спеціальної мети – дослідити кількість польських і українських жертв. Поляки свої жертви “порахували” (ми бачимо на прикладі Семашків, як вони рахували), а тепер вимагають від нас покаяння. А дарма. Бо лише у Рівненській області нами виявлено (і це є у книзі) понад 10 тисяч жертв від рук польських комуністичних, шовіністичних, колаборантських формувань та польської самооборони. Кількість встановлених злочинів поляків вже перевищила 700. Але це тільки початок.

Коли поляки розуміють, що так само як вони на чолі з Костюшком гнали в шию зі своїх земель москалів, то так само й українці на чолі з Климом Савуром, нашим славетним провідником, мали повне право гнати зі своєї хати у шию усіх тих, хто прийшов в цю хату без запрошення!

Ми, українські політики, депутати зверталися до наших керівників, до польських керівників, коли викотили на українську територію з польської території оцей лист за підписом Марека Сівеця і почали Україну ставити на коліна: “Шановні панове, друзі, хлопці, не поспішайте. Ви 20 років попрацювали, а перед тим ще комуністична Польща 50 років працювала. Дайте нам хоч 2-3 роки попрацювати в архівах. Буде ще 65-а, 70-а річниця. Не поспішайте. Бо, може, в тих архівах ми знайдемо те, що змінить ваш світогляд. Розумієте?”

Але нам не дають передихнути. От давай, ставай на коліна, і давай пам'ятники, і ви злочинці, а ми безневинні жертви.

То дайте нам можливість спокійно перевірити, у тому числі і в рівненських архівах, яке відношення мали поляки до знищення 4 тисяч жидів у Костополі в 1942 році, у Малині, коли знищили понад 700 чоловік, у тому числі 615 чехів. Детальніше вивчити цю проблему, встановити прізвища поляків, які нищили чехів разом з німцями у селі Малин 13 липня 1943 року. І таких фактів багато. Ми просто не встигаємо. Ми дамо вам достойну відповідь, відповідь таку, що ви зрозумієте, що українська нація не є неповноцінною, що українська нація не є меншовартісною, що українська нація має такі самі права на своїй території, у тому числі збройного опору окупантам, які має польська нація. І тоді ми будемо товаришувати, поважати одне одного, не святкувати оці трагедії, а святкувати славні події, коли ми разом з вами, скажімо, відбили атаку московського війська, коли більшовиків погромили ось тут недалеко в 1919-1920 роках. І от тоді такі події нас об'єднують. Вони нас дійсно примирять. І будуть на цьому виховуватись молоді покоління українців і поляків. І тому за дружбу справжню, а не нав'язану, за дружбу стоячи, а не на колінах я сьогодні ввечері, приїхавши до Києва, разом із своїми побратимами, українськими депутатами, підніму келих і вип'ю за здоров'я поляків і українців, справжніх патріотів, а не гнобителів сусідніх народів. Дякую.

21 травня 2003 року, м.Луцьк.

Микола СИВИЦЬКИЙ (Польща), 1992 рік

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНФЛІКТ 1943-1944 рр.

У сучасних польсько-українських взаєминах, започаткованих незалежністю української держави, поки що більше реверансів, ніж ділової розмови. Якщо так буде й далі, то хоча державні інтереси України, як і польська «рація стану», вимагають сусідського співробітництва, компліменти перетворюються на колишню «пшиязьнь польско-радзєцку» і закінчаться фіаско. Доки не піде розмова про вчорашній день, доки не виробимо спільної оцінки причини колишніх конфліктів, доти про злагоду годі мріяти, бо кожен житиме лише гіркими споминами.

Парадокси очевидні. Один з них — український народ ставить пам'ятники й править молебні на могилах вояків УПА як борців за волю України, а польський сейм законом з 24 січня 1991 р. надає комбатантські права полякам, котрі боролися з «бандами» УПА. То ким же були вояки УПА — бандитами чи борцями за волю? Коли не бандитами, то чому вони різали поляків?

Відповіді треба шукати у глибині віків, починаючи десь з 1340 р., коли Казимеж Великий рушив на землі Галицько-Волинського князівства. У 1619 р. польський кордон досяг майже сьогоденнього Харкова. Ледь не вся Україна опинилася під Польщею. Шляхта гнобила українців безнастанно, щораз жорстокіше, а коли гніт сягав zenіту, розлютований народ бив окупанта. Ріками крові спливла Хмельниччина, потім Коліївщина, волинська різня стала третім етапом трагедії двох народів.

Санаційні достойники зробили все, щоб до трагедії призвести. У 1917 р., коли польський народ сам ще з неволі не виборсався, головний польський політик Роман Дмовський вручив державам Антанти проект поділу українських земель

між Польщею й Росією, а на світовій конференції в Парижі завзято його відстоював. Задушивши незалежність ЗУНР у 1919 р., Польща вдруге зайняла її землі, допомагаючи на сході перемозі більшовиків — додамо, на власну голову. 100 тис. українців було прогнано крізь концентраційні табори, з того четверта частина там назавжди й залишилася, знищено українське шкільництво, придбане за Австрії, замкнено читальні «Просвіти», щоб загальмувати національну свідомість, зліквідовано кооперацію, накладено кари на молодь за шапку-мазепинку, за тризуб тощо. На перелюднені «краси», де на переднівку хліба не було, держава пхала осадників, даруючи їм тисячі гектарів землі ще й гроші на загосподарювання, і зброю на додачу, бо довкола кишіло ворогами, а поліції не скрізь вистачало. Самим беззаконням стала пацифікація, коли військо й поліція катували старців, дітей, вагітних жінок, нищили посуд, постіль, харчі, снопи, обдирали стріхи. Три рази штурмували церкву православну. З 1918 р. до 1924 р. було замкнено, знищено і пересвячено на костели близько 500 церков, відібрано майже 20 тис. гектарів церковної землі з будинками. У другій фазі (1929 — 1934) внесено судові позови на ревіндикацію нібито поунятських 757 церков, соборів і монастирів разом з Почаївською лаврою. Та навіть суд не наважився втручатися у скандальні справи, бо не претендував на ті церкви греко-католицький митрополит Андрій Шептицький. У 1938 р. знищено ще 136 святинь. «Ревіндиковано» душі людські примушенням православних вихрещуватись на католиків під загрозою викинення з роботи.

Врешті-решт вдалися до «акції зміцнення польського елементу» на «східних кресах». Отож, наприкінці січня 1939 р. Рада міністрів постановила, щоб кожний міністр до двох тижнів склав звіт про те, скільки йому підлягає українців, та повідомив, як він наміряється ліквідувати українську проблему в своєму ресорті. Пропонувалися проекти розселення

по Польщі, колонізації та репресій, пропагування еміграції - кожен міністр добирив по своїй лінії найкращий. Зі всіх пропозицій створили загальний проект акції.

Українці мали два шляхи: загибель або революція. Навряд чи хтось добровільно вибрав би загибель, тим більше українці з їх бойовою підпільною організацією. Революцію випередила війна. Але по розвалі держави польські шанси змізерніли; на поліському селі поляків було 6,51 %, на станіславівському — 18,77, на волинському — 13,69 %. Якщо під впливом сильної пропаганди та за підтримкою державного апарату значна частина цієї жменьки наставлялася перед війною на ліквідацію українського населення, то після краху держави уся польська меншість, що жила майже в 70 повітах з українською більшістю, зустрілася віч-на-віч зі смертельною небезпекою. Треба було мати величезне відчуття такту, щоб не викресати фатальної іскри. На жаль, відчуття забракло.

Відразу після війни 1939 р. поляки почали створювати в підпіллі військову організацію для відбудови на Західній Україні польської державності. Двохтисячну мережу зі штабом більшовики знищили, однак спробу було поновлено при німцях у 1942 р., вже після проголошення незалежності української держави.

Українці при перших «совєтах» збройних формувань не творили. Коли на початку вересня вийшли з польських тюрем 15 000 членів ОУН, то жоден з них до лісу не рвався. Про змагання з Червоною армією, що котилася в Галичину тисячами танків, міг думати лише божевільний. Знедолені поляки викликали більше співчуття, ніж ненависті, отже, збройна сила не була потрібна.

Її організація планувалася на пізнішу пору. Ще навесні 1939 р., після розгрому Карпатської України, колишні старшини петлюрівської армії, котрі працювали на контрактах у Генеральному штабі Війська Польського, виробили проект

партизанської армії, яку належало створити після вибуху радянсько-німецької війни. Основою проекту стала концепція недавнього в'язня Берези Картузької Тараса Боровця, якою передбачалося розташування повстанської бази в поліських лісах. 20 червня 1940 р. на таємному засіданні у Варшаві екзильний президент УНР Андрій Лівницький затвердив план Боровця, визнавши його найкращим.

З початком радянсько-германської війни збройна формація стала необхідністю. Без самооборони жити було неможливо. Влади не існувало, то Боровець приступив до здійснення свого плану. Вже в липні він створив військове формування під назвою «Поліська Січ УПА», приєднав боївки Мельника і, нікого не питаючи, не ховаючись, розмістив штаб на Житомирщині, в Олевську між Сарнами й Коростенем. Німцям пояснив, що це — поліція для самооборони.

При штабі УПА в Олевську був гарнізон — три сотні піхоти, кулеметна сотня і школа підстаршин. Решту війська розміщено по Поліссі. УПА контролювала територію трикутника Пінськ — Коростень — Мозир, далі розташовувались білоруси. До листопада 1941 р. ніхто німців на Поліссі не бачив — вони партизанів боялися. При безпосередньому контакті українсько-німецькі взаємини радикально змінилися. На проголошення української державності німці відповіли арештом Бандери і новоствореного уряду. Коли Боровець «очистив» ліси від червоноармійців, німці вирішили розв'язатися з Поліською Січчю і зайняли Олевську «республіку». УПА Бульби (такий псевдонім узяв Боровець) сховалася в підпіллі.

Тим часом фронт потребував стільки «харчів», що селяни не могли його забезпечити. За провіантом поїхали німецькі карателі. Вони оточували село, масакрували народ і палили будинки. Арештовувалися селяни, що ховали провіант, потім інтелігенція, яка могла б очолити рух опору. У листопаді 1941 р. розстріляно ексекутив ОУН в Житомирі,

подальші розстріли — то Полтава, Миколаїв, Чернігів, Кременчук. У лютому 1942 р. змасакровано цвіт інтелігенції в Києві, потім у Рівному, Крем'янці (це, якщо тільки згадати збірні масакри). Рушили до райху транспорти з робочою силою. Хто міг — тікав до лісу. «Місцевості, дальші від чинних залізниць,— писав волинський делегат лондонського уряду,— то дикі поля, на яких організуються українські республіки, де все життя регулюють лісові банди. Сильніша пацифікація, проведена німцями перед жнивими, не дала наслідків, бо німці палять і мордують села, зовсім не вибираючись в ліс. Тому все, що може тікати, криється в лісі, побільшує банди». Таким чином, люди, які рятували своє життя в лісі і звідти били окупанта, у понятті волинського делегата були бандитами. Іронією долі стає факт, що тим делегатом був Казімеж Банах — педагог, колишній презес Волинського союзу сільської молоді й директор Народного університету в Ружині поблизу Ковеля, діяч, котрий свого часу у Кременецькому ліцеї пропагував ідею дружби польського й українського народів.

Так виник перед Україною поряд із «советами» другий ворог — німці. Ворог міцний, грізний своєю доктриною, прописаною в “Mein Kampf”, де для концепції нової слов'янської держави над Дніпром не могло бути місця.

Якщо фатальний вересень викреслив Польщу з-поміж ворогів України, то неволя мала з'єднати сусідів у боротьбі з окупантом. Тим більше, що більшовики вивезли з Волині головних польських державників — службовців, осадників, поліцію, офіцерів, ендеків, тисячі яких загинули в Катині. Але практика була складнішою.

Формуючи в краї підпільний апарат, польський еміграційний уряд у Лондоні створив також Східну комісію і Східне бюро, які займалися винятково справами національних меншостей. Здавалося б, про що мова, як нема держави? Але ж політики передбачали, що Німеччина розвалиться, Польща

воскресне, і то щонайменше в кордонах від Одера до Збруча, отож і слід заздалегідь відшукати спосіб ліквідації шести мільйонів українців і білорусів. Вироблялися різні проекти, відповідні настанови летіли з Лондона до окупованого краю. Польща знову перетворювалася на ворога українського народу. Ніхто не бажав зрозуміти, що на прожертій ненавистю території на одного поляка припадає п'ять українців, що армії Галлера Франція вже не пришле, що для будови нової Польщі військо з центру не прийде, отже, повстання в чужій гущі, організоване для її поневолення, стане полякам могилою.

Польські збройні сили в Галичині й на Волині створювалися від приходу перших «советів» не для самооборони, як твердиться в усіх публікаціях, бо ніхто тоді на поляків не нападав—українці збройних формацій не мали. У книзі «Zbrodnie nacjonalistow ukrainskich na Wolyniu 1939—1945» йдеться про 20 польських жертв за 1941 р. і близько 660 за 1942р., але то були здебільшого наслідки погромів, організованих німцями за співпрацю польського населення з радянськими партизанами. І якщо наприкінці лютого 1943 р. починаються вбивства масові, то причини й виконавці були ті ж самі, лише потім в акцію включилася УПА. Натомість польську діяльність волинський делегат описував у звіті лондонському урядові так: «Організація конспіративних відділів почалася ще за більшовицької окупації, а за німців спроби поновлено. Військову акцію ведено впродовж цілого 1942р. інтенсивно, але хаотично. Діяли тут різні місцеві військові організації... Систематичну акцію військо вело тільки в Дубенському інспектораті, що охоплював повіти Здолбунівський, Рівенський, Лубенський і частину Кременецького». У жовтні 1942 р. почала працювати Волинська делегатура, створено Корпус безпеки й самооборони, що мав близько 250 постів і участків загальною чисельністю в 4000 чоловік, бо передбачалася «велика правдоподібність атаки українців». Делегат уряду стверджував, що повна мобілізація дасть польському корпусу десь 15 000 чоловік.

А в Дембіці (Західна Галичина) вишколювались батальйони польської гранатової поліції. «Мило було глянути на ті відділи, хоч в німецьких мундирах,— читаємо у краєвому звіті,— як справно марширували з польською пісню на устах. Українці тільки голови поопускали, а на обличчях виднілися страх і пригноблення». Автор не помічав, що той спів підпалював гнота під бочкою пороху, на якій сиділи поляки.

У підпалюванні щиро допомагали польські комуністи. До того ж ще в 1942 р. на Полісся й Волинь рушила друга хвиля радянських партизанів. То вже були не недобитки початку війни, а до зубів озброєні та оснащені спеціальні відділи для дезорганізації німецького тилу й боротьби з УПА. Командував ними начальник Штабу партизанського руху на Волині генерал Бегма. Його заступником був комуніст Юзеф Собесяк, котрий керував польськими відділами радянських партизанів, створеними побіч Армії Крайової з місцевого населення. Історики нараховують серед радянських партизанів близько 7 тис. поляків. А ще ж була 27-а Волинська дивізія Армії Крайової, Хлопські батальйони. Базою для всіх стали польська хата, маєтки та лісничівки, обсаджені поляками перед війною. Все це сприяло знищенню УПА — оборонної гвардії українського населення.

До вибуху призвело саме життя. Навесні 1943 р. окупанти готували транспорт молоді до Німеччини, а коли та почала тікати, рекрутування було доручено українській поліції. У Здолбуніві поліція не виконала наказу, то німці її роззброїли, 12 чоловік розстріляли, решту вивезли до райху. Інші пости повтікали зі зброєю. Загальне роззброєння стало неминучим, отже, ОУН стягнула всю поліцію до лісу, завдяки чому УПА одержала 5 тис. озброєних повстанців.

Роз'юшені німці заповнили вакуум гранатовою поліцією, надаючи їй волю в «розрахунках» з українцями. По селах роз'їхалися карні експедиції. «На всьому Поліссі та великій частині Волині,— розповідає наочний свідок,— літом 1943 року витворилася така ситуація, якої собі бажав Сталін. Вно-

чі кругом заграва, бо бандерівці випалюють майно поляків та «бульбівців» як зрадників. Вдень кругом заграва, бо німці з поляками й узбеками випалюють українські села та вистрілюють народ за бандитизм. Іншої ночі большевицькі партизани з поляками допалюють решту українських сіл, що їх не випалили німці за дня. Куди не глянь — вогонь. Куди не повернись — трупи і кров...» *

Гніт під порохом погорів. Бандерівці вирішили деполонізувати Західну Україну. Поступово, село за селом, вони повідомляли поляків, щоб за 48 годин вибралися за Буг чи за Сян, інакше — смерть. А з Лондону йшли накази: сидіти на місці, бо з вашим виїздом Польща втратить Волинь. Люди вагалися — одні тікали з міста, інші чекали польського війська. Час минав, починалась масакра.

Чи то був злочин? Ясна річ, вбивства цивільного населення, старців, жінок і дітей важко назвати інакше. Але тут обставини були виняткові. Озброєні поляки в мундирах німецької поліції, в лавах радянських партизанів, 27-ї Волинської дивізії Армії Крайової перетворилися на такого ж ворога, як більшовики або німці. Головним завданням господарів ставала боротьба за життя, викинення з рідної землі хоча б одного, найслабшого ворога, який вже двічі займав ту землю силою — 1349р. і 1919р.

Як завжди, смертельна боротьба витворила запеклість. То вона послала поляків до «стрибків», тобто «винищувальних батальйонів», що формувалися для ліквідації УПА. Відомості про них зібрав «найвидатніший» післявоєнний україножер Едвард Прус, котрого за антинаукові експертизи української проблематики в Польщі нагороджено найвищим науковим званням. У книжці «Геросі спод знаку тризуба» пан Прус пише, що відразу після другого «визволення» Галичини до «стрибків» львівського округу було мобілізовано 6715 чоловік, з яких 80 % — поляки. Щойно після їх виїзду батальйони заповнено українцями — іудами, які не завагалися стріляти в рідних братів.

Ніхто не зможе встановити, скільки людей загинуло в тій боротьбі. Польські втрати дослідники визначають по-різному: від кількох десятків тисяч до... мільйона. Усі ті цифри значно перебільшені. Документи вказують, що поляків загинуло на Волині близько 20 000, а в Галичині — близько 10 000. Підсумки жертв боротьби на Закерзонні — це ще справа майбутнього.

Кожна польсько-українська війна — Хмельниччина, Коліївщина й ця остання — велася не в Польщі, а на окупованій Україні. Польські могили на українській землі — свідки імперіалістичної захланності предків Романа Дмовського та його учнів, морем крові заплатили за їхню політику обидва народи. І лише з відверто шовіністичних кіл може нині висуватися пропозиція, щоб українці вибачалися за те, що потурбували напасника, боронячись від смерті у власній хаті. З тим, хто цього жадає, про співпрацю не варто й говорити.

ЗВЕРНЕННЯ **Рівненської обласної ради** **до Президента України,** **Верховної Ради України,** **Кабінету Міністрів України**

На сучасному етапі між Україною і Республікою Польща, які заявили про своє стратегічне партнерство, поглиблюються дружні зв'язки, що поширюються на всі сфери життя — політику, економіку, освіту, науку, культуру.

Разом з тим, подальшому всебічному розвитку добросусідських взаємин між обома державами та народами, повному порозумінню між українцями та поляками значною мірою перешкоджають недостатньо вивчені сторінки далекої і близької спільної історії. Одна з них — протистояння 30-40-х років ХХ ст., що залишило в пам'яті обох народів глибокий слід.

На превеликий жаль, нині деякі сили в Республіці Польща, намагаючись набути собі сумнівних дивідендів з приводу 60-х роковин так званої “волинської трагедії”, вдаються до різних спекуляцій, перекручувань, фальсифікацій подій і фактів, маніпулюють історичною пам'яттю заради короткотривалих політичних вигод.

У силу обставин українські вчені приступили до вивчення історії українсько-польського протистояння лише в часи незалежності України. В українській історичній науці вже є певні напрацювання, але комплексний розгляд теми на сьогоднішній день відсутній. У нашій державі, зокрема на Волині, проводиться значна робота щодо облаштування місць пам'яті жертв міжнаціонального конфлікту.

Вищі керівники України та Польщі неодноразово заявляли про стратегічне партнерство, дружбу між обома державами й народами. Проте слід зважати і на той момент, що в українському суспільстві, особливо в західному регіоні, немає однозначної оцінки волинських подій. На даному етапі ще не всі українські громадяни готові до сприйняття де-

яких заяв керівників держави, які зможуть призвести до загострення політичного протистояння. З цього приводу міжнародний та вітчизняний досвід свідчить, що декларування зверху приязні та співпраці без підтримки громадськості, зливого історичного опрацювання, мобілізації засобів масової інформації, впливових інституцій, що формують громадську думку, не досягне мети. Таким чином, модель українсько-польського порозуміння і примирення лежить у площині тривалого формування інфраструктури пробачення та співпраці, до чого насамперед повинні долучитися політики та науковці.

Враховуючи вищезазначене, ми, депутати Рівненської обласної ради, вважаємо:

1. Трагічні події на Волині 1943-1944 років мали місце в період Другої світової війни і тому повинні розглядатися у загальному контексті історії українсько-польських стосунків XX століття.

2. Слід запобігати вживанню у спеціальних історичних дослідженнях, офіційних документах і оцінках волинської трагедії таких термінів як “волинська вендета”, “геноцид”, “екстермінація”, “етнічні чистки” та ін.

3. Українській і польській сторонам слід висловити співчуття родинам жертв конфліктів часів Другої світової війни і перших повоєнних років. Як варіант спільної компромісної оцінки з огляду на болючість даної теми для української та польської сторін можна було б запропонувати керівникам двох держав проголосити наступне: “Схиляємо голови перед світлою пам'яттю поляків та українців, які стали жертвами міжнаціонального конфлікту”.

4. Українській і польській сторонам необхідно розробити заходи щодо відзначення 60-річчя депортацій українців з Польщі і поляків з України, а Верховній Раді України провести парламентські слухання на тему “Депортації етнічних українців Польщі у XX столітті та шляхи ліквідації їх негативних наслідків”.

5. Визнати на державному рівні боротьбу Української Повстанської Армії у 40-50-х роках законною і справедливою національно-визвольною війною, а УПА — воюючою стороною у Другій світовій війні.

6. Законодавчо повністю прирівняти осіб, які під час Другої світової війни належали до ОУН-УПА і боролися за свободу і незалежність України, до відповідних категорій ветеранів війни 1941-1945 років з обов'язковим внесенням поправок і доповнень до Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" та інших відповідних законодавчих і нормативно-правових актів.

7. Необхідно скоординувати дослідження історії українсько-польських стосунків у XX столітті, створити повний банк даних щодо жертв конфлікту 40-х років XX століття. З цією метою започаткувати на базі Волинського державного університету роботу Центру українсько-польських студій. Це у повній мірі відповідає духу Спільної заяви президентів України і Республіки Польща "До порозуміння і єднання", підписаної у Києві 21 травня 1997 року. У ній говориться: "Інтерпретацією нашої спільної історії, її непростих періодів мають займатися фахівці, які в атмосфері відкритості ретельно вивчать події минулого й дадуть їм об'єктивні оцінки".

Діяльність Центру припинить довільну маніпуляцію фактами і числами по обидві сторони кордону, зменшить кількість взаємних звинувачень. Узагальнення позитивного і негативного досвіду українсько-польських взаємин дасть нинішнім і майбутнім політичним діячам інформацію для розробки довгострокових програм розвитку між сусідніми державами і народами.

Ми, депутати Рівненської обласної ради, схиляємо голову перед світлою пам'яттю українців і поляків, які стали жертвами міжнародного конфлікту. Пам'ятаймо про минуле, але думаймо про майбутнє!

***Схвалено рішенням
обласної ради
від 24 червня 2003 року***

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ І ПОЗНАЧЕНЬ

вип. - випуск,
в т.ч. - в тому числі,
га - гектар,
ім. - імені,
істор. - історична,
мгр. - магістр,
мін. - міністр,
р. - рік,
р-н. - район,
рр. - років,
с. - село,
сер. - серія,
смт - селище міського типу,
спр. - справа,
ст. - століття.
? - невідома інформація.

АБРЕВІАТУРИ

ЗУНР - Західно-Українська Народна Республіка,
КОП - корпус охорони кордону,
ЛНУ - Львівський Національний університет ім. І. Франка,
НКВД - Народний Комісаріат Внутрішніх Справ,
ОУН - Організація Український націоналістів,
УАПЦ - Українська Автокефальна Православна Церква,
УВО - Українська військова організація,
УНР - Українська Народна Республіка,
УНДО - Українське національно-демократичне об'єднання
УПА - Українська Повстанська Армія,
УСРР - Українська Соціалістична Радянська Республіка,
ЗУЗ - Західно-Українські Землі.

ВОЛИНЬ ПАМ'ЯТАЄ!

**Під час окупації Волині поляками
було замордовано понад 100 000 українців**

«Вибачте» - цим словом Президент України Л. Кучма може поставити хрест на рівноправних стосунках України і Польщі. З боку польських урядовців на Україну чиниться шалений тиск з вимогою покласти на Українців відповідальність за події 1943 року на Волині. Леонід Кучма як людина, що заклика нехтувати національними інтересами Українського народу, під час зустрічі 13 лютого ц.р з президентом Польщі Александром Кваснєвським висловив готовність принести вибачення від імені України за так звану "Волинську різню" 1943р., а насправді - героїчну сторінку національно-визвольної боротьби українців Волині проти німецьких, московських, польських і мадярських окупантів.

Волинцям! Про події 1943 року всі ми знаємо не тільки з наукових трактатів і публікацій у пресі. Ще живі очевидці тих подій і чи не в кожній волинській сім'ї є жертви польських бандитських «п'яцувок», злочинів Армії Крайової, що кров'ю невинних українців, погелом спалених сіл залишили свій звірачий слід на Волині та Холмщині.

Рівненщина ПАМ'ЯТАЄ про криваві орні 102-го і 117-го польських штурманшафт-батальйонів Жигелі Тайкурів, Ремля, Шубкова, що біля Рівного, Малина на Млинівщині, Людилополя, Губкова, Малої Любаші, Ялопоті, Борщівки, Корчів'я на Костопільщині, Бутейок, Мальниць на Сарненщині, Садів, Острова на Дубенщині, Глини на Здолбунівщині, Блашів, Грем'яче, Галієка, Дерев'яне, Лючин, Новомалин, Точевик на Острозьщині та багатьох сіл і хуторів Рівненщини стали жертвами цих німецьких поїлак.

ВОЛИНЬ ПАМ'ЯТАЄ про активну співпрацю колишніх польських «осадників» з німецькою окупаційною владою. На початку 1943 року апарат окупаційної адміністрації на Волині більш як на 2/3 складався з колишніх «пацифікаторів» і борців за «Жець Посполіту від можа до можа», які у 1941-44 рр. на Волині, на відміну від УПА, не знищили жодного німецького або московського окупанта.

ВОЛИНЬ ПАМ'ЯТАЄ про двадцятилітній (1920-1939) період «осадництва», «пацифікацій», гніту релігійного, національного і соціального, що офіційно проводився державним апаратом Польщі; про 189 знищених і 149 переданих римокатоликам Православних українських храмів, про концтабори "Берега Картузська" та "Білі Сарни".

ПОЛЬЩА МАЄ ВИБАЧИТИСЬ ПЕРЕД УКРАЇНОЮ за довгі роки жорстокої, нелюдської ОКУПАЦІЇ СПЛАТИТИ НАМ ЗА ВИЗІСК УКРАЇНЦІВ, ЕКСПЛУАТАЦІЮ ЗЕМЛІ Й ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ЗАХИДНОЇ УКРАЇНИ; ЗА ВБИВСТВО І ДЕПОРТАЦІЮ СОТЕНЬ ТИСЯЧ ЛЮДЕЙ.

Не Україна має просити вибачення за дії УПА, що прилипила криваву ваюканалію 1943 року, витуривши всі ці «п'яцувки», «штурманшафти», червону польську партизанку та Армію Крайову за межі споконвічних українських земель!

А, може, українцям слід вибачитись перед Польщею ще й за Богдана Хмельницького та Івана Гонту, перед Росією за князів Острозьких та гетьманів Вигоського і Мазепу, перед турками - за Кошового Сірка, перед Німеччиною - за бійців УПА, за всіх тих, що не дали можливості різношерстим зайдам-окупантам грабувати і знищувати українців?! Перед якими ще окупантами ми маємо вибачитись?!

Весь Український народ пам'ятає славні сторінки української історії. Ми пишаємося тим, що УПА зродилася на Волині в буремні сорокові роки, змужніла у боях з німецькими, польськими та угорськими окупантами, стала на боротьбу з безбожним комуністичним режимом. Українські воїни не воювали під Краковом чи Варшавою, вони захищали Рідну Землю.

**Волинь не забула! ВОЛИНЬ ПАМ'ЯТАЄ, а тому увіковічнює Бульбу-Боровця,
Клима Савура та інших лицарів у золоті бронзи і назвах вулиць.**

Слава Козацтву!

*Підрозділ Українського козацтва «Волинська Січ»
Рівненське обласне Братство воїнів ОУН-УПА
Рівненське обласне товариство політ'визнів та репресованих
Рівненське обласне відділення товариства "Просвіта" ім.Т.Г.Шевченка
Рівненська обласна організація "Молодіжний РУХ Рівненщини"
Рівненська обласна організація "Молодіжний Націоналістичний Конгрес"
Рівненська обласна філія Української Студентської Спілки*

ВОЛИНЬ ПАМ'ЯТАЄ!

Під час окупації Волині поляками було замордовано понад 100 000 українців

ПОЛЬЩА! ПОКАЙСЯ!

Підрозділ Українського козацтва «Волинська Січ»
Рівненське обласне Товариство вояків ОУН-УПА
Рівненське обласне відділення товариства «Просвіта» ім.Т.Г. Шевченка
Рівненська обласна організація «Молодий Рух Рівненщини»
Рівненська обласна організація «Молодіжний Націоналістичний Конгрес»
Рівненська обласна філія Української Студентської Спілки»

Приказ

По соединению полков партизанских отрядов
Ровенской области от б. д. 431 № 16. с. Губровск.

§ 1.

3.9.43г. отряды соединения с отрядами других
соединений вели бой с н-ком Националистами в рай-
оне дороги Гута-Степангородская - Белая.

Сила противника до 1000 человек.

В результате боя:

1. Убито н-ка - $16 + 17 = 33$ чел.

2. Ранено н-ка - $20 + 22 = 42$ чел.

Наши потери:

1. Убиты: 1. Решута Станислава Францевна
санитарка про им. Смерть французу,
2. Чесейко Египоль Брониславович
боец про им. Падечуца Костюшко,
3. Бас Станислав Ясифович боец,
про им. Падечуца Костюшко
2. Ранены: 1. Герц Эда Венделевна санитарка про.
Смерть французу.
3. Безызвестны: 1. Шуликовская Анна Антоновна санитар,
про им. Смерть французу.
2. Куланевич Алексей Колайда, подрывник
группы про. и.ч. П. Костюшко.

- 3/ Козакевич Здислав Михайлович - боец
про им. П. Костюшко. - 10
4. Лошадей -- 6, седла 6. Сангунка 1.
5. Вынужено 1^е сурасходовано патронов, винтов-
ных 883 штук п.п.ш. 201, 211 штук.
7. Отмечаю недостаточную связь между взводом
и отряда с отрядом им. Суворовед.
8. Основным все отряды действовали хорошо. Отбив
атаку п-ка отошли на Новые рубежи.
- Приказываю:

1. За смелость и отвагу в борьбе с п-ком Командиру про
им. П. Костюшко капитану гв. Ротниковскому, Ко-
миссару ^{отр.} про им. П. Костюшко лейтенанту гв. Шкачку,
Комиссару про им. Савити Францизу ст. лейтенанту
гв. Малотко, Нацитабу Л-ту гв. Ратеву, пом.
Командиру отряда поручику гв. Конверскому, зам.
Ком. бат. им. В. Васильевской сержанту гв. Ридко,
Ком. Группы сержанту гв. Велоньскому, ком. Группы
(Сержанту) гв. Рахельцу, гв. Шадрарскому и всему
личному составу отличившимся в боях с п-ком
объявляю благодарность.
2. Командирам и Комиссарам отрядов в со-
ответствии с результатами боевых действий
отметить персонально личный состав отлич-
ившихся в выше указанной операции.

Командир соединений Комиссар соединений
Полковник про Полковник про
Ст. лейтенант, [подпись] [подпись] [подпись]

Нач. шт. Соед. [подпись] [подпись]

Полковник про [подпись]

OPERACJA „WISŁA”

Командиру 8-го батальона
пол. Демьяненко
от. Р. Ситановского. 14. II. 45.

Получивших указаний данных Комбатом
я двинулся со своими людьми за от.
Тодурки в село. Разработка подготови-
лена для действий вблизи Н. П. П.
со всеми и поле раненого сигнала
я даю для действий по советам
полю усмотрения. Мой пол разбит
был на три отряда. Терновская
все вместе пробегали приблизительного
к центру деревни - после отступления
на флангах был изначалом
80 лет. ~~Возле~~ Хвостов. Хвостов
открылся. При отступлении отступа
отступать двери - самые двери закрыва-
ли - поле вбок перед и автоматом
и подомки воступов. С воступов
мы вошли двери. Хвостов карты отступил
и к пол. Перед дверями по им на поле.

П Р И К А З

По областному штабу партизанского движения Ровенской области
26.12.43 г. № 88
с.Новоселки.

§ 1

При дискриминации партизанских отрядов польского соединения из населения от населения уже поступило много жалоб на бесчеловечество и произвол творимые бойцами польского соединения. Так польтиваны инсценируют старост и командиров местных отрядов самообороны лезут в дома и угрожают оружием, забирают продукты, куртки.

Забирали же считаясь с наличием семьи и принадлежности ее к парти или Красной Армии. Было место когда у красноармейских и партизанских детей угнали последнюю корову с.Переходичи. На просьбу детей о прекращении бесчеловечия последовали угрозы применения оружия и насилия. Мы вас переубедем, вы будете бить. Партизаны польского соединения забирали у нас все имущество: зерно для кормления лошадей. Только этого работнич соединения при следственных допросах применяли физическое насилие, командира польского соединения Кожановский при допросе 50 летней женщины МОЛЧАНОВИЧ насасил побои и подвешивал к потолку. По потери сознания жителей с. ПЕРЕХОДИЧИ г. "В", который является связным областного о чем им была представлена справка.

Все это далее не может быть терпимо и к тому же в такой атмосфере обстановке, когда украинское население отдавая свои последние средства и кормит польские партизанские отряды.

В целях не допущения подобных явлений повсеместно издать листовки и обостряющих взаимоотношения поляков с украинцами, что и использовано немцами восточными немцами и так называемыми "украинскими нацистами" с целью разжигания ненависти. И Т Е Т О Р И Ч Е С К И Е от командира польского соединения т. САТАНОВСКОГО вывести из отрядов, лезут в отряды и устанавливать в местах расположения пунктов от с местным населением.

в каждом случае проявления грубости, мародерства и угроз вина наказывать по всем законам военного времени.

По всем следственным материалам рассматриваемым польским окончательное решение принимать только после ознакомления с ним следственным делом моего заместителя т. ТИМОШЕНКО.

Для назначения конкретных мероприятий по проведению соответствующей работы среди польских партизан и мирного населения направить в свое соединение представителей обл. штаба тт. КУДЮН и ВЯКОВСКОГО.

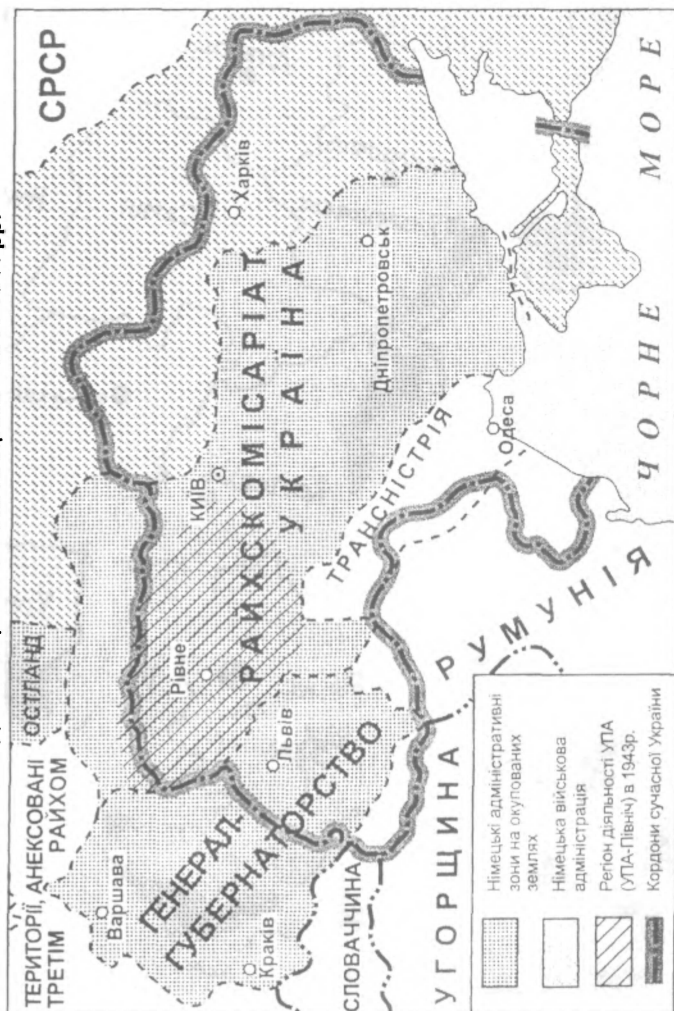
Начальник областного штаба п/дв.
Ровенской области
Депутат Верховного Совета СССР
Генерал-Майор

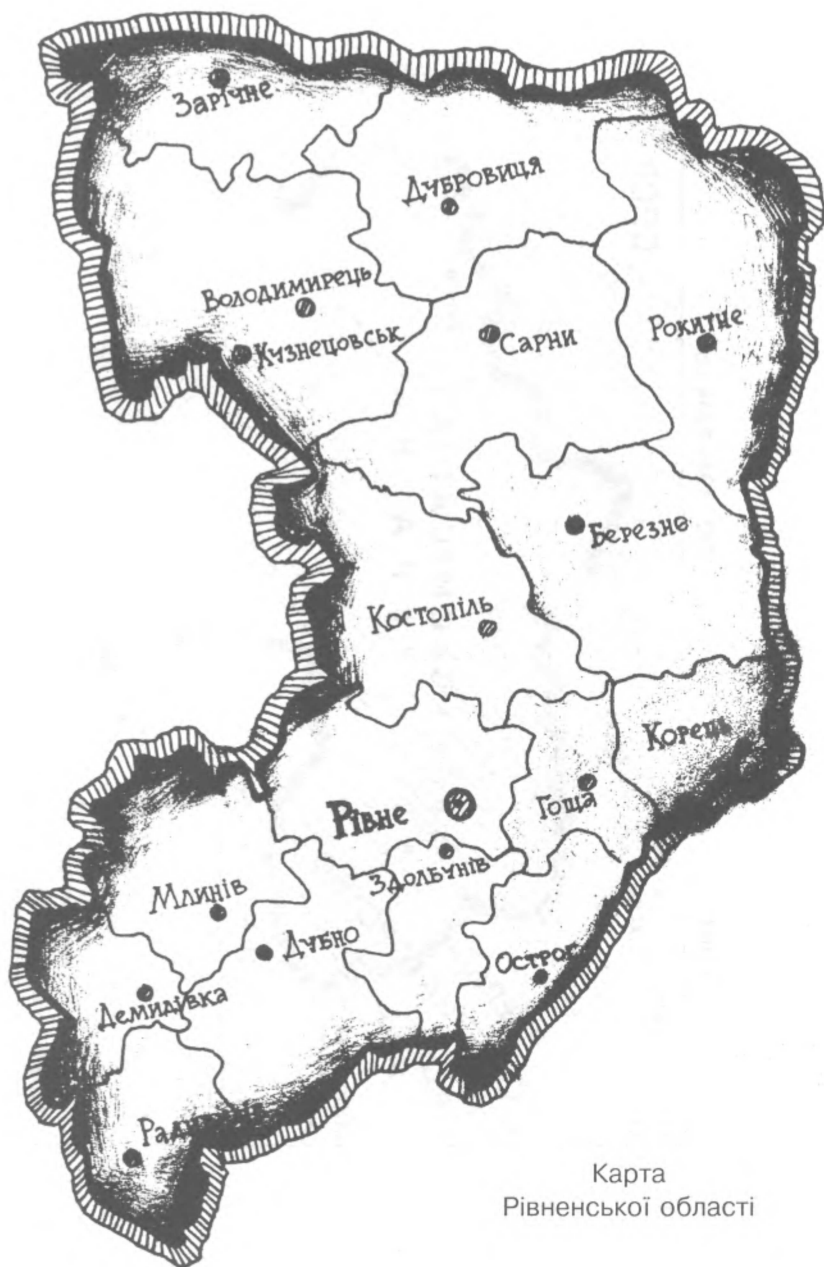
/Б.Е.Г.И.А./

Галицько-Волинська держава в XIII ст.

УКРАЇНА ПІД НІМЕЦЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ 1941-1944 рр.

Карта
Рівненської області

УДК 94 (477) Олександр Денишук

ББК 63.3 (4 Укр-4 Рів)

Д - 333

Злочини польських шовіністів на Волині
Книга перша
Рівненська область

Редактор
Петро Домащук

Здано до набору 13.05.2003 р.
Підписано до друку 17.06.2003 р.
Наклад 1000 прим. Зам. № 18
Видруковано ППДМ с. Корнин,
Рівненська обл.: тел. (0362) 20-37-37
Свідоцтво РВ № 11 від 12.06.2002 р.